

14 | **Filip Gregor:**
Zlatá éra „Města módy“

19 | **Květoslav Growka:**
Turecké fezy od firmy Volpini

30 | **Pavel Macháček:**
Gala Hukovice

TÉMA ČÍSLA

Kráska zašlého průmyslu

Nikdy to nevzdám!

ŽIVOTNÍ ZÁPASY PRÁVNÍKA
FRANTIŠKA DOLEŽELA
[1900—1972]

SLAVNOSTNÍ PŘEDSTAVENÍ PUBLIKACE

MGR. LUBOMÍRA NOVOTNÉHO

7. 9. 2022 od 18:00

kaple Božího Těla
Univerzitní 225/3, Olomouc

Beseda ke knize za účasti:
prof. Jiřího Kociana (AV ČR)
doc. Jiřího Pernese (AV ČR)

Večerem provede Vladimír Hrabal

VÝSTAVA OLOMOUC

7. 9. — 29. 9. 2022

vernisáž 6. 9. od 17:00

Galerie Biblio, Vědecká knihovna
v Olomouci, Bezručova 2

VÝSTAVA PROSTĚJOV

11. 11. 2022 — 2. 2. 2023

vernisáž 10. 11. od 17:00

Galerie Špalíček, Muzeum a galerie
v Prostějově, Uprkova 18

POŘADATELÉ

Město Olomouc
Vědecká knihovna
VKOL

MGP
Městská galerie
Prostějov

FINANČNÍ PODPORA

 Olomoucký kraj

STATIARNÍ
MĚSTO PROSTĚJOV

MZ Mgr. MARTIN ZAČAL
OLOMOUČ

 OLOMOUC

MEDIÁLNÍ PARTNERI

 Olomouc
Český rozhlas

 tv.morava
ROZHOVOR OLOMOUCSKÉHO ÚJEVY

KROK 3/2022

Periodický tisk územně
samosprávného celku Olomoucký kraj

Téma čísla.

Krása zašlého průmyslu

Obálka:

Foto: Z cyklu Lidé Přerova, Jindřich
Štreit.

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 19., číslo 3

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

Vedoucí redaktor:

Mgr. Tomáš Chalupa

Odpovědná redaktorka:

Mgr. Michaela Heloňová

Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Tichá, Mgr. Miloš
Korhoň, PhDr. Martin Kučera,
prof. Mgr. Jindřich Štreit, Mgr. Michaela
Heloňová, PhDr. Marie Gronyčová,
Mgr. Pavel Rušar, Mgr. Filip Gregor,
PhDr. Jindřich Garčic, RNDr. Lenka
Prucková, MgA. Antonín Valenta,
Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci,
Bezručova 3, 779 11 Olomouc
IČO: 100625

tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: [https://www.facebook.com/
kulturnirevue](https://www.facebook.com/kulturnirevue)

Grafická úprava:

Petr Macháček

Předtisková příprava a tisk:

Books print s. r. o.

ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Číslo vychází:

17. 8. 2022

Obsah

- 03** Úvodník (*Tomáš Chalupa*)
- 04** Sirkárna v Lipníku nad
Bečvou (*Lubor Maloň*)
- 14** Zlatá éra „Města módy“
(*Filip Gregor*)
- 19** Pokrývka hlavy Turka na tři
aneb firma Volpini
(*Květoslav Growka*)
- 23** Zašlá sláva „Města hodin“
(*Vlasta Hlúzová*)
- 30** Gala Hukovice, zapomenutý
výrobce na Jesenicku
(*Pavel Macháček*)
- 35** Z historie některých
zaniklých cukrovarů na
Přerovsku (*Petr Jiráek*)
- 42** Regionální hospodářská
výstava v Šumperku
(*Michaela Kollerová*)
- 49** Městská elektrárna v Přerově
(*Jiří Lapáček*)
- 53** Cyklus Die Gross-Industrie
Oesterreichs z let 1898–1910
(*Lubomír Novotný*)
- 60** Od průmyslu k turismu,
příspěvek k dějinám
mlynářství na Prostějovsku
(*Jakub Huška*)
- VARIA**
- 67** Jan Kapistrán a jeho
olomoucké podoby
(*Jindřich Garčic*)
- 73** Olomouc a první „vzlety
sokolů“ aneb hanácké stopy
v počátcích Sokola
(*Jaroslava Čajová*)
- 76** Na Jesenicku se čte hodně
(*Tomáš Chalupa*)
- 78** Nikdy to nevzdám!
(*Lubomír Novotný*)
- 80** Richard Fischer
(*Kristýna Bařinová*)
- 86** Restaurátorská dílna Vědecké
knihovny nás fascinovala
(*Miroslava Dvorská*)
- 89** Kulturní itinerář
- TÉMA ČÍSLA 4/2022:**
Stalo se zde!

Olomoucké železářny, 1992. Foto: Jindřich Štreit.

Úvodník

Vážení a milí čtenáři revue KROK, neřeknu vám asi nic nového, ale jsme průmyslová země. Dokonce jsme podle Eurostatu druhá nejprůmyslovější země Evropské unie. Průmysl se na našem HDP podílí skoro 30 procenty, což je opravdu hodně. Právem se jako národ pyšníme našimi technickými schopnostmi, vždyť co Čech, to kutil, a všichni máme v genech zlaté české ručičky. Současně se však vkrádají pochybnosti, zda náhodou nejsme jen montovna bohatších zemí, jejichž obyvatelům se prostě jen nechce stát u výrobního pásu, a tak raději dělají něco užitečnějšího. A není toho průmyslu nějak moc na tak malou zemi? Jak mi kdysi řekl zakladatel lanškrounské společnosti SOMA Ladislav Verner, podstatou průmyslu by mělo být vytváření produktů s vysokou přidanou hodnotou. Říkal tomu hodnota lidského umu. Montovat převodovky nebo světla do bavoráků za takovou činnost nepovažoval a vždy tvrdil, že náš průmysl má na víc než se stát jen součástí nekonečného subdodavatelského řetězce velkých nadnárodních firem.

My se v tomto čísle KROKu zabýváme krásou zašlého průmyslu. Byly totiž doby, kdy jsme byli schopní konkurovat Evropě a dobývat svět vlastními produkty, a nikoliv jen levnou pracovní silou. Něco skutečného vymyslet a vytvořit a pak se s tím prosadit ve světě, to je fantastický čin sám o sobě a platí to v jakékoli době. V roce 1924 dosáhla průmyslová výroba v tehdejší Československu vrcholu a světem zněla jména jako Škoda, Laurin a Klement, Baťa a mnoho dalších. Za kvalitu se ručilo jménem, výroba byla koncentrována v jedné zemi, žádné globální dodavatelské řetězce neexistovaly, vše se „vařilo“ hezky doma. Vzpomínky na tyto doby by nám měly být inspirací a také připomínkou, že jsme kdysi dokázali být na špičce mnoha průmyslových odvětví. Dnes je doba jiná, průmysl jako by ztrácel své kouzlo, výroba se přesunula do daleké Číny, přesto souhlasím s tezí, že naší cestou stále musí být sázka na vlastní um.

Přeji vám příjemné čtení.

Tomáš Chalupa

Sirkárna v Lipníku nad Bečvou

LUBOR MALOŇ

Ačkoli mělo sirkařství v dnešním Olomouckém kraji bohatou a relativně dlouhou tradici, patří dnes k již zaniklým oborům dřevozpracujícího průmyslu, bohužel i v rámci celé naší země. Pokud si tak v některém českém obchodě koupíte krabičku zápalek, které jsou v současnosti potřeba stále méně a méně, můžete si být jisti, že nebyly vyrobeny v České republice.

Zápalky, nejprve fosforové, pak bezpečnostní (švédské), se v naší části Moravy začaly vyrábět v 50. letech 19. století, nejprve podomácku, následně průmyslově. S jejich výrobou je spojeno celkem deset měst a obcí, ve kterých trvala výroba zápalek různou dobu: Kostelec na Hané (1864–1901), Lipník nad Bečvou (1909–2002), Litovel (1880–1908), Loštice (1853–1922), Mohelnice (1891–1913), Moravský Beroun (1852–1912), Postřelmov (1907–1922), Prostějov (1884–1913), Ruda nad Moravou (50. léta 19. století) a Velký Újezd (1855–1913). Nejdéle trvala výroba zápalek v Lipníku nad Bečvou, a sice 93 let. Již od poloviny 20. let 20. století se jednalo o jedinou moravskou sirkárnu. Byla slavná, zejména po roce 1945, po celé republice, značka SOLO Lipník byla všeobecně známý pojem. Na domácí trh ročně dodávala několik stovek milionů krabiček

zápalek. Svou činnost ukončila před dvaceti lety, na podzim 2002.

Počátky lipenské továrny na výrobu zápalek sahají do roku 1907, kdy se čeští kupci z Moravy, sdružení do Obchodní jednoty pro Moravu a Slezsko v Brně, rozhodli zahájit přípravy na založení nové české akciové společnosti, která by vybudovala a provozovala vlastní sirkárnu. Ta měla být jejich svépomocným podnikem, od kterého měli odebírat zboží za výhodnějších podmínek, měla konkurovat německým sirkárnám v Čechách a na Moravě, měla využít zvýšené poptávky po zápalkách a posílit český živel v místě vzniku sirkárny. Nakonec byl za sídlo továrny zvolen Lipník, který dostal přednost před Přerovem, Vyškovem i Valašským Meziříčím. Na podzim 1908 byla založena společnost Kupecká akciová sirkárna v Lipníku, její hlavní kancelář zprvu sídlila v Přerově. Ještě v listopadu 1908 odkoupila společnost továrnu Hynka Hausnera na výrobu tzv. zednických zápalek z bílého fosforu ve Velkém Újezdě, kde záhy zahájila výrobu zápalek pod svou značkou. Zmíněný Hynek Hausner pak byl přijat jako odborník na výrobu zápalek. Zprovoznit vlastní továrnu na výrobu bezpečnostních zápalek

v Lipníku se podařilo až na konci roku 1909. Její budovu postavil za necelé čtyři měsíce přerovský stavitel Josef Pilc.

Vedení Kupecké akciové sirkárny se sice zdálo složité získat kvůli údajnému odporu Němci ovládané lipenské radnice stavební povolení pro továrnu, ale výrazně komplikovanější nakonec bylo udělení nové koncese na výrobu zápalek v Lipníku. Negativní roli v tom hrál zejména připravovaný zákaz výroby sirek s bílým fosforem a plánovaná monopolizace sirkařského průmyslu. Jako nedostatečné se ukázaly opakované přímluvy zemských a říšských poslanců, proto musel být do celé věci zapojen rovněž český ministr Jan Žáček. Koncese nakonec byla udělena 18. prosince 1909, a to s údajným dovětkem, že se jedná

o poslední udělenou koncesi na výrobu zápalek v rámci celého Rakousko-Uherska.

Jelikož se zachovala *Knihá akcionářů Kupecké akciové sirkárny v Lipníku* z let 1909–1912, máme poměrně přesnou představu o akcionářích této společnosti. Většina akcionářů pocházela z Moravy, nejvíce jich bylo z dnešního okresu Přerov (13%, přímo z Lipníka to bylo přibližně 3,5%). Absolutně nejvíce akcionářů z jednoho místa bylo z Prostějova (10%). Někteří akcionáři však také pocházeli z Čech a ojedinele i z okolních zemí. Jednotliví akcionáři (fyzické osoby) vlastnili nejčastěji jednu nebo dvě akcie, ale výjimečně nebylo ani vlastnictví více akcií (až do 10 kusů). Jen pro zajímavost doplníme, že jedna akcie stála 200 korun. Nejvíce akcionářů pocházelo z řad drobných živnostníků, obchodníků

Lipenská sirkárna
na konci roku 1909.
Zdroj: Muzeum
Komenského
v Přerově.

a zemědělců (56,2 %), následovali příslušníci inteligence (20,4%) a zaměstnanci (12 %). Naprostou většinu měli mezi akcionáři muži (92,4%). Z rozboru jazykového původu příjmení vyplývá, že většina akcionářů měla česká jména (63 %). Podle příjmení však samozřejmě nejsme schopni určit národnost nebo obcovací jazyk jednotlivých akcionářů. Mezi akcionáři lipenské sírkárny se nacházela celá řada významných, veřejně známých osob. Často to byli politici (starostové, radní, zemští a říšští poslanci), právníci, učitelé a ředitelé škol, lékaři, zvěrolékaři, lékárníci, továrníci, ředitelé továren a duchovní z celé Moravy.

Protože proces založení a vybudování sírkárny byl relativně komplikovaný a trval déle než dva roky, můžeme se setkat s dvojným určením roku jejího vzniku. Až do 50. let 20. století byl za rok vzniku továrny považován rok 1908, kdy byla založena akciová společnost, která zahájila výrobu ve Velkém Újezdě. Od 50. let však byl vznik sírkárny datován do roku 1909, kdy byla postavena vlastní lipenská továrna a v ní zahájena výroba.

Jedna z prvních lipenských zápalkových nálepek. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

Prvotní výrobní kapacita lipenské továrny byla nízká, 100 000 krabiček denně. Proto byly nakoupeny další stroje a denní výroba rozšířena na 200 000 krabiček. Než se tak ale stalo, nechala správní rada kvůli velké poptávce nakoupit krabičky se zápalkami od konkurenčních podniků a po jejich přelepení je prodávala pod svou značkou. O lipenské zápalky byl skutečně velký zájem, kterému výrazně napomáhali obchodní zástupci v Jihlavě, Brně, Ostravě, Praze a Vídní. Ti byli na prodeji zápalek finančně zainteresováni. Následně se podařilo získat nové odběratele i v dalších zemích Rakousko-Uherska a také v zahraničí (Turecko a Řecko). I kvůli tomu muselo dojít k dalšímu navýšení výrobní kapacity. V této době měla sírkárna přibližně 150 zaměstnanců. Továrna neměla od svého počátku ředitele, ale pouze sírkařského odborníka, který v podstatě vykonával funkci vedoucího. V srpnu 1910 byl na tuto pozici získán Josef Kačárek z Hořovic, mladý strojní zámečnický a bývalý pracovník tamní sírkárny. V roce 1913 se stal správcem sírkárny, v roce 1922 pak jejím ředitelem. Tuto funkci vykonával až do roku 1945.

Valná hromada akcionářů Kupecké akciové sírkárny v Lipníku schválila na samém konci roku 1912 převzetí továrny nově vzniklou Akciovou společností pro zápalkové zboží Helios se sídlem ve Vídní. Jejím úkolem bylo sdružit všechny rakouské (předlitavské), dosud samostatné sírkárny, které nebyly součástí koncernu SOLO. Společně tak měly lépe čelit domácí i zahraniční konkurenci a také zákazů výroby zápalek s bílým fosforem. Tento koncern nakonec sdružoval 44 sírkáren z Čech, Moravy, Slezska, Haliče, Bukoviny, Rakouska a Itálie. Do dvou let však došlo k uzavírání sírkáren, jejichž provoz byl zastaralý a které vyráběly

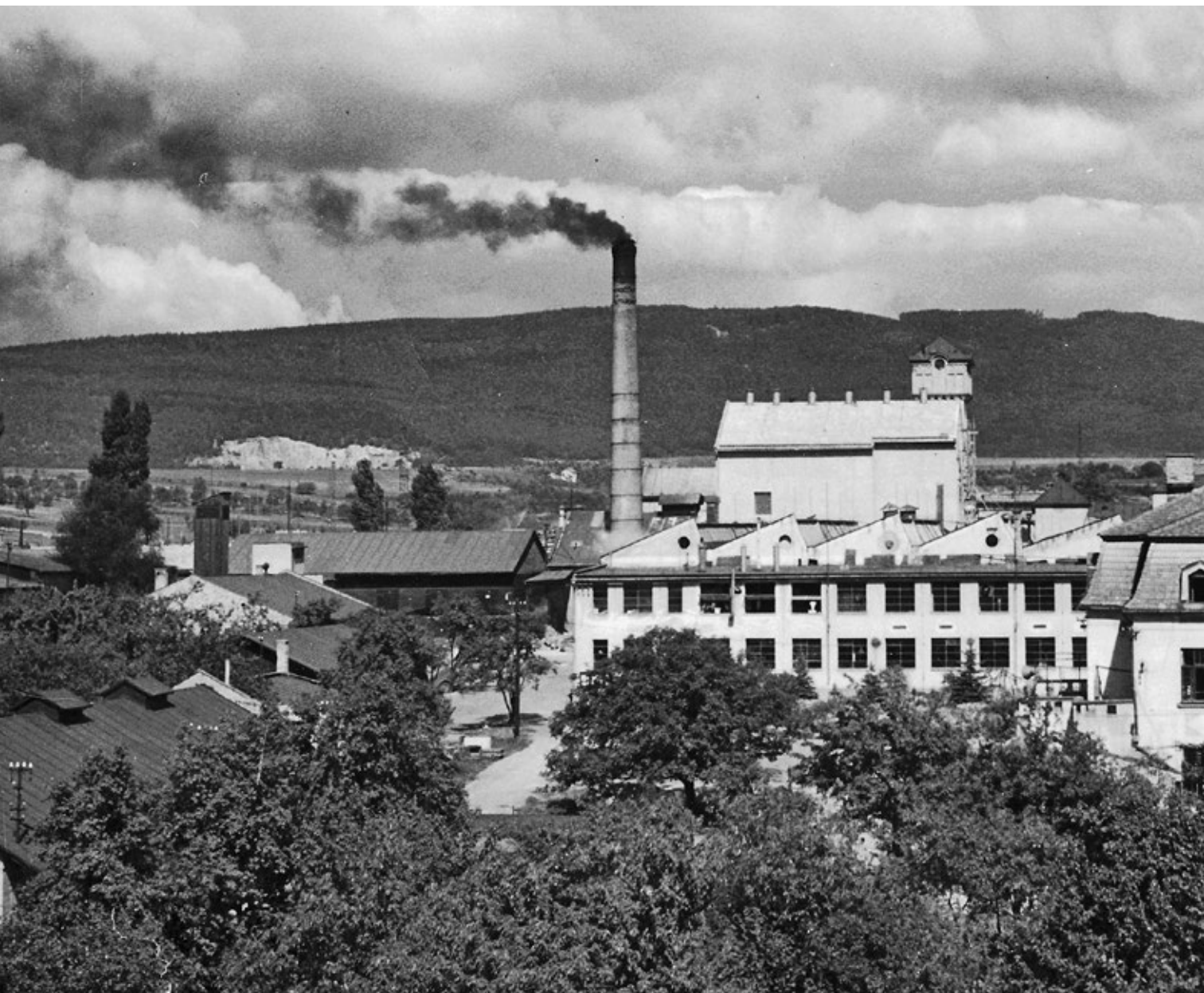

Areál továrny od severu, 1959. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

zápalky z již zakázaného bílého fosforu. Nakonec společnosti zůstalo jen jedenáct funkčních továren, z nichž deset bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Během první světové války nastaly lipenské sirkárně problémy se získáváním dřeva, některých surovin a chemikálií a s dopravou po železnici, která musela v první řadě sloužit vojenským účelům. Vyrobené zápalky navíc byly přednostně dodávány armádě, takže potřeba běžných domácností nebyla plně pokryta. Po skončení války ještě nějakou dobu přetrvával nedostatek zápalek, proto došlo k rozšíření továrny i nákupu nových strojů.

V roce 1920 bylo přesunuto sídlo společnosti Helios do Prahy. Během roku 1922 se tato společnost sloučila s továrnami koncernu SOLO Vídeň, které sídlily na území ČSR. Nová společnost dostala název SOLO spojené akciové československé sirkárny a lučební továrny v Praze. Již v prvním roce své existence uzavřela osm sirkáren, do roku 1932 následovalo dalších pět. Právě během velké hospodářské krize měla namále i lipenská sirkárna. Patřila sice k nejmladším závodům spolku, ale krize doléhala na výrobu zápalek tak citelně, že bylo nutné zavřít ještě jednu továrnu. Nakonec byl v prosinci roku 1933 zastaven provoz sirkárny v Českých Budějovicích.

V březnu 1939 schválilo ministerstvo vnitra fúzi SOLO Praha s akciovou společností Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Praze. Takto vzniklý koncern si ponechal název Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Praze, z počátku používal i kratší podobu názvu Chemisolo. Spadaly pod něj již jen tři sirkárny (v Sušici, Lipníku nad Bečvou a Banské Bystrici). Rovněž druhá světová válka přinesla lipenské sirkárně mnohé problémy. Odbyt byl poměrně dobře zajištěn, ale komplikace nastávaly se sháněním a dopravou dřeva, surovin a chemikálií. Vedení továrny muselo navíc řešit zapojení podniku do protiletectvé obrany, značné byly i problémy s obstaráváním potravin a přidělových lístků pro závodní kantýnu, s přiděly pracovních oděvů, obuvi, mýdla a dokonce i duší pro kola zaměstnanců.

Po druhé světové válce byla na Spolek pro chemickou a hutní výrobu uvalena národní správa, jeho závody byly znárodněny, samozřejmě včetně lipenské sirkárny. V roce 1946 vznikl národní podnik se sídlem v Sušici, pod který spadala řada závodů, z nichž ale zápalky kromě mateřské továrny v Sušici vyráběl jen pobočný závod v Lipníku nad Bečvou. Úplný název nového podniku byl SOLO, závody na zápalky, národní podnik se sídlem v Sušici. V prosinci 1948 byl název změněn na SOLO, národní podnik, od 1. ledna 1950 pak na SOLO Sušice, národní podnik. Podnik byl začleněn do kompetence ústředního ředitelství československých závodů dřevozpracujících v Praze. Na krátkou chvíli se lipenská sirkárna osamostatnila, od 1. ledna 1950 vznikl národní podnik SOLO Lipník. Při další reorganizaci průmyslu však byla

Areál továrny od jihu, 60. léta 20. století. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

továrna od 1. dubna 1958 opět začleněna pod národní podnik SOLO Sušice jako jeho závod. Právě tento národní podnik vlastnil lipenskou sirkárnu nejdéle.

Po skončení druhé světové války vedl továrny Vladimír Zdráhala, který byl v roce 1948 vystřídán Františkem Ulmanem. Ředitelem byl i v době samostatnosti SOLO Lipník. Po opětném sloučení s n. p. SOLO Sušice se stal vedoucím lipenského závodu. Nejvíce zaměstnanců měla lipenská sirkárna v roce 1949, a sice 420.

Během druhé poloviny 20. století bylo několikrát výrazně investováno do strojového vybavení lipenské sirkárny. V roce 1963 byla provedena rekonstrukce výrobního zařízení instalováním nových

strojů na zkrácený $\frac{3}{4}$ formát. Zápalky byly zkráceny o 5 mm, což vedlo k roční úspoře 1 200 kmenů. V letech 1964 a 1965 byla do provozu uvedena automatická linka Hering na výrobu krabiček s lepenkovým dýnkem (dnem), zbytek zásuvky (šuplátka) i celý okolek zůstal dřevěný. Již v roce 1955 probíhaly v Lipníku zkoušky s kartonovými (lepenkovými) obaly, které měly nahradit dřevěnou kartonáž. V polovině roku 1971 byla do provozu uvedena nová linka Hering na výrobu domácnostních zápalek. Během 70. let 20. století přešla lipenská sirkárna na výrobu celých krabiček z kartonu (lepenky), v případě domácnostních zápalek se tak stalo v roce 1977. V roce 1977 byla také instalována nová linka na výrobu zápalkových dřívček.

Sekání zápalek z dřevěné dýhy, 50. léta 20. století. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

V roce 1986 byla v lipenské sirkárně instalována linka Hering 317 s potiskovací linkou na výrobu zápalek formátu 4/4, která pracovala s potišťenými lepenkovými přířezy. V průběhu 80. let tvořily domácnostní zápalky většinu vyráběného zboží, objem výroby kuřáckých zápalek se pohyboval kolem třetiny celkového množství.

V roce 1960 byl novým vedoucím kvůli dosavadním výrobním a hospodářským problémům podniku jmenován Miroslav Smíšek. Na konci 70. let proběhla v rámci celého národního podniku reorganizace řídicí struktury a vedoucí jednotlivých závodů byli opět přejmenováni na ředitele. Miroslav Smíšek, který působil v lipenské sirkárně od roku 1948, náhle zemřel dne 28. října 1980. Jeho nástupcem se stal Karel Hanzal, který tuto funkci zastával do 30. června 1987. Od července pak byl novým ředitelem jmenován Tibor Lakatoš.

Na konci 80. let už ale bylo jasné, že technický stav strojového vybavení továrny je nevyhovující, stejně jako kvalita výrobků a efektivita práce, navíc klesala i poptávka po zápalkách. Proto se začalo uvažovat o uzavření lipenské továrny, případně o převedení na jiný provoz, v rámci jiného národního podniku (Tesla).

Situace byla vyřešena tím, že dne 1. května 1990 koupila továrnu na výrobu zápalek akciová společnost Moragro Slušovice. Jednatelkou a ředitelkou se stala Jitka Mádrová, dcera již zmíněného Miroslava Smíška. V roce 1992 nakonec Moragro výrobu zápalek zrušilo a poté byly krabičky v prostorách továrny již jen kompletovány s využitím dovezených polských zápalek. S touto činností začalo Moragro, ale pokračovaly v ní i další firmy. Nejprve, od roku 1992, šlo o firmu Triton Přerov s. r. o., která byla v listopadu následujícího roku vymazána

z obchodního rejstříku a zapsána pod novým názvem Czech Match s. r. o. Od roku 1995 působila v těchto prostorách i obchodní společnost M. P. K. Lipník nad Bečvou, ale zdá se, že obě firmy působily v továrně souběžně. Roku 1998 prodala společnost Czech Match s. r. o. továrnu společnosti Euromatch s. r. o., která pokračovala v kompletování zápalek. Kvůli zastaralému strojovému vybavení, špatnému stavebnímu stavu budovy, narušené staticce a neodpovídajícím hygienickým podmínkám byla sirkárna dne 15. října 2002 uzavřena a propuštěno zbývajících 76 zaměstnanců. Náklady na nutnou rekonstrukci byly odhadnuty ve výši 20 000 000 korun. Proto byl objekt opuštěn a chátral. Hlavní tovární budova tak byla nakonec kvůli havarijnímu stavu zbourána. Demoliční práce probíhaly od února do dubna 2007.

Při práci se stroji a ostrými a těžkými předměty se pochopitelně pracovníci továrny nevyhnuli různým úrazům. Továrna byla pojištěná nejen proti požáru a dalším škodám, ale také pro případ úrazů zaměstnanců. A o ty nebyla nouze. Ze statistiky pro úrazovou pojišťovnu vyplývá, že v letech 1922–1924 došlo v továrně k 32 úrazům, naprostá většina z nich byla bez následků a s poměrně krátkou dobou absence. Jednalo se o úrazy z 90% zaviněné pracovníky, nejčastěji z nedbalosti. První smrtelný úraz máme doložený ze dne 4. dubna 1927. Při vykládání klád z vagonů se při dešti jedna z nich smekla a udeřila jednoho z dělníků do hlavy. Na místě byl mrtev. Další smrtelný úraz se v továrně stal v sobotu 27. února 1932. Při ručním vykládání dřeva z vagonů došlo k přitlačení dělníka kládou k rampě. Dělník byl převezen do nemocnice, kde zemřel. Zdá se, že situace nebyla výrazně lepší ani po roce 1945. Bohužel také

Ředitel Miroslav Smíšek, 60. léta 20. století. Zdroj: Muzeum Komenského v Přerově.

z této doby jsme zpraveni o smrtelném úrazu. Dne 28. ledna 1961 došlo k smrtelnému úrazu jednoho dělníka na skládce kulatiny. Zabil ho kmen uvolněný při nakládce.

Sirkárny byly obecně prostředím velmi náchylným k požárům. Požáry v nich bývaly časté, proto na ně byli zaměstnanci poměrně dobře připraveni. Už v roce 1910 vzplanul v lipenské sirkárně zkoušený nově instalovaný stroj, což ale nezpůsobilo větší škodu. Na podzim 1915 vypukl kvůli technické poruše požár na jednom ze strojů, ale byl včas uhašen. Díky městské kronice jsme informováni o požáru továrny z 3. října 1927. Oheň zachvátil sušárny a okolní strojní vedení a stropy.

Pohotovost továrního hasičského sboru byla rychlá. Za chvíli se přidaly i další hasičské sbory, takže požár byl zhruba po čtyřech hodinách uhašen. Ačkoli není pochyb, že v továrně hořelo častěji, další požár máme doložený až 20. února 1985. Propukl v sušárně na dřívka domácích zápalek. Oprava si vyžádala celoměsíční odstávku s nemalou ztrátou ve výrobě domácích zápalek. Daleko horší následky bohužel měl požár, který se stal o rok později. Dne 5. února 1986, přibližně v 13.20 hodin, vzplál oheň ve zvláštním oddělení pro výrobu aluminotermických zápalek. Požár byl uhašen teprve kolem 18.00 hodin za pomoci jak závodního požárního družstva, tak hasičských jednotek z okolí a z místní vojenské posádky. Celý objekt tohoto oddělení byl požárem zničen, v plamenech tragicky zahynuly čtyři dělnice, pátá pak zemřela na následky těžkého popálení v nemocnici. Poslední požár vypukl v továrně, tentokrát už zrušené, 9. prosince 2006.

Nesmíme zapomenout se zmínit o nálepkách, velmi známém a ve své době i žádaném sběratelském artiklu. Ačkoli Lipník nevyráběl velké množství druhů zápalek, produkoval zápalky s mnoha různými druhy nálepek. Do druhé světové války byly mnohé z nich používány na krabičkách v drobných úpravách i několik let. Například na konci roku 1938 bylo na skladě továrny 22 různých druhů nálepek v takřka nepředstavitelném množství 72 000 000 kusů. Právě v tomto období nastaly lipenské továrně nepředpokládané problémy, protože na skladu měla mnoho nálepek, které byly po 15. březnu 1939 shledány jako nevhodné a jejich použití bylo zakázáno.

Škála nálepek se výrazně rozšířila po druhé světové válce, kdy byly tištěny jednotlivé nálepky,

častěji však celé soubory nálepek. Jejich zaměření bylo velice rozličné: osvěta (zdravotní, zdravý životní styl, požární ochrana, omezení pracovních úrazů, udržování pořádku a čistoty), výročí a politická propaganda, průmyslové podniky a jejich výročí, reklamy na různé výrobky, restaurace, hotely, obchody a služby, kultura, akce, zemědělství, doprava, příroda a životní prostředí. Nálepky, samozřejmě i ty starší, se staly předmětem zájmu sběratelů, filumenistů (tento obor se jmenuje filumenie). Se zavedením papírové kartonáže došlo postupně k zániku samostatných papírových nálepek (etiket), které se dříve musely na krabičky lepit. Nově byly na karton rovnou tištěny (tzv. přířezy).

O tvorbě zápalkových nálepek v počátečním období lipenské sirkárny toho ještě nevíme mnoho. Nevíme, kdo navrhoval a tiskl nálepky pro lipenskou sirkárnu na počátku její existence ani na počátku existence společnosti Helios. Později máme doloženého dodavatele tisku nálepek Tiskárnu Schulz Praha. Zdá se, že po vytvoření společnosti SOLO na počátku 20. let zajišťovala pro Lipník tisk

nálepek, nebo alespoň jeho část, sirkárna v Sušici, která měla minimálně do konce 30. let vlastní tiskárnu. Ve 30. a první polovině 40. let tiskla pro Lipník i Sušici nálepky nejen zmíněná Tiskárna Schulz Praha, ale také Průmyslová tiskárna v Praze. Po druhé světové válce tiskl nálepky pro Sušici i Lipník n. p. Severografie Ústí nad Labem, závod Červený Kostelec. Potištěnou kartonáž pak od poloviny 80. let dodávala Východočeská tiskárna Pardubice, závod Havlíčkův Brod.

V případě sirkárny v Lipníku jsme podrobněji informováni o autorech grafických návrhů zápalkových nálepek až po roce 1945. V 60. a 70. letech 20. století tvořil návrhy nálepek pro obě sirkárny závod SOLO Sušice výtvarník a knižní ilustrátor Zdeněk Kondelík (* 1928). Jednalo se však jen o několik souborů nálepek. Zdaleka nejplodnějším a nejznámějším československým autorem návrhů zápalkových nálepek byl Vilibald (Willy) Weinzettl (1916–1991). Zápalkové nálepky začal navrhovat v roce 1949, celkem jich vytvořil necelých 1 400 (tvořil až do roku 1991). Signoval je značkou vvv.

Lubor Maloň (*1981) vystudoval historii na Univerzitě Palackého v Olomouci, od roku 2005 pracuje v Muzeu Komenského v Přerově, od podzimu 2012 jako vedoucí oddělení společenských věd. Spravuje numizmatickou a sfragistickou podsbírku.

» malon@prenovmuzeum.cz

Zlatá éra „Města módy“

FILIP GREGOR

„Prostějov je krejčovským úlem, z něhož se oděvy rozlétají do celé republiky a do zahraničí, aby oblékaly široké vrstvy drobného lidu.“ Tato dobová reklama je dnes již historickou připomínkou zašlé slávy prostějovského textilnictví, které do roku 2014 reprezentoval módní gigant OP Prostějov. Než ale v roce 1948 vstoupil na scénu, dominovaly do té doby ve městě dva navzájem si konkurující podniky s konfekcí – Rolný a Nehera.

Rolný

Oděvní firmu Rolný založil podnikatel František Rolný ve druhé polovině 19. století. Jako obratný obchodník, jehož oděvy vynikaly kvalitou, získal brzy řadu odběratelů v zahraničí. Aby uspokojil stále se zvyšující poptávku po svých oděvech, rozhodl se přejít na tovární výrobu. Díky velkému odbytu se dostala jeho prostějovská firma do popředí. Slibnou podnikatelskou kariéru nicméně ukončilo jeho náhlé úmrtí v roce 1902. Vedení firmy se ale ujala jeho manželka Františka Rolná, jež úspěšně pokračovala v obchodní tradici. Podnik vedla do roku 1920, kdy ho předala svému synovi Arnoštovi Rolnému. Ten, ovlivněn moderními výrobními postupy, se po svém nástupu rozhodl pro

zavedení sériové výroby oděvů, které chtěl nabízet ve vlastních obchodních prodejnách. Díky tomu se tak zlevnila jejich cena a oděv se stal dostupnějším i pro střední třídu.

Kvalifikovaní střihači začali společně s krejčími vyrábět v Rolného továrně ve třech velikostech a patnácti barevných provedeních sportovní, vycházkové nebo společenské obleky nejenom pánské, ale i dámské a dětské, které bylo možné brzy zakoupit v 95 firemních prodejnách. Samotné prodejny byly zakládány ve velkých a středních městech, první byla otevřena roku 1922 v Praze ve Vodičkově ulici.

Roku 1935 omezil Arnošt Rolný svou podnikatelskou činnost v souvislosti s vydáním vládního nařízení č. 162/1935 Sb. Neotevřel díky tomu další podniky v Jihlavě, Rakovníku nebo Vyškově. Na druhou stranu ale rozšířil své pobočky v zahraničí. Od této chvíle bychom je našli v Maroku, Egyptě nebo Číně.

Abyste zákazníci neodcházelí nakupovat ke konkurenci, zavedl v obchodě několik změn. Po vzoru Tomáše Bati rozdělil oděvy do čtyř cenových skupin zakončených číslovkou šest. Zároveň vydával velké prostředky na reklamu, která zajišťovala propagaci

jeho oděvu v médiích. Výhodné spojení s Baťou potvrdil reklamním heslem „*Obuv Bata – Oděvy Rolný*“. Investoval do vzdělání svých zaměstnanců, rozšiřoval nabídku svých služeb, zavedl pásovou výrobu konfekce nebo přemýšlel o dalších podnikatelských aktivitách například o otevření cihelny, knoflíkárný nebo hotelu Grand v Prostějově. Také vedl časté soudní spory s konkurencí, například s oděvním domem Jana Nehery. Vzájemně se obviňovali z nekalé obchodní soutěže či klamání zákazníka.

Během 2. světové války dostávala firma Arnošta Rolného výnosné zakázky na výrobu vojenských uniforem pro německý Wehrmacht. Díky tomu zvýšila svůj zisk, například v roce 1940 dosahovaly tržby 9 milionů protektorátních korun. Zlom nastal v roce 1943. Společnost Rolný byla rozdělena. O prodeji sice formálně rozhodoval Arnošt Rolný, výroba přešla pod nově založenou společnost Rolný & Co., jež řídili němečtí podnikatelé v čele s Herbertem Tengelmannem. V této podobě Rolného podnik fungoval až do roku 1945.

Nehera, oděvní služba Prostějov

Podnikání Jana Nehery bylo na rozdíl od Arnošta Rolného rozlišné. Nemohl navázat na rodinný podnik, také neměl patřičné vzdělání. Začínal v otcově dílně, kde sám vyráběl jednoduché oděvy, které následně nabízel k prodeji. Později je dokonce vykupoval přímo od domácích krejčích. S proutěným košem a se třemi typy obleků jezdil po kraji, kde získával objednávky.

V roce 1923 založil se dvěma svými společníky malou firmu na výrobu konfekce. Zpočátku vyráběli konfekci pánskou, později nabízeli také chlapeckou, dětskou a dámskou. Ve dvacátých

Reklamy firem Rolný a Nehera, dobový tisk. Zdroj: archiv Muzea a galerie v Prostějově (MGP).

Výrobní hala OP Prostějov. Zdroj: archiv MGP.

Továrna firmy OP Prostějov. Zdroj: archiv MGP.

letech se Neherova oděvní firma objemem své produkce řadila na 24. místo v žebříčku mezi největší a nejstabilnější konfekční továrny, které vyráběly všechny druhy šatstva.

Nehera si brzy uvědomil, že je schopný vést svůj podnik sám, proto se v roce 1927 rozešel se svými společníky a o pět let později si na Svatoplukově ulici v Prostějově otevřel vlastní továrnu na výrobu konfekčních oděvů. Do výroby zavedl pásové stříhací stroje s motorem a další šicí stroje. Pracoval na objednávku, ale i na sklad. Na počátku roku 1932 pracovalo v jeho podniku okolo 90 domácích krejčích a 15 stálých zaměstnanců.

Začátkem 20. let začaly některé podniky zřizovat své vlastní prodejny oděvů. Zlevnila se tím jejich cena, zároveň se vyloučil z obchodu tzv. obchodní cestující, přes kterého se oděv prodával zákazníkovi. Toho si byl Nehera vědom a již v roce 1931 otevřel svou první prodejnu konfekce v Praze na Václavském náměstí. Ve svých prodejnách nabízel nejenom výrobky k prodeji, ale také služby jako opravu a žehlení oděvů.

V roce 1935 se musel potýkat s omezením podnikatelské činnosti. Otevřel ale díky tomu desítky nových podniků v zahraničí, konkrétně ve Švédsku, jižní Africe nebo Maroku. Tvrdil, že každý zdravý závod by měl být schopen soutěže se světovou konkurencí. Zakládání nových prodejen doprovázela rozsáhlá reklamní kampaň, která měla zaručit zviditelnění firmy a zvýšení zisku z prodeje. Brzy se stal známý svým heslem, „*Nehera, šije šaty dobře*“. Aby u zákazníků vzbudil pocit, že nakupují levněji, končily cenovky jeho výrobků číslovkou devět. Jako i Arnošt Rolný zveřejňoval ve svých výlohách kalkulaci kompletního oděvu. U zákazníků to mělo vyvolat dojem, že je s nimi

jednáno na rovinu. Po vzoru zahraničních továren modernizoval výrobu. Již se nespolehl na práci domácích krejčích, ale na pásovou výrobu. Zároveň zaměstnal stovky nových pracovníků, kterým zajistil dobré sociální a pracovní podmínky.

Zisky Neherovy továrny rostly. Nejvíce v průběhu 2. světové války, kdy získal zakázky na výrobu vojenských uniforem. V roce 1941 dokonce dosáhl obrátu 20 milionů protektorátních korun. O rok později však byl nucen se vedení firmy vzdát a převést ji na německou společnost Roberta Hanische. Ten Neherův podnik vedl až do konce války.

Oděvní průmysl Prostějov

V poválečném období potkal firmy Jana Nehery i Arnošta Rolného stejný osud. Dekretem prezidenta republiky byly znárodněny. Oba podnikatelé se s touto skutečností velice těžce smířovali. Jan Nehera proto odjel obnovit válkou zasažený podnik do Maroka, odkud se již nikdy nevrátil. V roce 1958 zde ve věku 69 let zemřel. Arnošt Rolný se sice snažil zachránit ze svého podnikání, co ještě bylo možné, nebylo mu to však nic platné. Po roce 1948 přišel o zbylý majetek. Vlivem velkých životních zvrátů a perzekuce ze strany komunistického režimu zemřel v roce 1950 ve věku 63 let.

Mezitím byla módní impéria obou podnikatelů sloučena pod výrobní podnik Oděvní průmysl a následně vymazána z rejstříku protokolovaných firem. V 60. letech se jeho vedení rozhodlo v důsledku zvyšujícího se počtu zakázek závod přemístit do nově zbudovaného továrního komplexu do prostějovské místní části Vrahovice. V té době pokrýval prostějovský závod 80 % produkce oděvní výroby v tehdejší Československu a zaměstnával okolo deseti tisíc lidí.

Soumrak značky Oděvní průmysl Prostějov přišel po privatizaci závodu v 90. letech. Sice až do roku 2000 patřil ještě mezi přední evropské výrobce pánské a dámské konfekce, oblékal olympioniky, politiky, slavné osobnosti, vyvážel do celého světa, dlouhotrvající ekonomické problémy přiměly vedení v roce 2010 podnik uzavřít. Průmyslový areál následně zakoupila společnost Astria Group, která ho v roce 2014 tunami výbušnin srovnala se zemí. Dnes na jeho místech stojí nové průmyslové haly. Dalo by se říct, že tímto krokem zanikla mnoha-setletá tradice výroby oděvů v Prostějově. Ve skutečnosti tomu ale tak není, protože na ni navázaly menší místní firmy jako například Koutný spol., Bernhardt, RV Fashion Style nebo Móda Prostějov. Díky nim tak alespoň částečně pokračuje spojení Prostějov – město módy.

Zdroje:

Informace čerpány z knih Milana Myšky (2003), Tomáše Cydlika (2009), nepublikované diplomové práce Aleny Buršíkové (2015) a textu s názvem *Z chodníku slávy na propadliště dějin* publikovaného dne 22. 6. 2021 na webových stránkách czech-design.cz.

Kolekce OP Prostějov, 90. léta 20. století, podnikový katalog.
Zdroj: ze sbírek MGP.

Filip Gregor (* 1993), rodák z Přerova, od roku 2019 pracuje v Muzeu a galerii v Prostějově na pozici historik, kurátor sbírek Literární památky. Zabývá se regionálními dějinami a tematikou prostějovských Židů.

» fgregor@muzeumpv.cz

Pokrývka hlavy Turka na tři aneb firma Volpini z Mikulovic

KVĚTOSLAV GROWKA

Omlouvám se čtenářům, kteří se v křížovkách s touto náповědou nikdy nesetkali. Z našeho povědomí vlastně zmizelo i hledané slovo: FEZ. A přitom jsme patřili ke světoznámým výrobcům těchto pokrývek hlavy nošených nejen v islámských zemích, ale i na blízkém Balkáně!

Když se mi jednou dostala do ruky exotická fezová nálepka s rovněž exotickým jménem majitele firmy Volpini, netušil jsem, že se jedná o výrobce z Jesenicka. Naštěstí po něm ještě přede mnou pátral jesenický archivář dr. Rudolf Zuber, o jehož zjištění se tak můžeme opřít a představit našim čtenářům nálepku na krabici, v níž se z městyse Mikulovice ve Slezsku rozesílaly fezy do Turecka, na Blízký Východ a do severní Afriky.

V roce 1867 se Priessnitzův následovník ve vodoléčebných lázních Gräfenberk Josef Schindler pokusil se společně založit v Mikulovicích u „pracující“ řeky Bělé přádelnu; podnikat v jiném oboru vedle sezónních lázní bylo tehdy zcela obvyklé. Z plánů však sešlo a pozemek prodali v roce 1873 vídeňskému podnikateli Antoniovi (II.)

Volpinimu de Maestri (1821–1881), majiteli továrny Volpini & Söhne na výrobu fezů v Rakousku založené jeho otcem, rodákem z italského Milána Antoniem I. (1788–1859).

Volpini zde následujícího roku postavil továrnu včetně jezu a vodního náhonu k pohonu turbíny. Odbyt pro tyto ve Slezsku prazvláštní výrobky byl zajištěn poté, co reformám naladěný sultán Osmanské říše Mahmut II. Adli (1785–1839) zavedl nošení fezů povinně pro vojsko a úředníky namísto tradičních turbanů. V habsburské monarchii si pak fezy na hlavy nasazovalo vedle muslimských obyvatel Balkánu i mužstvo a poddůstojníci bosenských pluků. Volpini si přivezl do Mikulovic odborníky, kteří měli rozjet výrobu, mezi nimi především z prosperujícího závodu v Gloggnitzu ředitele Georga R. Liewalda. Ten a jeho potomci řídili továrnu až do její likvidace.

Jak vidíme na dobové litografické pohlednici, kterou si firma nechala zhotovit u vrbenského tiskaře a litografa J. J. Olbricha, areál továrny zahrnoval vedle budovy ředitelství haly, kde se nacházela mykárna příze se stroji na trháni vlny, rovněž

Fezová
nálepka firmy
A. Volpini
& Söhne.
Zdroj: SOKA
Jeseník.

tkalcovnu se sto stavy, pět valchovadel, stříhačky, žehlicí stroje a lisy. Fezárna v roce 1880 zaměstnávala již 155 osob (92 žen, 61 mužů a dvě děti), které vyrobily ročně na 260 tisíc fezů, tj. zhruba 970 kusů denně! Nedělejme si však iluze o sociálním postavení dělníků, byť každé nově vytvořené pracovní místo bylo pro tento kraj požehnáním. Pracovní doba trvala 11,5 hodiny denně po 270 dní v roce, průměrný výdělek činil cca 53 krejcarů, což činilo přes tři zlaté týdne. Kupní síla zlatého (gulden) odpovídala zhruba dnešní stokeruně. Jaké byly ceny v roce 1883, nám prozradí staré ceníky: např. kilogram másla stál 1,07 zl., sádla 0,71 zl., rýže 0,18 zl., kávy 1,61 zl., mouky 0,21 zl., ementálského sýra 0,98 zl. a litr vína přišel na 15 až 30 krejcarů.

Po smrti majitele Antonia II. v roce 1881 firmu převzali jeho synové. Rychlejší dodávkám zboží do světa výrazně napomohlo vybudování železnice z Hanušovic do Gluchořaz o sedm let později. Zásilký se tak mohly vagónovat i proclívat přímo v Mikulovicích. Firma si též zřizovala svá zastoupení v Cařihradě, Smyrně, Bejrútu a Káhiře. Svými výrobky obesílala i světové průmyslové výstavy, z nichž si přivázela medaile, např. z Vídně, Neapole a Paříže.

Ovšem zahraniční trhy podléhaly nejen hospodářskému cyklu střídání prosperity s krizemi, ale též politické situaci. Letité balkánské války s Osmanskou říší a posléze i mezi jejich vítězi, tj. nově vzniklými státy, celní ochrana francouzských výrobců v arabských zemích a nakonec první světová válka, to vše negativně zasáhlo do svobodného podnikání. Aby firma přežila, musela se podílet na válečných dodávkách. Fezy spíše směřovaly jednotlivým prodejcům o menším objemu,

Abchnitt. — *Coupo.*
 (Kann vom Empfänger ab-
 gesondert werden.)
 (Voir des détails par le
 destinataire.)
 Stempel des Aufgeb-
 erstandes
 Nombre du bureau d'origine

9105 06 Niklasdorf, Schles. 36

Begleitadresse
Bulletin d'expédition.

12 h

Hierbei / Pak Zahl der Zolldeklarationen / 2
les déclarations en

Colis postal

Wert
 Valeur assurée

Fin }
 A }

Name
Nom et Prenom

Ausfuhrbewill.
 des Fin.-Minist.
Z68382A

513

Bestimmungsort }
Lieu de destination } **CONSTANTINOPEL**
 Straße und Hausnummer }
Rue et numéro } **Türkei**
 Bestimmungsland }
Pays de destination }

Gewicht — Poids }
 4 kg 200 g
 kg g
 kg g

Zollgebühren }
Droits de douane }

Beiförderungsweg
Mode de transport
Wien 77

Einrichtungswechselkarte oder vom Zollamt des Bestimmungslandes anzuhalten.
Carte de change de bureau ou par le service de la douane du pays destination.

Total

AKTIENGESELLSCHAFT
 DER OESTER. FEZFABRIKEN
 NIKLASDORF OBT. SCHLESSEN.

Balíková průvodka
 vypravená akciovou
 společností Der oesterr.
 Fezfabriken Niklasdorf.
 Zdroj: soukromá sbírka.

Továrna na pohlednici s novoročním
 přáním odeslaná 31. 12. 1898.
 Zdroj: SOKA Jeseník.

jak např. dokládá balíková průvodka zachovaná v autorově soukromé sbírce. Z Mikulovic byl 29. 11. 1916 odeslán proclený balík s fezy o hmotnosti 4,7 kg na adresu Leopolda Backa do Konstantinopole. Na místo určení dorazil přes Vídeň 7. 1. 1917, přičemž poštovné činilo na dnešní dobu neuvěřitelnou „sumu“ 2 koruny 95 haléřů!

Po vzniku Československa byl mikulovický podnik zařazen pod správu ve Strakonících (FEZKO), kde se fezy vyráběly již od roku 1805. V roce 1925 provoz utrpěl těžkou ránu, když reformátor Turecka Kemal Atatürk zakázal nosit i fezy. Odbytíště tedy měly jen v arabských zemích okolo Středozemního moře. Na druhé straně, v Mikulovicích se vyráběly fezy mimořádné kvality z vlny dovážené až z Austrálie, takže i v období krize byl z mikulovického nádraží vypravován každý týden jeden vagón fezů určených pro export. Až německou okupací Sudet v říjnu 1938 byla výroba zastavena a přeorientována cele pro potřeby armády.

Dopátrat se podrobnějších informací o fezárně nelze kvůli chybějícím dokumentům. Co po tak sice krátké, ale výnosné výrobě orientálního zboží zbylo? Několik dopisů, pár stavebních plánů a fezových nálepek... Druhá světová válka a následující revoluční kvas vedly k likvidaci mnohé dokumentace buď ve snaze zamést stopy po nacistické vládě, nebo jako neškodné vybíjení si protiněmeckých nálad na „starém papíru“.

Právě v jesenickém archivu zvláště citelně chybí podklady k průmyslové sféře Jesenicka, alespoň mezerovitě dochované firemní archivy větších podniků se dají spočítat na prstech jedné ruky. Ty malé, včetně živností, se nedochovaly. Obdobný osud měla výroba žiletek v Mikulovicích, plnicích per v Bílé Vodě, zápalek v Bernarticích, dřevěných špulek na nitě i kabely v Domašově atd. Proto dnes i sebemenší upomínka na průkopníky průmyslového podnikání má svou hodnotu. Jedním z takových kamínků do mozaiky hospodářských dějin Jesenicka je i tato fezová nálepka.

Květoslav Growka (* 1956), archivář v. v., je vlastivědným badatelem na Jesenicku a autorem řady článků z faleristiky.

» florian56@centrum.cz

Zašlá sláva „Města hodin“

VLASTA HLŮZOVÁ

Severomoravský Šternberk se stal průmyslovým městem v 18. a 19. století. Tehdy zde vzkvétal textilní průmysl. Město bylo dokonce označováno jako „Moravský Manchester“, „Moravský Lowell“ nebo „Město tkalců“. Šternberské zboží se v době své největší slávy vyváželo dokonce na Blízký a Dálný východ a do Orientu.

Po úpadku textilní výroby na počátku 70. let 19. století, zaviněném nedostatkem dovážené bavlny za občanské války amerického Severu proti Jihu, hrozila zdejšímu dělnictvu nezaměstnanost. Jinou pracovní příležitost mu mělo nabídnout nové průmyslové odvětví – tabáková výroba. Zpracování tabáku podléhalo státnímu monopolu a výroba kuřiva představovala pro stát značné zisky. Proto neudivuje, že za Rakouska-Uherska, jehož byly naše země součástí od roku 1527, byla u nás založena celá řada tabákových továren.

O zřízení tabákové továrny ve Šternberku (a současně také v několika dalších městech českých zemí) bylo rozhodnuto vídeňskou vládou v roce 1872. Výroba byla zahájena zprvu v provizorních pronajatých prostorách dvou budov v Olomoucké ulici, v nichž postačila rychlá vnitřní adaptace. Současně se začala budovat nová tabáková továrna

na pozemcích nynější součásti města Lhoty. V roce 1875 byla výroba převedena do nového objektu. Výrobní sortiment zahrnoval doutníky, cigarety i módní dlouhé cigaretové špičky. Veškeré kuřivo balily ručně většinou ženy, docházející do továrny i z celého širokého okolí. Tabáková výroba se ve Šternberku po léta úspěšně rozvíjela.

V roce 1918 převzala výrobní monopol Československá tabáková reže. Postupným zaváděním stále dokonalejších strojů sice počet zdejších zaměstnanců časem klesal, ale výroba stoupala (např. v roce 1930 v továrně pracovalo asi 700 lidí, roční výroba však činila v témže roce zhruba 10 milionů doutníků a přes miliardu cigaret).

Za 2. světové války, kdy se Šternbersko stalo v rámci pomnichovského záboru našeho pohraničí součástí Velkoněmecké říše, nemohla být zdejší tabáková továrna státním podnikem, neboť Německo tehdy nemělo státní monopol na zpracování tabáku. Továrnu si rozdělilo několik říšských firem s rozlišným výrobním programem, sloužícím většinou potřebám válečné fronty. Po 2. světové válce (1939–45) a ukončení převážně zbrojní výroby byl objekt někdejší tabákové továrny v podstatě převzat novým hodinářským závodem Chronotechna.

Tabáková továrna, počátek 20. století. Zdroj: soukromý archiv Karla Fialy.

Jak k tomu došlo? Když se tehdejší představitelé města Šternberka dozvěděli o záměru přemístit závod Messap u Broumova z okraje republiky do vnitrozemí, chopili se této příležitosti. (Po odsunu většiny místního německého obyvatelstva bylo třeba novoosídlencům nabídnout pracovní příležitosti.) Dne 31. 5. 1946 se jim podařilo získat oficiální rozhodnutí o přemístění závodu, a tak vznikl národní podnik Chronotechna Šternberk (chronos = čas), pozdější přední evropský výrobce budíků a hodin. Adaptace areálu bývalé tabákové továrny v roce 1946 se dotkla především vnitřních provozních prostor a sociálního zázemí pro zaměstnance. Ze závodu Messap byly nejdříve přestěhovány výrobní linky, na nichž ihned začala montáž budíků s novou značkou Chronotechna

a ochrannou známkou Prim. Následovaly mechanické dílny, nástrojárna a lisovna, na jaře roku 1948 automatárna.

Vývojové oddělení již na podzim 1947 vyvinulo nový budík větších rozměrů s typovým označením B90. Vyráběl se od jara 1949 sériově v různých variantách (se sekundovou ručičkou, s tichým chodem, jako metronom, šachové hodiny apod.) a byl dlouhou řadu let nosným výrobkem šternberské Chronotechny. Ze strojku tohoto budíku vyvinuli šternberští konstruktéři krátkodobé časoměry v bakelitových pouzdrech, takzvané minutky, typ M10 pro měření desetiminutového intervalu a typ M60 pro šedesátiminutový interval. Strojky obou variant minutek včetně jejich zapouzdření se v druhé generaci upravovaly, v polovině 50. let

minulého století byla zpracována na požadavek spotřebitelů varianta strojek B60 do podoby cestovního budíku ve skládacím koženém pouzdře (lidově „harmonička“). V roce 1959 se dostal do výroby nejmenší budík s logem Prim B50 (měl pět kamenů a dva pérovníky). Poslední řada budíkových strojků B70 probíhala souběžně s výrobou B90 v letech 1963–80, kdy byly oba strojky nahrazeny modernějším B71. Ten se stal též součástkovou základnou pro třetí generaci minutek a miniaturní kyvadlové mechanické hodiny určené pro děti.

Kromě budíků se ve šternberské Chronotechně vyráběly i osmidenní nástěnné a stolní hodiny s pouzdry ze dřeva, skla a nových umělých hmot. Kromě klasických kuchyňských hodin se na přelomu 50. a 60. let minulého století ve výrobním sortimentu objevily budíky a hodiny, které svým zdařilým výtvarným designem reagovaly na styl spojovaný se světovou výstavou Brusel EXPO

Fotografie z dílen podniku Chronotechna Šternberk v šedesátých letech 20. století. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, f. Vlastivěda Šternberk, inv. č. Št 537.

1957. V průběhu 60. let se závod rozrostl o řadu nových výrobních hal a provozů. V roce 1967 se šternberská Chronotechna svou produkcí úspěšně prezentovala na světové výstavě EXPO v kanadském Montrealu. Rok 1970 znamenal pro hodinářský závod přechod k elektrifikaci výrobků; byla zahájena výroba budíků PRIM ELECTRIC, v roce 1975 pak vývoj vlastního quartzového strojeku pro budíky. Do výroby se dostal v roce 1979 (do té doby se dovážel z Německa od firmy Steiger) Jeho druhá generace nesla označení EHSQ-MINI.

V 80. letech minulého století byla šternberská Chronotechna prosperujícím exportním podnikem. Vyráběla ročně více jak jeden a půl milionu kusů mechanických budíků B71 ve více než sto modelech, statisíce dětských kyvadlových hodin, desítky tisíc mechanických minutek, quartzových budíků, autohodin do vozů Škoda Favorit a řadu dalších výrobků přesného strojírenství, později

Fotografie výrobků podniku Chronotechna Šternberk kolem roku 1960. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, f. Vlastivěda Šternberk, inv. č. Št 516.

také kontrolní prodejní pokladny Anker. Naprotá většina hodinářských výrobků se exportovala do desítek zemí na celém světě. I v tuzemsku byl Šternberk do nedávné minulosti vnímán jako „Město hodin“. Za dobu své existence vyrobila Chronotechna Šternberk více jak 60 milionů budíků a hodin.

Závod si vychovával v místě také vlastní dorost. Žáci z devátých tříd základních škol se mohli hlásit na tříletý učební obor, ukončený závěrečnou učňovskou zkouškou. Prostředí závodu, provozní pracoviště, budovu odborného učiliště i učňovské dílny si mohli prohlédnout prostřednictvím exkurzí i se svými učiteli a rodiči a na vlastní oči se přesvědčit, jak je zde o zaměstnance postaráno (stravování, zdravotní péče, volnočasové aktivity...), ale mohli se také seznámit s charakteristikou a učební náplní jednotlivých oborů, s nároky kladenými na jejich znalosti a s perspektivami po dokončení odborného učiliště. Nejstarší učební obor hodinář byl lákavý zejména pro dívky, chlapci si mohli zvolit strojírenské obory soustružník kovů a frézař, strojní zámečnick, galvanizér; ti nejschopnější byli přijímáni na nejobtížnější učební obor závodu – mechanik organizační a výpočetní techniky, specializace kontrolní pokladny. Bydlení časem nabídl svým učňům první výšková budova ve městě – devítipodlažní budova s internátem nedaleko Národního domu s restaurací a nedaleko hodinářského závodu, proti jehož vstupní bráně, jen přes ulici, vyrostla rovněž přízemní stavba nákupního střediska Prim.

Šternberská Chronotechna měla také velký podíl na rozsáhlé bytové výstavbě v lokalitě závodu, neboť ji považovala za významnou prioritu i pro jeho budoucí rozvoj. Již v roce 1961 bylo založeno

bytové stavební družstvo, jehož většinu tvořili právě zaměstnanci Chronotechny a UP závodů (nyní již rovněž zaniklá zdejší továrna nábytkářského průmyslu). Do roku 1965 družstvo vystavělo osm čtyřpodlažních domovních bloků s 304 bytovými jednotkami a položilo základ budoucímu rozsáhlému sídlišti v přednádražních prostorách.

Po demolici starších objektů (včetně Vigony, poslední šternberské textilní továrny firmy Heeg a Friedmann) byla v roce 1970 dokončena výstavba druhé části panelového sídliště Nádražní a vybudováno též sousedící sídliště U Střelnice, jež tvoří tři třináctipodlažní domy s vestavěnými balkony. Jejich okolí bylo řešeno jako anglický park. Nechybí ani dětská hřiště a odpočinková místa s lavičkami. Po více než půlstoletí jsou obě tato sídliště obklopená zelení stále dobrým místem pro život, domům stačilo pouze si „navléci“ energeticky úspornější (i barevnější) „kabát“ (= zateplení) a vyměnit okna, někteří současní vlastníci bytových jednotek pak modernizovali bytová jádra.

Společenské změny po roce 1989 národní podnik Chronotechna Šternberk hluboce ovlivnily. V roce 1992 byl založen společný podnik s německou firmou EUROPA Uhrenfabrik GmbH pod názvem Eutech a. s. Ve Šternberku se pak jen montovaly budíky a hodiny pro řadu německých firem. Od roku 1995 začal úpadek hodinářské výroby v Německu, ten ovšem jenom předznamenal útlum výroby v celé Evropě. Konečným následkem bylo zastavení hodinářské výroby v Německu i v dceřiné společnosti ve Šternberku.

A tak v roce 2000 skončila šternberská Chronotechna, pro město i jeho široké okolí klíčový zaměstnavatel. Její průmyslový areál dále slouží, nyní ovšem převážně různým výrobním

Chronotechna, vstup do továrny, šedesátá léta 20. století. Zdroj: soukromý archiv Karla Fialy.

a obchodním činností. Přitom se potřebné vnější i vnitřní úpravy areálu Chronotechny vyhnuly bourání původních budov tabákové továrny. Dispozice čtyř na sebe navazujících dvoupatrových budov, ohraničujících prostorné čtvercové odpočinkové nádvoří mezi nimi, se dodnes nemusela měnit.

Nelze nepřipomenout ani to, že se v letech existence Chronotechny Šternberk povzněl také kulturně. Když v roce 1960 ztratil statut okresního města, došlo od roku 1961 ke koordinaci činnosti Domu osvěty se Spojeným (od 1988 Sdruženým)

závodním klubem Chronotechny. Kulturní akce se konaly v Domě osvěty, Odborovém domě SZK Prim, v Tylově divadle a v Kašpárkově divadle. V Domě osvěty se organizačně soustřeďovala veškerá kulturní a osvětová činnost města i všech jeho dalších závodů. V té době to bylo asi 20 kroužků (dramatický, fotografický, filmový, výtvarný, později hudební a další), ale i šternberští ochotníci a loutkáři. V Domě osvěty se pořádaly jazykové a odborné kurzy – např. šití, psaní strojem, společenského tance, dále besedy, různé přednášky,

Chronotechna, osmdesátá léta 20. století. Zdroj: soukromý archiv Karla Fialy.

literární večery, výstavky knih, výstavy výtvarného a fotografického kroužku, šachové turnaje, pro mládež odpolední čaje, kavárna mladých, pro menší děti besedy s pohádkou, promítání filmů v kině Klub, loutkové Kašpárkovo divadlo. Organizovaly se zájezdy do divadel i mimo Šternberk, divadelní představení místních ochotníků i hostů ve městě, estrády, plesy, zábavy, koncerty, v Domě osvěty byly různé kluby a také baletní škola. SZK Chronotechna převzal rovněž patronát nad nově zřízeným Klubem důchodců i některými školami, jimž např. poskytoval podnikový autobus na výlety a podporoval též jejich školní i mimoškolní činnost.

Dům osvěty vydával od roku 1955 *Kulturní kalendář* (od r. 1961 *Kulturní kalendář SZK*, od r. 1969 *Zpravodaj města Šternberka*, od 1983 *Kulturní zpravodaj města Šternberka*). Taktéž Chronotechna vydávala řadu let svůj interní časopis. Prvním byl čtrnáctideník *Budiček* (1951–55), od roku 1958 vycházel (s krátkým přerušením) závodní časopis *Čas* – velmi dobré úrovně po stránce obsahové, odborné i grafické, s fotografiemi a zdařilými kresbami (pérovkami); výherci soutěží dopisovatelů tohoto čtrnáctideníku byli odměňováni. Časopis *Čas* sehrál významnou úlohu v době rozvíjení závodu a později jako cenný informátor.

V posledních třech letech existence základního závodu (1997–2000) se stal *Čas* závodním časopisem firem I.R.C., spol. s r.o. (firmy této společnosti nebyly jen hodinářské, ale i jiné, např. Gumárny Zubří, Granitol Moravský Beroun aj.), takže i ty do něj přispívaly. Velmi dobře pracovalo v závodě též oddělení propagace.

Najdeme ještě v současné době ve Šternberku stopy po jejím nejslavnějším podniku Chronotechně a Muzeu hodin, svého času jediném v republice?

Nejen hodinářskou tradici ve městě, ale vskutku široký a nevšední pohled na vývoj časomíry od vesmírného zrození až do současnosti, po atomové hodiny, zde připomíná moderní muzeum Expozice času. Bylo otevřeno po náročné rekonstrukci řadu let chátrajícího někdejšího Domu osvěty (ulice ČSA 19) v historické části města, poblíž hlavní pošty, a je nyní (kromě hradu, farního kostela a areálu bývalého augustiniánského kláštera) dalším lákadlem pro turisty i návštěvníky města. Zaujmou také interaktivní prvky s informacemi o vesmíru nebo fyzikálních zákonech (např. relativitě času) apod. Expozice např. ukazuje, jak se čas projevoval v módě, jak ovlivňoval medicínu, hudbu či výtvarné umění. Z depozitářů

olomouckého vlastivědného muzea se sem vrátila také jedinečná sbírka starožitných hodin ze šternberského specializovaného Muzea hodin, které vzniklo v roce 1964 v budově zdejšího vlastivědného muzea v Bezručově ulici 1 a po přestěhování místních vlastivědných sbírek do Olomouce bylo od roku 1973 umístěno na hradě. (Do Olomouce byla sbírka hodin přenesena v letech 1999–2000.) Bývalí zaměstnanci Chronotechny se zasloužili o to, aby byly v Expozici času vystaveny rovněž některé výrobky jejich závodu.

Koná se zde také řada zajímavých akcí pro dospělé (přednášky, výstavy, promítání filmů...) i pro děti (komentované prohlídky, animační programy...).

Areál dvou stavebně propojených budov někdejšího Spojeného závodního klubu Prim (na nároží Masarykovy a Krampolovy ulice) slouží po rekonstrukci jako kulturní dům, v poschodí se dvěma odděleními městské knihovny a dvěma společenskými sálky, v přízemí s velkým multifunkčním sálem a restaurací Šnyt Primka. Na šternberském Hlavním náměstí pak připomíná zašlou slávu někdejšího „Města hodin“ tzv. Stroj času. Moderní prosklené sloupové hodiny jsou dílem místního výtvarného umělce Petra Kuby.

Vlasta Hlůzová (* 1935) žije ve Šternberku, kde působila jako učitelka na základní škole (aprobace český jazyk, dějepis, výtvarná výchova). Zabývá se kulturní historií šternberského regionu.

» bronslav-hluza@volny.cz

Gala Hukovice

Zapomenutý výrobce galanterního zboží na Jesenicku

PAVEL MACHÁČEK

Když se před 65 lety objevili v zapadlé pohraniční víscce u polských hranic soudruzi z vnitrozemí vystupující z černých Tatraplánů, málokdo z obyvatel Velké Kraše tušil, že zrovna v jejich obci vznikne podnik, který bude zajišťovat výrobu sportovních, nákupních a cestovních kabel pro celou republiku a jehož produkce si najde cestu i do zahraničí.

Velká Kraš leží v úrodné oblasti tzv. slezské Hané a se zemědělstvím a zpracováním jeho produktů byl úzce spojen také vznik a rozvoj průmyslového podnikání v obci. Jedním ze závodů, které zde na počátku 20. století vyrostly, byla i mlékárna v místní části Hukovice, která denně zpracovávala kolem 10 tisíc litrů mléka pocházejícího od hospodářů z Vidnavska, Javornicka a Žulovska. V létě 1945 se mlékárna dostala pod národní správu a byla začleněna do Mlékařsko-drůbežářského družstva pro okres Jeseník. Přestože v letech 1947–1948 prošla rozsáhlou rekonstrukcí a byla rozšířena o nové provozy, které umožňovaly zpracovávání více než dvojnásobného množství mléka na konzumní mléko, čajové máslo, průmyslový

i konzumní tvaroh a na tvrdé a měkké sýry, probíhalo od roku 1949 postupné utlumování výroby a její převod do mlékárny v Jeseníku.

Činnost hukovické mlékárny definitivně skončila v roce 1953 a její prostory byly v následujících letech využívány Výkupním podnikem Jeseník ke skladování obilí. Toto víceméně nouzové využití však nebylo v souladu s rezolucí ÚV KSČ „Za vyšší efektivnost československého národního hospodářství“, a proto na počátku druhé poloviny 50. let padlo rozhodnutí, aby *„v Hukovicích byla zavedena lehká nepřiliš náročná výroba z kůže s poměrně značnou pracností, aby mohlo být zaměstnáno co nejvíce osob“*. Nově vzniklý závod měl do výroby zapojit nejen co největší množství žen z Velké Kraše a jejího okolí, ale jeho produkce měla zároveň zacelit mezery v chybějící nabídce spotřebního zboží.

Zpočátku se uvažovalo o pobočném závodě n. p. Svit Gottwaldov, posléze však bylo rozhodnuto vybudovat v Hukovicích provozovnu n. p. Gala Prostějov-Krasice. Do Hukovic se osobně dostavil ředitel národního podniku s týmem spolupracovníků,

kterí po prohlídce bývalé mlékárny prohlásili, že o objekt mají zájem a jsou ochotni od 1. září 1957 zavést výrobu kožené galanterie. Z počátku se zaměstnaností 50 osob, v následujícím roce až 150 osob a do konce druhé pětiletky měl závod zaměstnávat na 400 pracovníků.

Umístění galanterní výroby na Jesenicko bylo podmíněno demografickým vývojem okresu. Do pohraničí přicházeli po odsunu původního německého obyvatelstva převážně mladí lidé v nejproduktivnějším věku, kteří zakládali rodiny, případně malé děti již měli. Počet žáků, kteří v druhé polovině 50. let a v následující dekádě měli dokončit školní docházku, prudce stoupl a bylo potřeba vytvořit pro ně pracovní místa, neboť na zasloužený odpočinek nemělo odcházet rovnoměrné množství starších pracujících. Navíc od roku 1945 nebyl na Jesenicku postaven žádný nový závod, naopak na tři desítky menších, po Němcích převzatých podniků a provozoven bylo zrušeno, když se ukázalo, že se nepodaří dosáhnout původního předválečného počtu obyvatelstva.

Na prvního máje ve Vidnavě. Zdroj: Miroslava Klimešová.

Nejcitelněji bylo těmito „neuváženými“ kroky postiženo právě Vidnavsko a Javornicko. Z hlediska nízké životní úrovně mladých rodin se do pracovního procesu chystala nastoupit také značná část dosud nezaměstnaných žen.

Zdroje pracovních sil se tak pro nový závod zdály být zajištěny. Zbývalo tedy provést nezbytné stavební úpravy a vyřešit problém náhradních prostor ke skladování obilí. Vlastní budova bývalé mlékárny byla postavena na půdorysu písmene L, přičemž menší křídlo vzniklo v období rekonstrukce objektu v roce 1948. Ve zvýšeném přízemí se kromě vedlejších místností nacházely čtyři provozní haly o rozměrech 10 × 30 metrů. K výrobě šlo po určitých úpravách využít i suterén budovy stojící v úrovni dvora. Ve výhledu se rovněž počítalo s možností přístavby dalšího patra, neboť stropy byly provedeny ze železobetonu a dostatečně dimenzovány.

Objekt bývalé mlékárny sloužil Výkupnímu podniku k uskladnění přibližně 80 vagonů obilí a pro tento objem bylo nutné zajistit nové prostory.

Odpolední přestávka spojená s návštěvou rodiny. Zdroj: Anna Liškov.

Zhruba 35–40 tun se podařilo po nenáročných stavebních úpravách umístit v areálu bývalého mlýna v Hukovicích, na zbytek bylo v rámci okresu vytipováno několik dalších objektů – od zámku ve Vidnavě po uzavřené kamenické dílny v Supíkovcích.

Stavební úpravy bývalé mlékárny se rozběhly na podzim 1957. Jednalo se především o vybourání příček, srovnání podlah a prodloužení místností na délku potřebnou k pásové výrobě. Nezbytnými opravami prošlo také osvětlení, vytápění a sociální zařízení, u něhož se počítalo s vyšším počtem pracujících žen. Suterénny a sklepní prostory měly být využity jako šatny, sklady materiálu i hotových výrobků a počítalo se i s úpravou garáží. Stavební úpravy probíhaly v letech 1957–1958 a s tím, jak byly dokončovány, se postupně rozjížděla výroba a stoupal počet zaměstnanců.

Gala Hukovice se spolu s Galou Mikulov a Galou Třebechovice stala pobočným závodem Galy Prostějov-Krasice a specializovala se na výrobu

Na stáž přijížděly i pracovnice z Mongolska. Zdroj: Miroslava Klimešová.

sportovních, nákupních a cestovních kabel, sportovních kabelek nebo dámských a pánských etují.

Vlastní závod v Hukovicích sestával ze tří šicích dílen s pásovou výrobou. V každé dílně běžely dva pásy, u kterých pracovalo sedmdesát šiček. V provozu manipulace, kde se vysekávala kůže, bylo zaměstnáno třicet lidí a přibližně deset zaměstnanců se staralo o údržbu strojů. Spolu s dalšími pomocnými profesemi, ekonomickým oddělením a vedením závodu dávala Gala Hukovice práci téměř třem stovkám zaměstnanců.

Pracovalo se ve dvousměnném provozu od 6.00 do 14.00 hod. a od 14.00 do 22.00 hod. Zaměstnanci zprvu docházeli do Hukovic pěšky nebo dojížděli na kole, a to nejen z Velké Kraše, ale často i ze vzdálenějších míst, jako byly Vidnava, Stará Červená Voda nebo Kobylá nad Vidnavkou. Linky autobusů a vlaků však byly postupně přizpůsobeny tak, aby umožňovaly jak nástup zaměstnanců na směnu, tak i odjezd z pracoviště. Autobusy, jezdící na Javorník, Vidnavu nebo Žulovou, byly zvláště za deštivých dnů nebo v zimním počasí tak přeplněny, že cestující museli stát i v uličce.

Na vrátnici nechyběly nezbytné píchačky a zaměstnanci si do papírových karet označovali příchod a odchod z pracoviště. Během odchodu vrátný také namátkově kontroloval tašky, zda někdo z nich něco neodnáší domů. Obědy si zaměstnanci Galy mohli objednat u JZD Velká Kraš, které zajišťovalo jejich dovoz do závodu z družstevní jídelny ve várnících.

Pracovní týden až do roku 1968 sestával i ze sobot, teprve poté byly zavedeny volné víkendy. Velkému množství žen zaměstnaných v závodě byly přizpůsobeny i další záležitosti od možnosti dávat děti do jeslí ve Vidnavě nebo mateřské školy

Opuštěný závod marně čeká na kupce. Foto: autor článku.

v Hukovicích po zřízení zastávky pojezdny prodejny masa přímo u závodu.

Pracovní normy stanovoval technolog, který po zavedení nového výrobku přišel na dílnu se stopkami a několikrát za sebou měřil rychlost šití. Jakmile začaly šičky práci na výrobku zvládat a získaly rutinu, normy se zpevňovaly. Na druhé straně ne všechny ženy byly stejně šikovné a některé doháněly svou práci o svačině, neboť šlo o pásovou výrobu a jeden zaměstnanec byl vázán na druhého. Šilo se z kůže, koženky i šustákoviny.

Na rozdíl od umělých materiálů nebyla práce s kůží jednoduchá, neboť její kvalita dost kolísala a kůže přicházela jednou měkká, jindy zase příliš tvrdá. Na konci směny se čistily stroje a provozy prostupovala charakteristická vůně oleje a lepidla.

Nad vrátnicí se nacházely dva pokoje se sociálním zařízením, které sloužily jako svobodárna pro učnice, jež po vyučení v učebním oboru brašnářsedlář na učilišti v Třeběhovicích pod Orebem musely odpracovat v Hukovicích minimálně dva roky za to, že jim vyučení včetně ubytování

a stravování platila místní pobočka národního podniku.

V 70. letech přijížděly na stáž do hukovického závodu také šičky z daleké Asie. V rámci československo-mongolské hospodářské spolupráce probíhala v Mongolsku výstavba kožedělných závodů a jejich budoucí zaměstnanci získávali zkušenosti v Československu.

V Gale Hukovice působila závodní organizace KSČ a drtivá většina zaměstnanců byla organizována v Revolučním odborovém hnutí (ROH).

V průběhu pravidelné čtrnáctidenní letní provozní přestávky nastupovali téměř všichni zaměstnanci závodu na povinnou dovolenou. Závodní výbor ROH rozhodoval o přidělování poukazů na zahraniční a tuzemskou rekreaci a přispíval dětem zaměstnanců na letní třítydenní tábory organizované mateřským závodem v Prostějově-Krasicích. Několikrát do roka se také jezdilo na poznávací zájezdy např. do ZOO ve Dvoře Králové, do Babiččina údolí, do vinných sklípků na jižní Moravě nebo na lední revue do Ostravy či na muzikály do Prahy.

Vše se změnilo po sametové revoluci v roce 1989. Československo se otevřelo jak levnějším

asijským výrobkům, tak i luxusnější západní produkci. O domácí zboží přestal být zájem. Gala Postějov-Krasice se proto postupně zbavovala pobočných závodů a v roce 1994 prodala i provoznu v Hukovicích. Jejím novým majitelem se stal bývalý ředitel Botany Skuteč Miroslav Pospíšil, který se zde pokusil rozjet výrobu bot pro Německo. Hukovický závod se stal součástí společnosti Vecra spol. s. r. o. se sídlem ve Skutči, později společnosti Frasco sport s. r. o.

Zaučení na těžkou a náročnější práci bez předchozích zkušeností však nebylo jednoduché a řada zejména mladších zaměstnanců závod opustila. Také odbyt nových výrobků nesplňoval původní předpoklady. Firma Frasco nakonec zkrachovala a řada bývalých pracovníků na vlastní kůži poznala, co dokáže neviditelná ruka trhu, neboť jim jejich někdejší zaměstnavatel dodnes dluží výplatu..

Roku 2005 byl na firmu Frasco podán příkaz k provedení exekuce. O šest let později došlo ke zrušení konkurzu z nedostatku majetku firmy a její likvidaci. Závod v Hukovicích zůstal „vytunelován“ a jeho prázdné budovy jsou odstrašujícím příkladem nepovedené privatizace státního majetku.

Pavel Macháček (* 1962) se dlouhodobě zabývá historií Jesenicka, především obdobím 20. století. Je autorem řady vlastivědných publikací a v současné době působí jako odborný pracovník ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» mach.hacek@seznam.cz

Z historie některých zaniklých cukrovarů na Přerovsku

PETR JIRÁK

První řepný cukrovar byl založen v polovině 18. století v Prusku. Prvním řepným cukrovarem v českých zemích se stal ten, který byl v roce 1829 založen v Kostelním Vydří u Dačic. Tím byla zahájena vlna zakládání cukrovarů v českém prostředí, již roku 1831 byl založen mj. cukrovar v Dobrovici ve středních Čechách, jenž funguje dodnes. Technický pokrok, šlechtění řepy a intenzivnější obdělávání půdy vedly k rozvoji cukrovarnického průmyslu. Do zrušení poddanství (1848) se v cukrovarnictví angažovali zejména šlechtičtí velkostatkáři. Poté se do oboru zapojili buržoazní podnikatelé, kteří už nebyli plně závislí na dodávkách řepy od šlechtických velkostatků.

Řada cukrovarů byla založena na střední Moravě, jejíž nížinné polohy nabízí velmi kvalitní půdu, vhodnou i pro pěstování cukrové řepy. Tento článek se stručně ohlíží za historií čtyř vybraných cukrovarů z Přerovska. V této oblasti dále existoval cukrovar přímo v Přerově (1859–1927), další byl v Lipníku nad Bečvou (1867–1903), velmi krátce existoval cukrovar v Domaželicích (1851–1858),

v neposlední řadě v roce 1881 vznikl cukrovar v Prosenicích, který je jediným dodnes funkčním cukrovarem na Přerovsku. V posledních patnácti letech je takových cukrovarů v celé republice jen sedm, kromě Prosenic se jedná o cukrovary Litovel (Olomoucko), Vrbátky (Prostějovsko), Hrušovany nad Jevišovkou (Znojemsko), Vávrovice (Opavsko), České Meziříčí (Rychnovsko) a Dobrovice (Mladoboleslavsko).

Cukrovar v Kojetině

Cukrovar vznikl zásluhou iniciativy Abrahama Poppera, Mořice Redlicha a Jonase Friesse, kteří byli majiteli cukrovaru v nedalekých Zborovicích (Kroměřížsko), založeného již v roce 1851. Když se blížilo dokončení železniční tratě Brno–Přerov, zahájili jednání se starostou Kojetína Josefem Krausem. Dne 1. července 1869 došlo ke komisionálnímu jednání mezi společníky nově zřizované firmy a představenstvem města Kojetína. Stavba kojetínského cukrovaru byla schválena a nový podnik byl zapsán u Krajského soudu v Uherském Hradišti jako veřejná obchodní společnost pod

názvem Zborowitz-Kojeteiner Zuckerfabriken des Herrn Abraham Popper u. Co., jako datum vzniku byl uveden 1. červenec 1869. Společnost zahájila výkup pozemků kolem trati a ještě v témže roce zahájila výstavbu závodu.

První cukrovarnická kampaň byla zahájena na podzim 1870. Továrna se postupně rozšiřovala, např. v roce 1882 byla přistavěna spodárna, roku 1903 byla rozšířena rafinerie, velké rekonstrukce proběhly v roce 1907 a modernizace závodu pokračovala i v dalších letech. Zatímco v prvních kampaních se zpracovalo jen cca 150 tun řepy denně, kolem roku 1900 se jednalo o 600–700 tun denně a po rekonstrukci v roce 1907 o 1 200–1 400 tun denně. Majitelé cukrovaru se též zaměřovali na zpracování velkého množství surového cukru z okolních surováren, takže již v roce 1910 dosáhla výroba rafinády v Kojetíně téměř 38 tisíc tun a cukrovar Kojetín v té době obsadil 7. místo mezi českými a rakouskými rafineriemi cukru. Cukr z kojetínského cukrovaru se vyvážel do celého světa pod chráněnou obchodní značkou ZKZ.

Kojetínský cukrovar byl dost poškozen událostmi z konce druhé světové války, kdy rumunští vojáci o město několik dní bojovali proti příslušníkům německé armády, kteří byli poraženi až ráno 6. května 1945. Dne 3. června 1948 byl vyhlášen samostatný národní podnik (n. p.) Cukrovar a rafinerie cukru v Kojetíně, ředitelem byl jmenován Ing. Jan Kraus. V té době byl od cukrovaru oddělen lihovar, jenž byl v roce 1914 postaven jako součást cukrovaru. Také z lihovaru se stal samostatný národní podnik. Od šedesátých let 20. století cukrovar patřil k důležitým závodům n. p. Severomoravské cukrovarny. Provoz továrny pokračoval ještě poměrně dlouho po pádu komunistické diktatury,

posledním vlastníkem cukrovaru se stala společnost Eastern Sugar ČR. Na podzim 2006 společnost oznámila uzavření svých tří cukrovarů (Kojetín, Němčice nad Hanou, Hrochův Týnec) a vrátila Evropské unii svou kvótu na produkci cukru. Když Státní zemědělský intervenční fond zamítl v květnu 2007 žádost Eastern Sugar na úpravu restrukturalizačního plánu, jež by společnosti umožnila cukrovary prodat k jiným podnikatelským účelům, byla v létě 2007 zahájena demolice cukrovarů v Kojetíně, Němčicích nad Hanou i Hrochově Týnci.

Cukrovar v Brodce u Přerova

Zprovoznění železniční tratě z Přerova do Olomouce v roce 1841 znamenalo pro Brodek u Přerova rychlý rozvoj. Postupně zde bylo založeno několik podniků a jedním z nejvýznamnějších se stal právě cukrovar. Kromě toho se jednalo o sladovnu či chemickou továrnu. Pěstování cukrové řepy se na polích v Brodce u Přerova a okolí rozvinulo již po zahájení provozu cukrovarů v okolí, např. přerovského či bedihoštského (1851–1989). Kolem Josefa Dočkala se utvořila místní skupina zemědělců, kteří se sešli 21. dubna 1879 na ustavující schůzi, kde o prospěšnosti cukrovarnictví promluvil ředitel zemské hospodářské školy v Přerově Jan B. Uhlíř. Ministerstvo vnitra ve Vídni schválilo 21. února 1880 stanov y Rolnického cukrovaru akciového v Brodce, jehož akciový kapitál činil 300 tisíc zlatých (1 500 akcií po 200 zlatých). Cukrovar postavila pražská stavební firma Václava Nekvasila, zatímco strojní zařízení dodala První českomoravská továrna na stroje v Praze.

První kampaň brodeckého cukrovaru byla zahájena 27. listopadu 1881, denně se zpracovalo 2 480 metráků řepy. Již v roce 1881 byla postavena

vlečka do cukrovaru. Kvůli zvýšení konkurenceschopnosti se cukrovar v roce 1893 stal členem společného kartelu, tzv. olomoucké agencie. V roce 1911 se stal součástí nového velkého cukerního kartelu. V roce 1914 se zpracovalo v cukrovaru 5 500 metráků řepy denně, později se jednalo až o 12 tisíc metráků řepy za den. Za první republiky nastaly pro cukrovar úspěšné časy, což samozřejmě neplatilo pro období velké hospodářské krize v první polovině třicátých let. Po uplynutí nejhorší krize byla v letech 1935–1937 vybudována rafinerie, do roku 1937 se totiž v Brodce u Přerova vyráběl pouze surový cukr. Během neblahé protektorátní éry cukrovar, na svou dobu velkokapacitní a moderní závod, stagnoval. Vít Himr (1918–1997), zaměstnanec cukrovaru, během posledních týdnů války ukrýval v továrně amerického letce Fredericka Hughese, jenž byl sestřelen 17. prosince 1944 nad sousední obcí Kokory.

Vyhláškou ministryně výživy ze dne 8. června 1948 byl cukrovar znárodněn a začleněn do n. p. Cukrovar a rafinerie cukru v Brodce u Přerova. V letech 1957–1958 patřil do n. p. Kojetínské cukrovarny se sídlem v Kojetíně a v letech 1958–1960 do n. p. Olomoucké cukrovarny se sídlem v Olomouci. Od 1. července 1960 byl brodecký cukrovar zařazen jako závod 01 do n. p. Severomoravské cukrovarny Olomouc. V období socialismu se cukrovar dále vyvíjel a modernizoval, v roce 1981 vyráběl cukr v podobách krystalu, moučky a krupice. Zhruba polovina roční produkce byla určena na export, zejména do Saúdské Arábie. V letech 1989–1992 byl cukrovar součástí státního podniku (s. p.) Cukrovarny Olomouc, poté se jednalo o akciovou společnost Cukrovar Brodek u Přerova. Poslední řepná kampaň se uskutečnila v roce 1997

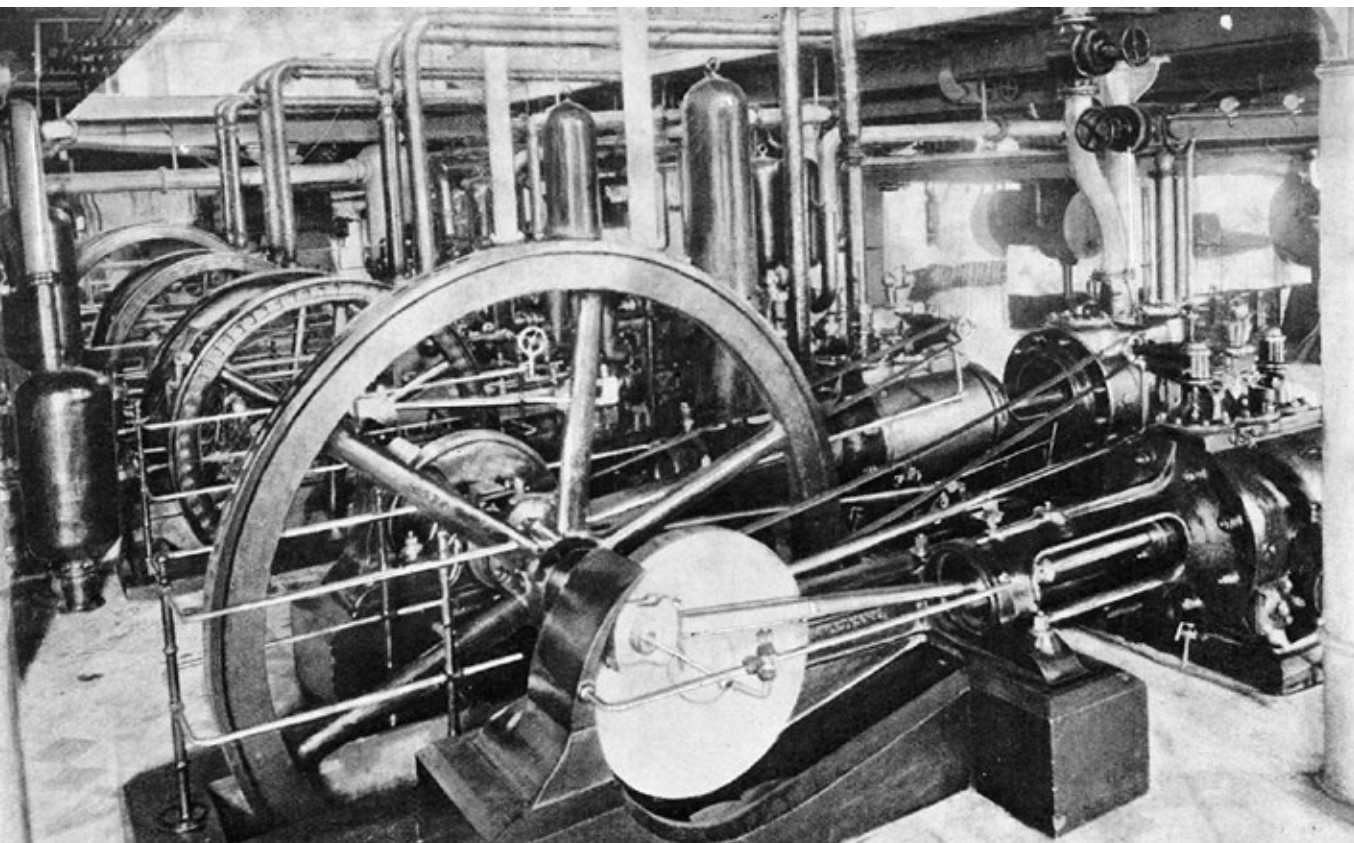
Cukrovar Kojetín, okolo roku 1930. Zdroj: SOKA Přerov.

Výhořelý objekt cukrovaru v tovačovské části Annín, listopad 1954. Zdroj: SOKA Přerov.

Brodecký cukrovar v průběhu demoličních prací, 6. 1. 2018. Foto: Petr Jiráček.

Prizemí varní síně cukrovaru v Dřevohosticích, 1924. Zdroj: SOKA Přešov.

a o tři roky později cukrovar definitivně zanikl. Od přelomu let 2017/2018 probíhá demolice areálu cukrovaru.

Cukrovar v Tovačově

V roce 1887 byl tovačovský statek hrabat Khuenburgů odkoupen lipnickým rodákem Davidem rytířem Gutmannem, spolujeditelem uhelných dolů. Gutmann byl praktický člověk, proto pojal brzy myšlenku zřídit v Tovačově cukrovar, aby tím

usnadnil a zvýšil výnosnost pěstování cukrovky na svých dvorech. Zároveň by zřízením vlastní továrny odpadlo dopravování cukrové řepy do jiných cukrovarů. Stavba cukrovaru byla zahájena na jaře 1890 v tovačovské místní části Annín, jež se dříve nazývala Annov. Stavbu projektanta Fleischmana provedli olomoučtí stavitelé Aulek a Zapletal. Dodávku strojního zařízení převzala pražská firma Breitfeld-Daněk, která však dodávky postupovala i jiným firmám.

Na podzim 1891 byla ukončena stavba a ihned poté začala první cukrovarnická kampaň. Zpracovaly se čtyři tisíce metráků řepy denně a 350–400 tisíc metráků ročně. Zpracované množství stoupalo až do roku 1911, kdy dosáhlo výše 600 tisíc metráků. Kvůli snadnějšímu dovozu uhlí a odvozu vyrobeného cukru byla již v roce 1895 postavena místní dráha Kojetín–Tovačov. Prosažení stavby této železniční trati dosáhl Gutmann i tím, že byl členem správní rady Severní dráhy. Společnost od něho žádala záruku roční dopravy tří tisíc vagonů. Toto množství bylo překročeno již v prvním roce provozu dráhy.

Po roce 1918 nastaly akce k „porolnicení“ tovačovského cukrovaru. Rolnictvo pěstující řepu se snažilo dosáhnout, aby i výroba cukru přešla do jeho rukou. V čele akce byl Viktor Stoupal, rovněž se o ni zasloužili poslanec Haupt z Tovačova a vrchní zemědělský rada Mackovík. Cíl došel svého naplnění v roce 1927, kdy cukrovar skutečně přešel do „rolnických rukou“. Od 15. března 1927 byl veden pod firmou Rolnický akciový cukrovar v Tovačově. Ve stejném roce provedla nová správa rekonstrukci továrny, čímž denní zpracování stoupl na deset tisíc metráků řepy a v následujících letech dosahovalo přes jedenáct tisíc metráků řepy.

Tovačovský cukrovar pokračoval v provozu po druhé světové válce i po komunistickém převratu z února 1948. Jeho provoz byl náhle ukončen následkem ničivého požáru, ke kterému došlo v noci z 22. na 23. listopadu 1954. Vzhledem k tomu, že byl požár zjištěn pozdě, činily škody okolo dvanácti miliónů korun. Kvůli požáru Lidový soud v Kojetíně odsoudil 30. prosince 1954 Aloise Křepelku, Stanislava Olejníčka a Václava Deotto. Olejníček na podzim 1954 neodborně zhotovil

elektrické topné těleso z původního ohřívače, což věděl i mistr Křepelka. Ráno 22. listopadu 1954 si Olejníček ohřál na primitivním zařízení snídani, poté již těleso nikdo nevyppnul. Večer téhož dne nebyl do kontrolních hodin pro nočního hlídače vložen nový pásek, proto se hlídač Deotto nevěnoval náležitě službě – nekonal pravidelné obchůzky, zatemnil okna budky, zhasl světlo, posadil se ke stolu a usnul. Mezitím se v dílně přehřálo topné zařízení, zhroutilo se a dostalo do styku s hořlavými látkami, nejen s dřevěným stolem a podlahou, ale i s fermeží. První dva způsobili z nedbalosti požár a Deotto z nedbalosti zmařil jeho zmírnění, čímž spáchali trestný čin obecného ohrožení, za což byli odsouzeni k trestu odnětí svobody nepodmíněně: Deotto na 2,5 roku, Olejníček na 15 měsíců a Křepelka na jeden rok.

Cukrovar v Tovačově již nebyl po požáru z listopadu 1954 obnoven a na jeho místě byl o několik let později postaven závod Prefa, zabývající se výrobou stavebních prefabrikátů. Na tomto místě považují za nutné zdůraznit, že požáry se nevyhnuly ani jiným cukrovarům (např. v cukrovaru v Bedihošti byly větší požáry zaznamenány v letech 1907, 1944 a 1953), ale nejednalo se většinou o tak rozsáhlé pohromy jako v případě popsaného požáru tovačovského cukrovaru.

Cukrovar v Dřevohosticích

V roce 1881 byl v Dřevohosticích založen Hospodářský spolek pro okres Bystřice pod Hostýnem. Péčí tohoto spolku byl o třináct let později založen rolnický akciový cukrovar v Dřevohosticích. Pěstování cukrovky v Dřevohosticích a okolí začalo již v roce 1851, kdy byl v sousední obci Domaželiče založen malý a primitivně zařízený cukrovar,

Cukrovar v Dřevohosticích, okolo roku 1930. Zdroj: SOkA Přerov.

kteřý ovšem zanikl již v roce 1858. Zpočátku byla řepa pěstována pouze na panských pozemcích, avšak postupně začalo cukrovku sázet i rolnictvo, protože se přesvědčilo o výhodách pěstování této plodiny. Dodávání řepy do vzdálených cukrovarů bylo tehdy dost obtížné, proto místní zemědělci již od roku 1870 usilovali o zřízení rolnického cukrovaru v Dřevohosticích. Do propagace myšlenky postavení cukrovaru byli kromě starostů okolních obcí zapojeni také učitelé škol, již přesvědčovali nerozhodné zemědělce. Po několika neúspěšných pokusech ustavit společnost byla v únoru 1892 svolána valná schůze rolnictva do Dřevohostic. Na ní bylo usneseno zřídit v Dřevohosticích cukrovar

s akciovým kapitálem 300 tisíc zlatých, rozvržených na 1 500 akcií s povinnou dodávkou sto metrů řepy čisté váhy na jednu akcii. Rolnické akciové cukrovarny totiž při vydávání podílů-akcií určovaly majiteli dodávkovou povinnost. Tím se zabraňovalo tomu, aby se cukrovar po několika letech neocitl v držení peněžních spekulantů a dále sloužil těm, kdo pěstují cukrovku a dodávají ji k zpracování.

Stavební práce provedla pražská firma Václava Nekvasila a strojní zařízení dodala pražská strojírna Märky, Broumovský a Schulz. V září 1894 se uskutečnila kolaudace cukrovaru a již 2. října 1894 byla zahájena první kampaň. Zakládajícím

předsedou společnosti byl Josef Vykoukal. Cukrovar byl postupně rozšiřován, v roce 1924 zpracovával 7 500 metráků řepy denně. Roku 1929 byla postavena nová kotelna i elektrárna, o deset let později byla rekonstruována odpařovací stanice, kterou pražské Škodovy závody přestavěly na tlakovou. V roce 1937 byl rekonstruován závod na rafinerii, jež produkovala tisíc metráků rafinády denně. Na konci třicátých let se dosahovalo průměrného denního zpracování 12 250 metráků řepy a výroby 1 800–2 300 metráků surového cukru. K cukrovaru patřil od roku 1932 hospodářský lihovar v Domaželicích a hospodářský dvůr v obci Čechy. Vrchní vedení závodu náleželo správní radě spolu se správním výborem, technické vedení závodu měl technický ředitel Pankrác Zamrazil a administrativní vedení disponent Vladimír Barvík. Za protektorátu nebyla rafinerie v provozu.

Po znárodnění v roce 1948 vznikl Cukrovar

a rafinerie cukru, n. p. v Dřevohosticích. Později byla rafinerie zrušena a surový cukr se vozil k čištění do cukrovaru Všetuly (místní část Holešova). Od začátku šedesátých let 20. století byl cukrovar v Dřevohosticích závodem 03 v rámci n. p. Severomoravské cukrovarny. V kampani roku 1969 cukrovar zpracoval 55 273 tun cukrovky. V objektu továrny byla postavena sušárna na krmitiva a bylo ustaveno Sušárenské sdružení, společný družstevní podnik, Dřevohostice. Podílníky byla okolní družstva Dřevohostice, Radkovy, Radkova Lhota, Lipová, Domaželice, Želatovice, Beňov.

V roce 1991 proběhla poslední zpracovatelská kampaň cukrovaru v Dřevohosticích. V té době se jednalo o odštěpný závod s. p. Cukrovarny Olomouc. Ztráta v tomto roce činila 24 miliónů korun.

Údaje čerpány z regionální literatury a archiválií SOKA Přerov.

Petr Jiráček (* 1980) je archivář a historik (mj. absolvent archivnictví na FF UP v Olomouci). Od roku 2008 pracuje ve Státním okresním archivu Přerov. Zabývá se především dějinami protinacistického odporu a odboje v českých zemích a různými zájmovostmi z regionální historie Střední Moravy.

» p.jiracek@pn.archives.cz

Regionální hospodářská výstava roku 1879 v Šumperku

MICHAELA KOLLEROVÁ

Postupující industrializace s sebou přinesla také fenomén pořádání hospodářských výstav. Nekonalý se pouze v metropolích nebo nejrušnějších velkoměstech, ale i v celé řadě menších či větších měst našich zemí, Šumperk nevyjímaje. Ve 2. polovině 19. století se zde uskutečnilo několik výstav, jejichž pořadatelem byl v převážně většině Okresní zemědělský a lesnický spolek, založený roku 1859. Už název napovídá, do jakých oblastí hospodaření cílily jím organizované akce. Spolek ovšem připravoval i všeobecně orientované regionální výstavy nabízející pestrou přehlídku výsledků činnosti všech oborů hospodářství.

Jedna z prvních hospodářských výstav v režii tohoto spolku se v Šumperku uskutečnila ve dnech 18.–20. září roku 1869. Hlavními organizátory této akce byli pánové Carl von Oberleithner a Ernst von Tersch, kteří také stáli v čele spolku. Jako místo konání byl zvolen prostor Panské zahrady (Herrengarten), kterou bychom dnes na mapě města našli pod označením Smetanovy sady. Na této ploše mohli návštěvníci spatřit rozmanitou nabídku zemědělských, lesnických i zahrádkářských

produktů a také výrobků průmyslových a živnostenských podniků. Dne 19. září byla na programu výstavy přehlídka hospodářských zvířat. Slavnostní okamžiky se odehrávaly v prostorách nedaleko stojící měšťanské střelnice.

Výstava se tehdy setkala s úspěchem a obrovským zájmem veřejnosti. Po deseti letech od jejího uskutečnění se rozhodl zmíněný spolek akci zopakovat, tentokrát ve větším měřítku. Náročných, několik měsíců trvajících přípravných prací se ujali opět Carl von Oberleithner a Ernst von Tersch, přičemž druhý jmenovaný řídil výstavní výbor. Přípravy na výstavu probíhaly od začátku roku 1879, konání samotné akce bylo naplánováno v termínu od 31. srpna do 8. září. Přihlášky vystavovatelů přijímal výbor do 15. srpna. Na základě podaných přihlášek byl pod vedením E. von Tersche připraven k tisku katalog. Účast byla umožněna prakticky každému zájemci. Nicméně při pozdějším rozhodování o udělení ocenění v oblasti zemědělství, lesnictví, zahradnictví a taktéž chovatelství byli upřednostňováni vystavovatelé z vymezeného regionálního okruhu, který zahrnoval

tehdejší politické okresy Šumperk, Zábřeh, Litovel, Šternberk, Rýmařov a Moravská Třebová. Pro vystavovatele z oblasti průmyslu i živnostenské výroby již toto omezení neplatilo.

V době příprav akce se kancelář výstavního výboru nacházela v Aulichově vile nedaleko centra města, již neexistující dům stával na křižení dnešních ulic Čsl. armády a 8. května. S blížícím se datem začátku výstavy se kancelář přemístila do budovy šumperského zámku. V historickém objektu sice sídlilo německé gymnázium a chlapecká obecná a měšťanská škola, nicméně v prvních zářijových dnech roku 1879 se východní křídlo a celé druhé patro budovy, tělocvična a přilehlý dvůr proměnily ve výstaviště. Přímo u budovy zámku byla vystavěna tzv. Kosthalle určená pro prezentaci produktů potravinářské výroby. Ulici vedoucí k zámku (dnešní Bulharská) přehradila dočasně postavená slavobrána. V obdobném duchu bylo vyzdobeno i průčelí měšťanské střelnice, v jejímž sále se konaly všechny důležité slavnostní okamžiky v průběhu výstavy. Zámek představoval jen část výstavního prostoru, další rozsáhlá plocha byla opět připravena na území Panské zahrady. Na jejím jižním konci byla vybudována velká hala (tzv. Maschinenhalle) určená k umístění zemědělských, lesnických a dalších strojů na parní pohon, zde bylo také vyhrazeno místo pro dopravní prostředky a další exponáty, které nebylo vhodné umísťovat v areálu školy. Pohon parních strojů zajišťovala zde instalovaná lokomobila. Severní část parku byla vymezena pro uspořádání výstavy koní, skotu a dalších hospodářských zvířat. Architektonické pojetí výstavy včetně dekorativních prvků a návrhů staveb pavilonů (např. zmíněné Kosthalle) připravil začínající architekt Karl Seidl.

Slavnostní brána v ulici vedoucí ke vstupu do zámku. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Slavnostně vyzdobené průčelí měšťanské střelnice. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

Pronájem výstavního prostoru byl zpoplatněn ve výši 20 krejcarů za každý m² plochy, stejný poplatek se platil za stání pro koně, o polovinu méně za ostatní hospodářská zvířata. Vystavovatelé si hradili dopravu, ubytování, potravu pro zvířata a v neposlední řadě také samotnou instalaci svého „stánku“ včetně umístění vývěsních cedulí. V případě potřeby bylo možné si oproti poplatku vyžádat u organizátorů poskytnutí pomocných sil. Vystavované exponáty mohly být nabízeny během výstavy k prodeji, prodejce i nový majitel ovšem

museli dle podmínek pořadatelů počítat s tím, že zboží musí zůstat na místě až do konce trvání akce.

Na připraveném výstavišti se jednotlivá místa vyhrazená vystavovatelům začala plnit od 20. srpna, instalační práce musely být dokončeny do 29. srpna. A konečně poslední den tohoto měsíce nadešel očekávaný okamžik otevření výstavy. Slavnostní zahájení se uskutečnilo od 8:30 hodin ve vyzdobeném sále střelnice a akce byla určena jen pro pozvané hosty. Zahajovací řeči se ujal Carl

Objekt tzv. Kosthalle u východního křídla zámku. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

von Oberleithner, po něm se slova chopil okresní hejtmán Julius Boese. K přítomným promluvil rovněž sekční rada ministerstva obchodu Georg rytíř von Thaa. Ministři obchodu a zemědělství zaslali do Šumperka zdravice, které byly v rámci zahajovacího ceremoniálu přečteny. Po jeho ukončení se společnost odebrala k prohlídce výstaviště. Odpoledne byly na programu dostihy, které se setkaly s velkým zájmem přihlížejícího publika. Závodilo se ve čtyřech kategoriích, závodní dráha byla připravena na tehdy nezastavěných plochách ve východní části města. Po skončení závodů se pořádal slavnostní banket.

Redakce regionálního periodika *Grenzbote des nordwestlichen Mährens* připravila rozsáhlou reportáž, otištěnou postupně ve třech pokračováních. Díky tomu si můžeme znovu pomyslně projít výstaviště a připomenout si, co vše mohl tehdejší návštěvník spatřit a obdivovat. První tři místnosti přízemí východního křídla zámku seznamovaly návštěvníky s produkcí zástupců kovozpracujícího a textilního odvětví průmyslu. V první místnosti byla instalována výstava sobotínsko-štěpánovských železáren, nabízející přehlídku celé řady litinových výrobků, mezi nimiž vynikala zejména kamna a zahradní nábytek. Ve vedlejší místnosti bylo možné obdivovat výrobky převážně regionálních textilních továren. Firmy Carl Siegl sen. a Eduard Oberleithner & synové zde instalovaly tkalcovské stroje, na nichž přímo před očima návštěvníků vznikaly drobné textilie. Sieglův žakárový stroj tkal dečku se znakem města Šumperka uprostřed a ozdobnou bordurou po okraji, stav dodaný druhou jmenovanou firmou pak damaškovou modře pruhovanou prostírku. Třetí místnost vrátila návštěvníka zpět do světa kovoprůmyslu, neboť se zde mohl

seznámit s nabídkou firmy Hlubočecká a Marien-tálská akciová společnost pro průmysl a obchod se železným zbožím „Moravia“ v Olomouci. Ta zahrnovala především různé kotle, kamna, sporáky, šicí stroje nebo hodiny. Když návštěvník přešel do prostoru tělocvičny, naskytl se mu pestrý kaleidoskop vystavovaných tovarů. K vidění bylo množství zemědělských a lesnických produktů včetně náradí a nástrojů. Se svými výpěstky se zde chlubili četní zahradníci, z nichž většina působila ve službách zdejších šlechtických nebo podnikatelských rodin. Prostor měla vyhrazen i šumperská zemědělská a lnářská odborná škola. Podél stěn vystavovaly převážně průmyslové podniky, z nichž je možné zmínit ukázky produkce šumperské kamnářské firmy Franze Rollepaze nebo rapotínských skláren. Uprostřed se rozložily stánky mydlářských podniků.

První patro východního křídla zámku nabíze-lo taktéž pestrou směsí zejména průmyslových a řemeslných výrobků, mezi nimiž figuroval nábytek (z katalogu lze zjistit, že zde kromě jiných vystavovala i firma Augusta Thoneta z Bystřice pod Hostýnem, známá výrobou ručně ohýbaného nábytku), hudební nástroje, šicí stroje nebo kupříkladu klempířské práce. Druhé patro zámeckého objektu bylo pro výstavní účely zabráno téměř celé. Jedna velká místnost byla vyhrazena pro prezentaci podniků zhotovujících pánskou či dámskou konfekci, k vidění byly rovněž ukázky práce kloboučníků a nejednu dámu jistě zaujala i nabídka vystavujících klenotníků a zlatníků. Nechyběly ani výrobky ševcovských dílen. Vedlejší místnost přivedla návštěvníky do světa papírenského průmyslu, kde se prezentovaly závody v Jindřichově či Olšanech a rovněž velkolosinská ruční papírna. V jedné z místností tohoto patra zámku

byla umístěna putovní výstava teprve šest let existujícího Moravského průmyslového muzea v Brně (později Uměleckoprůmyslové muzeum v Brně, dnes součást Moravské galerie v Brně). V ostatních místnostech bylo možné prohlížet díla z různých oblastí výtvarného umění, dále fotografie, ruční práce, seznámit se s bohatou produkcí nakladatelů a vydavatelů pohlednic a dalších tiskovin. Rovněž mohli návštěvníci v této části zámecké budovy obdivovat i soukromé sbírky herbářů, minerálů, hmyzu, starožitností apod. Své sbírky vystavilo i několik osvětových spolků. Mezi exponáty se zařadily také kuriozity, z nichž je možno zmínit nálezy údajně pravěkých kladiv z okolí Medlova. S ukázkami žákovských prací a sbírkami učebních pomůcek se v několika místnostech prezentovaly školy. Šumperské školství zde zastupovalo gymnázium a obě měšťanské školy, chlapecká i dívčí. Ruční práce vystavilo dále několik obecních škol z regionu (Rejchartice, Nové Losiny, Sobotín a Štětínov). Návštěvníci mohli na této výstavě obdivovat rovněž dřevorezby zhotovené žáky řezbářských škol v Králíkách nebo Vrbně pod Pradědem.

Plocha dvora, resp. cvičiště, přiléhajícího k východnímu křídlu zámku, nabízela přehlídku výrobků podniků zastupujících zejména průmysl keramiky, porcelánu a také stavebnin. Firma Johanna Anderlitschky z Kamenné zde představila svou produkci drátěných pletiv. Těžařská společnost z Moravské Ostravy nechala do Šumperka dopravit dva mohutné, několik stovek kilogramů vážící bloky černého uhlí. Na dvoře byl též vyhrazen prostor pro chovatele včel. Nejvíce pozornosti přitahoval obří dřevěný včelín označovaný jako Bienenman (Včelí muž). Měl podobu Atlanty nesoucího na vztyčených pažích zeměkouli.

V útrobách jeho těla se nacházelo několik úlů, výletové otvory byly rozmístěny zepředu na těle. Tento svým vzhledem a rozměry nevšední včelín vyrobil stolař a zároveň náruživý včelař Johann Schimek z Bratrušova a lidé jej mohli obdivovat na řadě dalších regionálních i mimoregionálních výstav ještě v 1. půli 20. století.

Ze dvora byl také přístup do jednotlivých kójí tvořících pavilon tzv. Kosthalle, jejíž název bychom mohli volně přeložit jako ochutnávková hala. Zde se totiž usadili výrobci alkoholických i nealkoholických nápojů, cukrovinek, pečiva, uzenin a celé řady dalších lahůdek. Návštěvníci tak mohli ochutnávat kupříkladu výrobky šumperského uzenáře Rottera a zapíjet je pivním mokem uvařeným v některém z regionálních pivovarů (Hanušovice, Třemešek, Šumperk, Velké Losiny a také Ruda nad Moravou). Tato část výstaviště se těšila značnému zájmu ze strany návštěvníků a každodenně zde panoval čilý ruch.

Jakmile si návštěvníci dostatečně prohlédli instalaci umístěnou na zámku, mohli přejít přes cestu do prostoru Panské zahrady, kde výstava pokračovala. V severní části míjeli plochy vyhrazené pro přehlídku koní a hospodářských zvířat. Přehlídka koní se uskutečnila 3. září a majitelé přihlásili 135 zvířat. Ještě ten den byly vyhlášeny výsledky a rozdány ceny. Výstava hovězího a skopového dobytka, dalších hospodářských a domácích zvířat (mezi nimi figurovala i kategorie psů) se konala 7. září. Chovatelé představili na čtyři stovky zvířat, mezi nimiž výrazně převažoval skot. Pro nejúspěšnější z nich byla připravena ocenění předávaná týž den.

Na zbývající ploše se pak v tzv. Maschinenhalle, popř. v jejím okolí, nacházela stanoviště převážně

strojírenských firem, mezi jejichž produkcí převažovala zemědělská, lesnická a zahradnická technika, ale nechybělo ani zařízení pro další obory podnikání a činností. Mezi výrobci zemědělské techniky dominovala vídeňská firma Clayton & Shuttleworth, značné pozornosti se dostávalo jistě i dalším firmám. V této části výstaviště bylo možné obdivovat i hasičskou techniku, jejíž funkčnost byla poněkud neplánovaně předvedena přímo v „ostré“ akci. Dne 5. září totiž vypukl v sousední Žerotínově ulici (tehdejší název zněl Hradschingasse) požár, jemuž padla za oběť většina zde stojících stodol. Oheň ohrožoval také výstavu, naštěstí se ale nerozšířil a na výstavišti žádných škod nezpůsobil.

Na břehu potoka, tekoucího podél Panské zahrady, u mostku vedoucího do dnešní Nerudovy

ulice (dříve Angergasse) byl postaven restaurační pavilon. Návštěvníci si zde mohli vybírat z bohaté nabídky teplých i studených jídel a nápojů. Odpočinek a úkryt před slunečními paprsky poskytoval také dřevěný zahradní pavilon šumperského výrobce Gustava Schmidta, umístěný téměř ve středu této části výstaviště.

Otevírací doba výstavy začínala ráno úderem osmé hodiny, zámeckou budovu mohli návštěvníci procházet do 18 hodin, venkovní plochy byly přístupné o hodinu déle. Restaurace byla v provozu sice až do 21 hodin, ale pouze pro přítomné hosty, po uzavření pokladen již nikdo zvenčí vpuštěn nebyl. Za návštěvu výstavy se vybíralo vstupné, v první den jejího konání a v dny pořádání přehlídek koní a dalších hospodářských zvířat se platilo 30 krejcarů, v ostatní dny 20 krejcarů. Členové

Bronzová medaile ministerstva obchodu. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku.

výstavního výboru se směli volně pohybovat po celém výstavišti, a aby se odlišili od ostatních návštěvníků, nosili na oděvu připíchnutou žluto-modrou rozetu. Zřízenci zajišťující provoz pokladen a dozor nosili na paži pásku. Volný vstup byl umožněn i vystavovatelům a jejich personálu.

V době konání výstavy byla naplánovaná celá řada doprovodných akcí. O dostizích uspořádaných v zahajovací den již byla řeč. Večerní čas býval zpestřen zábavami buďto na střelnici, nebo v některém ze šumperských hostinců. Dne 4. září se sešlo v sále střelnice shromáždění členů Okresního zemědělského a lesnického spolku. Odpoledne téhož dne bylo vyhrazeno střelecké soutěži. V dalších dnech se do města sjeli členové 1. sekce c. k. Moravsko-slezské společnosti pro podporu zemědělství (Mährisch-schlesische Ackerbaugesellschaft). Cílem jejich cesty nebyla jen návštěva výstavy, ale zároveň bylo naplánováno na 7. září výjezdní shromáždění této sekce. V jejím čele stál říšský poslanec Emanuel, rytíř von Proskowitz, který také shromáždění předsedal. U předsednického stolu spolu s ním zasedli dále okresní hejtman Boese, starosta města Šumperka Anton Hanel, za ministerstvo zemědělství baron Villa Secca a další. Na programu byly čtyři body jednání,

během tříhodinového trvání se stihly probrat pouze dva, zbylé byly přesunuty do programu příštího shromáždění. Na počest členů této sekce byl v závěru dne uspořádán na střelnici slavnostní banket.

Závěrečný den výstavy nastal 8. září a s tím byl spojen bezesporu velmi očekávaný okamžik vyhlášení výsledků hodnocení vystavovatelů. Slavnostní předání medailí a finančních odměn se uskutečnilo na školním dvoře. Odpoledne se pak na střelnici konala slavnost, na kterou volně navázal závěrečný večerní banket. Při této příležitosti byly prostory okázale vyzdobené budovy nasvíceny elektrickým světlem, které vytvářelo zcela jinou atmosféru než při použití plynových lamp.

Výstava večerní zábavou skončila, i když vlastně jen zčásti. Panská zahrada musela být hned následujícího dne vyklizena, neboť většinu plochy využívala pro svá cvičení místní vojenská posádka. Na zámku byla instalace ponechána do 10. září. Celkově tak za 11 dní trvání této akce, během které panovalo teplé a slunečné počasí, prošlo výstavištěm téměř 14 000 návštěvníků. Regionální výstava roku 1879 byla hodnocena jako velmi úspěšná, obdobně zaměřené a rozsáhlé akce se město znovu dočkalo až v časech první československé republiky.

Mgr. Michaela Kollerová (* 1985), absolventka Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, obor historie, v současné době působí ve Vlastivědném muzeu v Šumperku, zaměřuje se na dějiny regionu zejména v období 19.–20. století.

» michaela.kollenova@muzeum-sumperk.cz.

Městská elektrárna v Přerově

JIŘÍ LAPÁČEK

V době, kdy nás překvapují rostoucí výdaje za elektřinu a kdy zkoumáme, kteří dodavatelé jsou nejspolehlivější, bych chtěl připomenout historii přerovské městské elektrárny, a to v souladu se zadáním tohoto čísla časopisu, jež zní Krása zašlého průmyslu.

V roce 1883 začaly Křižíkovy elektrické oboukóvé lampy osvětlovat Staroměstské náměstí; zdrojem stejnosměrného proudu byla dynamo poháněná plynovou turbínou. První samostatná elektrárna byla spuštěna na Žižkově v roce 1887. Příležitostí k dalšímu zavedení elektrické energie pro pohon dopravního prostředku se stala Zemská jubilejní výstava v Praze v roce 1891.

Na severní Moravě se konaly první pokusy s elektrickým osvětlením na Ostravsku, a to již v roce 1884. První samostatná elektrárna byla založena městem Slezskou Ostravou v roce 1895, pak následoval Vsetín o rok později.

Město Přerov od roku 1862 zavádělo pouliční osvětlení s využitím olejových lamp. Rozpočet na rok 1887 uváděl v kapitole Osvětlení města položky čištění a rozžehání lamp, petrolej a knoty, zakoupení pěti nových luceren, osvětlování tří luceren plynem, celkem řinila potřeba 2 718 zl. Již

o rok později podal starosta zprávu ohledně osvětlení města plynem a uvedl, že není třeba s jeho zaváděním příliš spěchat, protože „světlo elektrické“, jehož používání se počíná rozmáhat, poskytuje světlo mnohem intenzivnější, ale i lacinější. Proto navrhoval posečkat, jak se upotřebení elektřiny k osvětlení osvědčí.

O deset let později rozpočet na rok 1897 počítal na osvětlení s částkou 2 820 zl. a 50 zl. V té době podala firma Emil z Malbergů v Badenu u Vídně návrh smlouvy na pořízení plynového osvětlení Anerovými hořáky. Ve městě ale již působil zařizující výbor pro elektrické osvětlení, jehož členové požádali v roce 1896 o povolení vést sítě elektrických drátů po ulicích a veřejných místech. Zároveň se jednalo o výstavbě elektrické centrály, jako staveniště bylo původně vybráno náměstí Na Marku.

V listopadu toho roku schvaloval obecní výbor v čele se starostou Františkem Tropperem stavbu městské elektrárny. Projekt vytvořil Ing. Josef Pfeffermann ve stavební kanceláři architekta a stavitele Edvarda Sochora. Pro osvětlení města byla nejvhodnější stejnosměrná síť o nízkém napětí, jehož zdroj bylo třeba umístit uprostřed zástavby. Za tím účelem byly získány pozemky na levém

Pohled na Stojanovo nábřeží s elektrárnou, 30. léta 20. století. Zdroj: SOkA Písek.

břehu Bečvy, na dnešním nábřeží Protifašistických bojovníků. Hlavními prvky průčelí byly termální okno strojovny a čtyřicetimetrový komín kotelny. Stavba byla zadána staviteli Františku Žákovi v Píseku a zahájena na jaře 1897. Parní kotle, napájecí pumpy a parní stroje dodala strojnická továrna Mäerky, Bromovský a Schulz z Hradce Králové. Dynamo, rozváděč, obloukové lampy systém Doubrava-Donát a rozvodnou síť dodala a provedla firma Bartelmus, Donát a spol., elektro-technická továrna v Brně, vše za paušální obnos

92 817 zl. 87 kr. Odmítnuty byly obavy veřejnosti, že světlo od firmy Bartelmus je nestejné – „mrká“.

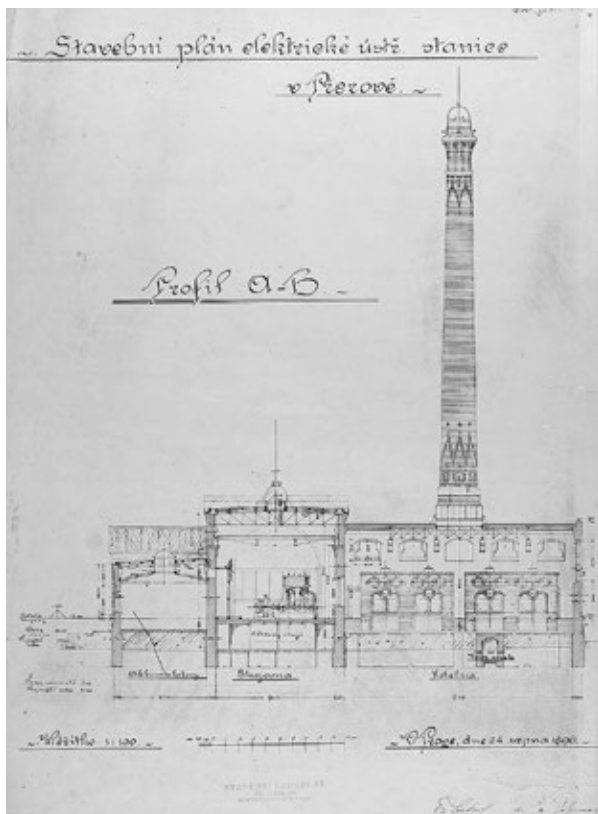
Stavba, jakož i montáž strojního zařízení, byla v poměrně krátkém čase provedena, takže již 15. října 1897 byla uvedena městská elektrárna do provozu. Zařízení kotelny sestávalo ze dvou parních kotlů systém „Tischbein“, každý o 135 m² výhřevné plochy, při tlaku 10 atmosfér, a dvou parních čerpadel pro napájení kotlů. Ve strojovně byly postaveny pro výrobu elektrické energie dva parní stojaté rychloběžky, každá na výkon 120 koňských

sil. Stejnoseměrná dynamo o výkonu po 65 KW byla přímo spojena s parními stroji.

Elektrický proud byl dodáván 60 odběratelům a pro pouliční osvětlení, sestávající z 28 obloukových lamp a 180 celonočních a večerních žárovek. V následujících letech se zvětšil odběr elektrické energie, takže bylo nutné v roce 1903 přikročit k rozšíření strojního zařízení hlavně z toho důvodu, že městská rada začala budovat městský vodovod. Protože k pohonu čerpadel v čerpací

stanici městského vodovodu u Lýsek byla určena elektřina, byl zakoupen mlýn na náhonu Strhanci v Lýskách a přestavěn na hydroelektrárnu.

K dalšímu rozšíření došlo až v roce 1911, poté co byla uzavřena smlouva na dodávku elektrického proudu pro nádraží a přednádraží v Přerově. Zvýšený odběr elektřiny vyvolala také dostavba Všeobecné veřejné nemocnice v Přerově, značně od města vzdálené. V roce 1911 se připojila druhá obec na síť Přerova, a sice Radslavice, v následujícím

Plány na stavbu elektrárny. Zdroj: SOkA Přerov.

Bourání staré elektrárny a výstavba restaurace Bečva, 1964. Zdroj: SOkA Přerov.

roce Sušice, další rok Tučín a Předměstí. V době kdy vypukla světová válka, bylo rozestavěno další dálkové vedení, a sice do Pavlovic, dále do Šišmy a Bezuchova v holešovském okrese. S dodáním proudu těmto obcím se započalo v září 1914.

Město Přerov započalo se souhlasem moravského zemského výboru v roce 1916 s výstavbou nové elektrárny, smíšeného podniku se zemskou účastí. Bylo získáno stavební místo na pravém břehu Bečvy vedle městských jatek, kde se začalo stavět v následujícím roce. Do roku 1919 byl postaven jeden turbogenerátor o výkonu 1 400 kW.

A právě v tom roce se utvořila akciová společnost „Středomoravské elektrárny“, která velkoelektrárnu převzala a také uvedla do provozu. Výroba elektrického proudu v městské elektrárně byla zastavena, určitou dobu sloužila jako záložní zdroj, posléze bylo strojní zařízení demontováno. Město Přerov si vyhradilo dodávku elektrického

proudu pro město, nádraží a přednádraží v Přerově, ponechalo si ve vlastní režii hydroelektrárnu v Lýskách a připojilo na své dálkové sítě další obce Dluhonice, Bochoř, Lověšice, Horní Moštěnice, Újezdec, Želatovice a Kozlovice, jakož i průmyslové závody v městě a v připojených obcích. Městské elektrické podniky zaměstnávaly celkem 13 úředníků a 35 dělníků. V roce 1928 byla v budově staré elektrárny provedena úprava s cílem získat kancelář technického správce, provozní a obytné místnosti.

V roce 1964 bylo rozhodnuto o demolici objektu, ve kterém se nacházely rozvodny vysokého a nízkého napětí. Na tomto místě pak byla postavena budova restaurace Bečva. Město Přerov tak přišlo o hodnotnou architekturu navrženou stavební kanceláří architekta a stavitele Edvarda Sochora, odkud pocházely i další realizované projekty elektráren v Prostějově a Plzni.

Jiří Lapáček (* 1960) vystudoval historii na FF UP v Olomouci. Zabývá se regionální historií, je spoluautorem dějin obcí přerovského okresu. Redakčně připravuje Sborník Státního okresního archivu Přerov.

» j.lapacek@pr.archives.cz

Cyklus Die Gross-Industrie Oesterreichs z let 1898–1910

Oslava průmyslové síly a úspěchů starého Rakouska

LUBOMÍR NOVOTNÝ

Krása zašlého průmyslu. Jak nostalgicky zní téma tohoto čísla časopisu KROK. Člověk si představí staré tovární hangáry, rozpadající se bloky výrobních hal, prachem zapadané dílny, mastným olejem olezlé zbytky strojů. Přenesme se ovšem do doby, ne příliš vzdálené, v níž průmysl představoval blyštivou výkladní skříň staleté středoevropské habsburské monarchie. Silný průmysl představoval záruku budoucnosti.

Podnikej, investuj, pracuj, to vše k větší slávě své, své rodiny, národa, vlasti, ale i svého státu, Rakouska (případně Rakousko-Uherska). Toť bylo mottem mnoha podnikavých hlav hovořících rozličnými jazyky, jimiž se komunikovalo v mocnářství. Později hojně budovaná a podporovaná představa, že staré Rakousko bylo po desetiletí před Velkou válkou potácejícím se obrem, kolem něhož kroužili supi, neodpovídá realitě. Samozřejmě se jednalo o stát velmi roztráštěný, různorodý, nehomogenní, stát, v němž ve Vídni ordinoval dr. Sigmund Freud (1856–1939), maloval Gustav Klimt (1862–1918), psali svá díla Hugo von Hofmannstahl (1874–1929)

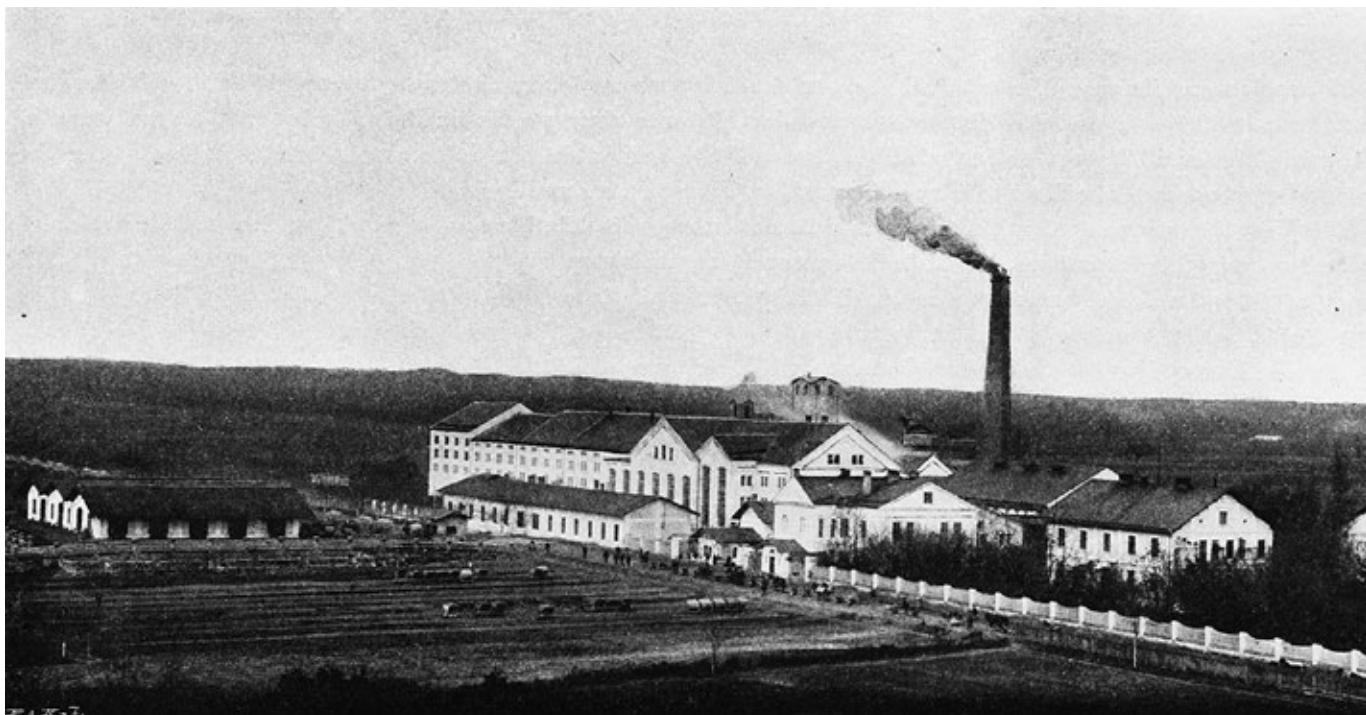
či Arthur Schnitzler (1862–1931) a kousek za Čerovicemi žili lidé jako v 15. století. Jednalo se o režim, v němž aristokracie měla již dobově neodůvodněné favorizované postavení v armádě, v diplomacii a držela obrovský pozemkový majetek. Ovšem v hlavách současníků, běžných obyvatel, ale ani elit neležela utkvělá myšlenka, že tento stát je předurčen k zániku. Staré Rakousko naopak v řadě oblastí vykazovalo podivuhodnou životnost. Malodušnost části, spíše neněmecké, obyvatel monarchie vycházela z toho, že jejím sousedem na severozápadě bylo velké, nesmírně dynamické, hlučné a nafoukané Německo. A na severovýchodě stálo Rusko. To se tvářilo tajemně, ale již jen svou rozlohou budilo respekt až odpor (tentokrát u německých, maďarských a polských obyvatel monarchie). Staré mocnářství rozkládající se mezi těmito dvěma velmocemi tak mohlo působit máltně. Jednalo se ovšem pouze o povrchní pohled. Monarchie Františka Josefa I. se totiž po roce 1866 naplno otevřela ekonomickému liberalismu. Doktrína laissez faire, samozřejmě determinována silným postavením společensky konzervativních

elit, přinesla rozvoj průmyslu. Soutěž, boj, zápas, komparace, vítězí jen silní, to byla hesla tehdejších grüunderských dnů. Na poli ekonomiky a v průmyslu především se projevoval společenský darwinismus v celé své kráse. Ve starém Rakousku, primárně v Čechách, ale i na Moravě a ve Slezsku, Dolních Rakousích, hlavním městě Vídni či Terstu a Vorarlbersku nové továrny, doly, železnice měnily tvář krajiny, zvyky lidí, tradice, představy o současnosti i budoucnosti.

Když se v roce 1898 schylovalo k velké oslavě 50. výročí nástupu císaře a krále Františka Josefa I. na rakouský císařský trůn, připravovala se mnohá oslavná alba. Ta měla dokladovat rozkvět habsburské říše ve všech společenských oblastech. Ekonomika a především průmysl nemohly být opomíjeny. V těchto kulisách byl promyšlen, psán a vycházel šestisvazkový cyklus *Die Gross-Industrie Oesterreichs* (VKOL, sign. III 209.149). Cyklus vyšel ve Vídni v nakladatelství Leopolda Weisse. Knihy z této přepychové série se tiskly ve vídeňské tiskárně Adolfa Holzhausena (1868–1931). Jednalo se o oslavnou řadu. Měla připomenout již téměř 70letého panovníka, jeho dlouhou vládu, a to na příkladu rozvoje rakouského průmyslu. Celé sérii ještě předcházela textový úvod z pera prezidenta Ústředního svazu rakouského průmyslu a teplického rodáka Hermanna Hallwicha (1838–1913) pod názvem *Anfänge der Gross-Industrie in Oesterreich* (VKOL, sign. 610.231 jako separát, zároveň je obsažen i v úvodu 1. svazku). Hallwichovo „úvodní slovo“ je vlastně historicko-ekonomickým průvodcem procesu vzniku jednotného rakouského hospodářství a ekonomického prostoru od roku 1526, jehož základem byly Čechy a rakouské země. Zásadním přelomem se Hallwichovi jevila ztráta Slezska,

jehož místo zaujaly Čechy a částečně i Morava. Hallwich své vyprávění zakončil na prahu průmyslové revoluce za panování Josefa II.

Iniciativa k projektu *Die Gross-Industrie Oesterreichs* vzešla z kruhů podnikatelských a s podnikatelským světem svázaných. V ustaveném kuratoriu figurovala jména převážně spojená se zeměmi Koruny české. Již jen to symbolizovalo, že průmyslovým srdcem monarchie byly země Koruny svatého Václava. Nalezneme zde jména prezidenta Obchodní a živnostenské komory (dále OŽK) v Brně, textilního továrníka, zemského a říšského poslance Julia Gomperze (1823–1909), Davida rytíře Gutmanna (1834–1912), jenž byl sice uváděn jako velkopřemyslník z Vídně, ale měl své rozsáhlé, nejen podnikatelské, majetky i na Moravě (Tovačov, severní Morava a Slezsko apod.). V kuratoriu nalezneme i jména severočeského průmyslníka a vídeňského bankéře Guido Elbogena (1845–1918), stavitele, průmyslníka, člena Panské sněmovny říšské rady Adalberta (Vojtěcha) von Lanny mladšího (1836–1909), uhlobarona Heinricha hraběte Larisch-Mönnicha (1850–1918), Aloise Neumanna (1852–1914) prezidenta OŽK z Liberce, dále zemského poslance, člena Panské sněmovny na říšské radě a podnikatele Františka svobodného pána Ringhoffera (1844–1909), moravského velkostatkáře a důlního podnikatele, zemského poslance a člena Panské sněmovny na říšské radě Hugo Leopolda knížete a starohraběte Salm-Reifferscheidt-Rájec (1863–1903), zakladatele velkého strojírenského podniku v Plzni Emila Škody (1839–1900), podnikatele, zemského a říšského poslance Josefa rytíře Wohanky (1842–1931) mj. prezidenta OŽK z Prahy a mnohých dalších.

Rolnický cukrovar v Litvli byl otevřen v roce 1871. Zdroj: VKOL, sign. III 209.149-5.

V případech takovýchto „Pracht“ alb bylo důležité získat záštitu významných osobností, pokud možno spojených se dvorem a vůbec nejlépe s dynastií. To se v tomto případě naplnilo měrou vrchovatou. Po mayerlinské tragédii se totiž následnická linie přesunula na rodinu bratra císaře Františka Josefa I. Karla Ludvíka (1833–1896) a tím i na jeho syna, císařova synovce, Františka Ferdinanda D'Este (1863–1914). Tento rozporuplný arcivévoda byl spojen s Čechami a složitým reáliím Předlitavska rozuměl, i když svým specifickým způsobem. Každopádně jeho patronát nad tímto cyklem značil zisk stojící na počátku projektu. Úspěch cyklu byl pak spojen s redakčním týmem, jenž oslovoval

jednotlivé přispěvatele, vytyčoval detailní obsah díla, projednával s kuratoriem peněžní náklady apod. Finanční zajištění projektu bylo dáno samozřejmě podílem nejsilnějších předlitavských podnikatelů, ale též i desítkami movitých subskribentů, k nimž náleželi právnické korporace i fyzické osoby (např. známá firma z tiskařského světa C. Angerer & Göschl, výrobce světoznámého alkoholického nápoje Johann Becher či David rytíř Gutmann ad.). V čele redakce stanul ministerský sekretář na ministerstvu obchodu Hugo Bach a sekretář Ústředního spolku rakouského průmyslu, profesor na c. a k. Konsulární (dříve Orientální) akademii, rodák ze Staré Paky Josef Grunzel (1866–1934).

Veduta Hamburgerovy sladovny v Olomouci. Zdroj: VKOL, sign. III 209.149-5.

Díla tohoto typu by se neobešla bez hodnotného uměleckého doprovodu. Materiální a obsahová stránka šly ruku v ruce. Secesní vliv si razil cestu rakouským knižním světem. Jako umělecký poradce byl pro tento cyklus proto angažován Josef rytíř von Storck (1830–1902), architekt a ředitel Rakouského muzea pro umění a průmysl (Umělecko-průmyslové muzeum, dnes Rakouské muzeum užitého umění/současného umění). Na umělecké

stránce projektu se pak podílela řada významných osobností výtvarného světa. K nejznámějším náleželi rodák z moravské Jemnice malíř Hugo Charlemont (1850–1939), rakouský architekt a malíř Rudolf Bernt (1844–1914) či moravský malíř a architekt, rodák z Uhřetic nedaleko Kojetína František Skopalík (1863–1936) ad. Nezanedbávala se ani vnější stránka cyklu čili knižní vazby. Kusy uložené ve VKOL (svazky 1.–6. sign. III 209.149,

4. a 6. svazek mají ještě duplikáty, a to pod sign. 641.134 a III 220.918) disponují polousňovou vazbou (hnědá useň na hřbetu a nárožnicích či červená useň na hřbetu a nárožnicích), na přední desce je pozlacenými písmeny vytlačen název cyklu, bibliografické údaje jsou obsaženy i na hřbetu tisku.

V jubilejním roce 1898 vyšla řada oslavných titulů. Listuje-li člověk těmito rozličnými „Pracht“ alby, může podlehnout nostalgii a neodůvodněnému vzpomínkovému optimismu. Je zřejmé, že cílem těchto děl bylo přece jen idealizovat skutečnost. Připomeňme si jen zeměpisná alba (VKOL, sig. E II 220.454, E II 220.276, E II 208.896) sestavovaná Juliem Laurenčičem či dílo *Viribus unitis* (VKOL, sign. III 57.616), jeden z opravdových secesních skvostů zaštitěných jménem vídeňského vydavatele a knihkupce Maxe Herziga (1863–1912). Nicméně jejich hodnota, krom mnoha jiných důvodů, spočívá právě v jejich relativně komplexním představení hlavních rysů starého Rakouska přelomu 19.–20. století. Hlavním vyznění „industriálního cyklu“ mělo vést k tomu, aby si čtenář zapamatoval, že právě za vlády Františka Josefa I. došlo k impozantnímu rozvoji rakouského průmyslu. Za 50 let se Rakousko proměnilo z agrárního státu na průmyslově-zemědělský stát. Zároveň měla tato práce poskytnout pramenný materiál pro budoucí badatele stran dějin rakouského průmyslu. Celý cyklus je zajímavý tím, že poměrně upozaďuje význam Vídně jakožto průmyslového centra monarchie a dává přednost zemím Koruny české, ale neopomíjí ani korunní zemi obecně považovanou za relativně zaostalou, tedy Halič. Občasné zmínky o průmyslových centrech ve Štýrsku, Korutanech, Vorarlberku či Terstu nemohou

zvrátit pocit, že jednou z podprahových náplní projektu, jistě nezamýšlenou, jelikož většina členů kuratoria z Čech, Moravy a Slezska byli němečtí ústavověrní liberálové či umírnění rakouští centralisté, bylo poukázat na to, že ač země Koruny české nejsou státoprávně v obdobném postavení jako země Koruny svatého Štěpána, tak Rakousku, ale tím vlastně i celému Rakousku-Uhersku, udávají tón v jiné oblasti. A to té, jež určuje budoucnost. Proto Čechy, Morava a Slezsko v Rakousku v jistých aspektech zaujímají vedoucí postavení.

V dalším jubilejním roce 1908 došlo opět k pokusu připomenout rakouský průmysl. Opět ve Vídni, opět u Leopolda Weisse (ale tisklo se již u Friedricha Jaspéra, 1847–1938) vyšel titul s identickým názvem *Die Gross-Industrie Österreichs* (VKOL, sig. III 220.924). Znovu se jednalo o pokus nikoliv pouze zmapovat a popsat hlavní rysy rakouského průmyslu a jeho rozvoj za panování Františka Josefa I., ale titul měl i umělecké ambice. Stejně jako v roce 1898 měl projekt svého uměleckého vedoucího, tentokrát vídeňského malíře a vedutistu Erwina Pendla (1875–1945). I tento titul byl plánován s představou, že by měl jednak důstojně navázat na výroční alba z roku 1898 a též by měl překonat běžnou tiskovou produkci.

V kuratoriu k této sérii nalezneme významné osobnosti tehdejšího veřejného života počínaje jmény říšského a zemského poslance a ředitele Ústředního svazu haličského průmyslu Rogera svobodného pána von Battaglii (1873–1950) po Vojtěcha sv. pána von Lanny mladšího (1836–1909), s nímž jsme se již setkali v roce 1898. Sestavu kuratoria doplňoval například budějovický podnikatel, spolumajitel světoznámé firmy Koh-i-Noor Franz Hardtmuth (1870–1927), velkostatkář

Honosná nakladatelská vazba výtisku *Die Gross-Industrie Österreichs* z roku 1910. Zdroj: VKOL, sign. III 641. 077.

kníže Ferdinand Zdeněk Lobkowicz (1858–1938), zemský poslanec, člen Panské sněmovny říšské rady ve Vídni, velkostatkář hrabě Erwin Nostitz-Rieneck (1863–1931), haličský šlechtic, říšský a zemský poslanec i člen Panské sněmovny Roman hrabě Potocki (1851–1915), zemský a říšský poslanec, podnikatel, prezident OŽK v Olomouci Robert Primavesi (1854–1926) apod.

První svazek tohoto titulu se skládal ze dvou částí. První, obecná vzešla z pera člověka, jenž

se podílel již na cyklu z roku 1898. Byl jím výše zmíněný profesor vídeňské Konsulární akademie, kde studovali budoucí diplomaté, Josef Grunzel. Speciální část je pak popisným výtahem (za účasti mnoha spoluautorů) toho, co se v roce 1898 vešlo do všech šesti svazků. Titul uložený ve VKOL pod sig. III 220.924 je konvolutem skládajícím se ze dvou svazků. Ten druhý též vydaný v roce 1908 u Weisse a tištěný u Jaspera totiž předznamenává reklamní, marketingový přístup. Jedná se totiž spíše o firemní adresář s krátkým popisem, i když se zachováním ilustračního doprovodu. Dovětkem tohoto svazku je kapitola *Pionýři rakouského průmyslu v zahraničí* a děkovací závěr, v němž oslovené osobnosti z vídeňského podnikatelského světa v několika větách a s autogramem připomněly osobnost a význam panovníka pro jejich profesní život.

V roce 1910 pak vyšel nákladný a esteticky vydaný výtisk pod stejným názvem *Die Gross-Industrie Österreichs* (ve VKOL pod sig. III 641. 077). Titul vydalo stejně jako v letech 1898 a 1908 v nakladatelství Leopolda Weisse ve Vídni. A tiskl se stejně jako v roce 1908 v rezidenčním městě u Friedricha Jaspera. Zelená celoplátěná vazba s vytlačenými ozdobnými rámci na obou deskách, přičemž přední desku tvoří geometrické a rostlinné motivy s pozlaceným portrétem Františka Josefa I. a jeho stále víc vysmívaným heslem „*Viribus unitis*“, rakouským malým státním znakem a datací 1848–1908, budila dojem velkoleposti. Jak by ne, když je na zadní desce signována jménem vídeňského knihvazače Martina Schlöpsse, tedy značkou kvality. Ale nejednalo se již o dílo popisné, rozsáhlé, analytické, ale o propagaci firem. Můžeme hovořit spíše o honosném firemním adresáři. Jako by se myšlenka Rakouska, jakožto

jednotné země mající stále společný cíl, smrškla v množinu vzájemně zápasících a hašteřících se jednotek, které ve spleti překážek ztratily víru, ale i představu o společném zájmu a dlouhodobé budoucnosti. Ale možná je to jen náznak toho, že se moderní doba drala dopředu a ta upřednostňovala úspornost, efektivitu, informativnost, ekonomičnost. Koneckonců můžeme se domnívat, že nakladatel měl v takovém modelu produkce jistotu, že firmy mu zaplatí značnou část nákladů spojených s výrobou podobného díla. Bez nahlédnutí do firemního archivu jsme ale odsouzeni k pouhým domněnkám.

Dnes k nám všechny svazky z cyklů *Die Gross-Industrie Österreichs* mluví mnoha způsoby. Jedním z nejpřitažlivějších jazyků je řeč nostalgie. Mocnářství k nám promlouvá i skrze věty a ilustrace a starého průmyslu. Habsburská monarchie zanikla, její potomci, jedním z nich je i průmysl, ještě zdaleka ne. Proto dnes můžeme být nejen nostalgičtí, ale můžeme i srovnávat. Na kráse „zašlého“ průmyslu z dob starého Rakouska stavěla první Československá republika, využívali jej až do morku kosti pro své válečné cíle němečtí

nacisté, třetirepublikoví socialističtí a po nich poúnoroví komunističtí plánovači počítali s tímto průmyslem jako základnou pro zformování nové společnosti. Dnes jsou důležité podnikové značky, tradice, receptury a zkušenosti, tedy nehmotné dědictví. Není z hlediska firemního marketingu nic lepšího, než když se kreativci mohou opřít o realie starého Rakouska. Nejenom v plzeňském Prazdroji tak mohou s vděkem vzpomínat na podivnou, nespravedlivou, ale zároveň i impozantní Kakánii.

Zdroje:

Österreichisches Biographisches Lexikon. URL: <http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>
Internetová encyklopedie dějin Brna. URL: Encyklopedie dějin města Brna – Encyklopedie dějin města Brna
Austria-Forum – das Wissensnetz aus Österreich. URL: <https://austria-forum.org/>
MALÍŘ, Jiří a kol. *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 887 s. ISBN 978-80-7325-272-4.

Lubomír Novotný (*1978 v Prostějově) vystudoval historii a právo na FF a PF UP, od roku 2004 pracuje na oddělení historických fondů VKOL, odborně se věnuje středoevropským dějinám 19.–20. století.

» lubomir.novotny@vkol.cz

Od průmyslu k turismu

Příspěvek k dějinám mlynářství na Prostějovsku

JAKUB HUŠKA

Vodní mlýny patřily až do začátku industrializace v první polovině 19. století k nejdůležitějším, a pokud odhlédneme od předmoderních těžebních, hutních a jiných menších manufakturních podniků, také k nejsofistikovanějším průmyslovým objektům u nás. Mlynářské řemeslo bylo nedílně spjaté se zemědělstvím, které představovalo až do druhé poloviny 19. století hlavní hospodářské odvětví. České země byly především agrárním státem, kde většina jeho obyvatel žila a pracovala na venkově.

Již od 13. a 14. století, kdy došlo v našich zemích k nebývalému rozvoji zemědělství, patřily mlýny k jedním z hlavních infrastrukturních staveb na venkově a ve městech. Právě do období vrcholného středověku spadají i počátky většiny mlýnů v českých zemích. Výstavba mlýna, a na to navazující terénní úpravy (zejména mlýnské náhonu či rybníka), byla finančně náročná, proto za jeho stavbou stál povětšinou majitel panství, který ho následně propachtoval či formou zákupního práva přenechal mlynáři.

Výše řečené platí i pro naše Prostějovsko. Nejstarší písemně doložený mlýn v naší oblasti se nacházel v Kralicích na Hané. Vznikl někdy před

rokem 1304. Toho roku prodal král Václav II. fojstství jistému Ebrovi z Kralic, součástí prodeje byl také i místní mlýn. Mladší zprávy máme o mlýně v Smržicích. V roce 1376 prodal Matínek (později známý jako Machnik), toho času spoluvlastník panství Drahotuše, rychtáři Petrovi z Kostelce na Hané smržický dolní mlýn. Ze zápisu víme, že mlýn předtím vlastnil Všeбора z Náměště. Ve Vrahovicích máme doloženou existenci horního mlýna v roce 1385 a dolního mlýna kolem roku 1408. Krasický mlýn je písemně doložen k roku 1391. Z roku 1412 máme první zprávu také o místním horním mlýnu. Někdy kolem roku 1413 byl postaven mlýn v Hrdibořicích.

Teprve v 15. a 16. století započala se souhlasem místní vrchnosti ve větší míře stavba poddanských mlýnů. Zejména ve výše položených obcích vznikaly díky zavádění vodních kol na vrchní vodu menší mlýnské provozy, při kterých později vznikaly i pily (kupř. ve Stínavě, Rozstání a Nivě). Podle mladších zpráv z poloviny 19. století víme, že u většiny mlýnů na Prostějovsku byla vodní kola poháněna tzv. vrchní vodou. Některé z poddanských mlýnů ovšem kvůli nedostatku vody pracovaly pouze omezeně. To byl případ mlýnů

na Drahanské vrchovině (ve Stínavě a Rozstání). S problémem nízkého stavu vody se potýkaly i některé níže položené mlýny. Roku 1749 uvedl Martin Sedláček z Domamyslic, že jeho Dolní mlýn je „bez stále vody“.

V raném novověku byl náš venkov již natolik posetý mlýny, že vrchnost spíše bránila další výstavbě mlýnů, aby ekonomicky neohrozila dosavadní mlynáře, respektive vrchnostenské příjmy z pronájmů a různých dávek odváděných mlynáři. Proto, když město Prostějov získalo roku 1496 do vlastnictví dva mlýny (před Vodní branou a Dolní mlýn), valchu a brusírnu od Viléma z Pernštejna, dostalo od něho písemnou záruku, že nebude stavět ani kupovat na prostějovském předměstí

Studené říční koupele.

P. T. velectáněmu obecnstvu města Prostějova dovoluji si ve všeobecnou známost uvést, že jsem otevřel
1. květnem t. r.

koupele

ve svém rybníku v Anuenském předměstí, kterých pouští se:

Páni každý den od 5. hod. ráno do 8. ráno, pak od 10. hod. ráno do 8. hod. večer.

Dámy každý den od 8. do 10. hod. ráno.

Mimo to též avlášť kryté koupelny ve struse pouze pro dámy každý den od 5. hod. ráno do 8. hod. večer.

Společaje na čistou návštěvu ubezpečuji, že pro pohodlí velect. obecnstva jest důkladně postaráno, znamenám s veškerou úctou

Josef Mazal,
mlynář.

Novinový inzerát na říční koupele u Horního mlýna na prostějovském předměstí z roku 1892. Zdroj: Hlas z Hané.

„ke škodě“ města další mlýny. Dle urbáře plumlovského panství z roku 1590 fungovalo 25 mlýnů, z toho pouze tři držela vrchnost přímo a ostatní byly tzv. poddanské. Na konci 18. století fungovalo na panství 21 vodních mlýnů a dva větrné mlýny (v Plumlově a Nivě), z nich 8 bylo vrchnostenských.

Na rozdíl od poddanského (rustikálního) plynul z vrchnostenského (dominikálního) mlýna majiteli panství roční peněžní příjem z jeho pronájmu. Kupříkladu v roce 1750 odváděl držitel dolního mlýna ve Stichovicích ročně knížecí pokladně 300 zlatých rýnských. Kromě toho musel jednorázově zaplatit 2 000 zlatých za převzetí mlýna. Dále měl za povinnost mlít bezplatně panské obilí pro plumovský pivovar a panské služebníky (šlo o tzv. deputátní obilí, což byl naturální příspěvek panským úředníkům a čeledínům). Vrchnostenský mlýn byl tzv. dědičný, ale v případě, že mlynář „dnes nebo zejtra ten mlejn buďto cizímu nebo svém nápadníkům a erbům zasej ho odprodati chtěl, tehdy auřad knížecí jménem milostivé vrchnosti vždy sobě předkup zanechává“. Většinou ovšem vrchnost toto právo nevyužívala. Panské mlýny často přecházely z otce na syna či zete.

Majitel poddanského mlýna rovněž platil vrchnosti, podobně jako jiní majitelé poddanských usedlostí, roční poplatky (činži) a naturální dávky, ale jejich výše byla poměrně stabilní než výše nájmu u vrchnostenských mlýnů. Majetkoprávní postavení poddanského mlynáře bylo rovněž silnější než u nájemce vrchnostenského mlýna. Se svou usedlostí, formálně stále majetek vrchnosti, mohl poměrně svobodně nakládat (věnovat svým potomkům či prodat třetí straně).

Kolem samotného města Prostějova, které bylo obchodním centrem a na jehož týdenní trhy

Sbor úředníků města Prostějova při svém výletu na Zlechov v r. 1903. Zdroj: tamtéž.

pravidelně přiváželi rolníci z okolních obcí svou úrodu, existovaly na konci 16. století čtyři městské mlýny. Pro město samotné představovaly jejich mlýny zásadní existenční podnik. Bylo v nejvyšším zájmu prostějovské městské správy, aby mlýny produkovaly dostatečné množství mouky pro místní obyvatele a hlavně pekaře. Městské obyvatelstvo bylo na rozdíl od venkova, kde ještě existovala domácí výroba pečiva, zcela závislé na místní pekařské výrobě. Město Prostějov dávalo své mlýny do dlouhodobého nájmu.

Majitelé a pronajímatelé mlýnů se sdružovali, jako celá řada živnostenských odvětví v této době, do cechovních organizací. Ačkoliv počátky cechu mlynářů na pražském Starém Městě se vážou už k roku 1340, teprve až v 16. století vznikají v českých zemích další mlynářské korporace. Svou „renesanci“ zažívají v druhé polovině 18. století. Jejich pozdní vznik je dán skutečností, že většina mlynářů pracovala na venkově. Pokud byli mlynáři někde členy cechu, tak byli přidruženi k místní pekařské korporaci. Část mlynářů z Prostějova

a nejbližšího okolí byla nejprve sružena do krajského cechu v Olomouci, který vznikl v roce 1612. Díky soupisu z roku 1666 víme, že jeho členy byli mlynáři z Hrubčic, Vrahovic, Kralic, Prostějova, Držovic a mlynářský tovaryš z Domamyslic. Později od roku 1680 byli mlynáři z kralického a hrubčického panství členy tovačovského cechu. Ostatní mlynáři pracovali jako necechovní mistři. Teprve v polovině 18. století v rámci široké reformy cechovního zřízení došlo ke zřízení místních mlynářských cechů, do kterých byli začleněni všichni mlynáři. V roce 1755 byly ustanoveny samostatné cechy mlynářů v Prostějově, Plumlově a Konici a později v Brodku u Prostějova a Tištině. Kupříkladu prostějovský cech měl podle cechovní knihy v době svého založení 35 členů.

V roce 1851 se v prostějovském a plumlovském okres nacházelo 50 mlýnů, které zaměstnávaly 26 tovaryšů, 19 učňů a 15 čeledínů. V této době se na celé Moravě nacházelo 2 313 vodních obilných mlýnů, z nich pouze pět používalo pro pohon mlecího zařízení parní stroje. Právě tyto nové typy mlýnů, které se v dobovém názvosloví označovaly přívlastky „americký“ nebo „umělecký“, měly do budoucna vytlačit tradiční mlýny poháněné vodním kolem. V roce 1880 se už takových „uměleckých“ mlýnů nacházelo na Moravě 48, z nichž dva v prostějovském okrese.

Od konce 19. století pak postupně zanikají menší a nerentabilní mlýny, což se ovšem netýká našeho regionu. Řada mlynářů na Prostějovsku, aby byla konkurence schopná, přistoupila k modernizaci svých mlýnů. Většinou nahradili staré mlýnské kameny moderním a efektivnějším válcovým mletím. Nová technologie si ovšem žádala zásadní přestavbu mlýna. V roce 1884 ohlašoval

Zahradní hostinec u zlechovského mlýna kolem roku 1902. Zdroj: Muzeum a galerie v Prostějově.

v tisku majitel mlýna v Domamyslicích, že „*maje nyní dostatek vody a úplně nově zařízený válcový mlýn*“. Téhož roku byly podobně přestaveny mlýny ve Stichovicích a Mostkovicích. O dva roky později inzeroval nájemce Horního mlýna na prostějovském předměstí v Drozdovicích, že zájemci mohou využít „*nově k vysokému a plochému mletí co nejlépe zařízený parní válcový mlýn*“, a doufá, že nové zařízení „*přízně každého pana mleče dobrou a rychlou obsluhou sobě získám*“. Ve stejném roce byl modernizován i Dolní mlýn (stával na dnešním Poděbradském náměstí). V roce 1892 byl „*chvalně známý parní mlýn*“ v Krasicích jeho majitelem nově zařízen a opraven. Některé mlýny jako v Olšanech (1910), Čechách pod Kosířem nebo Lešanech byly adaptovány na výrobu

elektrického proudu, a stály tak na začátku elektrifikace venkova.

Ve druhé polovině 19. století se některé mlýny, které se nacházely v blízkosti větších měst, staly vyhledávaným výletním místem městského obyvatelstva. Na Prostějovsku šlo o zálibu česky mluvících měšťanů, různých spolků a místního žactva. Minimálně od 80. let 19. století podnikali výlety do nedalekého Drozdovického mlýna, Zlechovského mlýna ve Stichovicích (dnes zaplaven vodní nádrží Plumlov) nebo Běleckého mlýna u obce Zdětín. U posledních dvou jmenovaných mlýnů se nacházely hostince, které nepochybně zvyšovaly

atraktivitu místa. Držitel Zlechovského mlýna už v roce 1835 žádal neúspěšně vrchnost o koncesi na provoz hostince. Ve své žádosti uváděl, že hostinec bude sloužit nejen rolníkům, kteří vozili do mlýna obilí, ale také obyvatelům Prostějova a jeho okolí, kteří jezdí na letní byty do Plumlova a chodí do okolních lesů. Až v roce 1901 byl zřízen při mlýně zahradní hostinec.

Od poloviny 80. let 19. století každoročně podnikali výlety ke Zlechovskému mlýnu a dál na Plumlov studenti české vyšší reálky v Prostějově. Kupříkladu 2. červnu 1885 vyrazili v sedm hodin ráno pod školním praporem z města

Mlýn ve Zlechově kolem roku 1900. Zdroj: tamtéž.

do Stichovic. Že nešlo o pouhý školní výlet, nás zpravuje v novinách oznámení, ve kterém se psalo, že „všude zástupy lidu, průjezdy i okna přeplněny diváky, s mnohých domů vlály ohromné prapory, výletníkům házený kytičky a četě praporečnické přibývalo co krok pestrých věnců“ od prostějovských slečen. Když dorazili ke Zlechovskému mlýnu, využili sousední louku k různým, mnohdy exotickým, zábavám. Nad zlechovskou loukou kroužily „australské, v Praze fabrikované bumerangy takou silou a rychlostí vzduchem, jako by měly celý kmen pátého dílu světa alespoň na týden opeřenci zásobiti... vystupující do výše závratné, mizely jak černé

body v oblacích“. Jejich příkladu následovali členové Městanské besedy. V červnu 1889 si ho vyvolili jako místo svého výletu „rozkošně ležící Zlechovský mlýn“. Na počátku 20. století se v tisku objevují i první reklamní texty o Zlechově: „Vzhůru do Taliánské kotliny v lese na Zlechově! Každý nemocný nabude ihned zdraví, každý žíznavý dostane dobrého chmeliva březňáku dobře vyleželého..., každý hladový ihned dostane dobrého horského másla a českých syrečku.“ Na zdejším Zlechovském rybníku před 1. světovou válkou provozoval místní mlynář také malou parní lodičku. Okolí Zlechovského mlýna a městys Plumlov už v této době patřily spolu se

Výletníci před běleckým mlýnem okolo roku 1920. Zdroj: tamtéž.

Stražiskem k místům, kde trávila své letní pobyty prostějovská střední třída. Od roku 1912 od dubna až do října vozil návštěvníky na Zlechov autobus z prostějovského vlakového nádraží. V rámci úvah o výstavbě železniční trati Prostějov–Plumlov se předpokládala mimo jiné i výstavba „letní zastávky“ u Zlechovského mlýna.

Nakonec 1. světová válka a následná poválečná recese tyto plány zhatila. Naopak Bělecký mlýn, který vlastnila Rolnická záložna v Čechách pod Kosířem, ležel od roku 1889 přímo na nově zbudované Moravské západní dráze. Následně byla u mlýna zřízena samostatná vlaková zastávka (dnes Zdětínská zastávka). Při tomto mlýně fungoval hostinec. I do tohoto „rozkošného údolí“ podnikaly své výlety četné prostějovské rodiny, které byly mnohdy ubytovány na letních bytech v nedalekém Stražisku, a různé spolky a korporace (kupř. prostějovští sokolové nebo měšťtí úředníci). Alois Mazal, majitel Horního mlýna v Drozdovicích na prostějovském předměstí, rovněž reagoval na zvýšenou poptávku po volnočasových aktivitách na konci 19. století. V létě 1881 otevřel na přilehlém rybníčku (dnes Aquapark Koupelka) „*koupele... a že zároveň o rádného cvičitele v plavání je postaráno*“. Současně upozorňoval návštěvníky, že není

dovoleno „*nikomu ani v rybníku, aniž v mlýnském potoku ryb chytati, což sloužíž k výstraze všem milovníkům lovu ryb*“.

Venkovské mlýny na Prostějovsku se staly místem odpočinku nejen kvůli své poloze, ale svou roli nepochybně sehrál i fakt, že jejich majitelé či nájemci sympatizovali a různě podporovali české národnostní hnutí v regionu. Podle jednoho článku v prostějovském deníku *Hlas z Hané* z roku 1884 o venkovské inteligenci patřili mlynáři vedle kněžích, učitelů, lékařů, obchodníků a různých správců k těm, kteří mají být vzorem „*ostatním méně vzdělaným a lhostejným občanům*“ na venkově. A dodává, že „*jim přísluší ve všech vlasteneckých činech předcházeti, mateřskou řeč hájiti*“.

Definitivní konec mlynářského řemesla nastal až po roce 1948, kdy v rámci socializace živnosti došlo k likvidaci menších rodinných mlýnů a případně jejich začlenění do centralizovaných národních podniků. Řada bývalých mlýnů, poté co pozbyly svého původního významu, byla adaptována na jinou výrobu či rekreační a ubytovací zařízení nebo se z nich staly prosté venkovské usedlosti. V kulturní krajině Prostějovska se po starých mlýnech zachovaly také staré mlýnské náhony, pomístní názvy nebo názvy ulic.

Jakub Huška (* 1985) původně pochází z venkovské obce na Frýdecko-Míšecku; nyní žije v Třeštině. Vystudoval historii na FF UPOL. V současnosti pracuje jako historik v Muzeu a galerii v Prostějově. Jeho hlavním badatelským tématem jsou dějiny řemesel.

» Jakub.Huska@seznam.cz

Jan Kapistrán a jeho olomoucké podoby

JINDŘICH GARČIC

Některá data ze života sv. Jana Kapistrána

Životní pouť Jana Kapistrána (italsky Giovanni da Capistrano, latinsky Ioannes de Capestrano) spadá do let 1386–1456. Narodil se ve šlechtické rodině. Kolem roku 1400 začal studovat práva v papežském univerzitním městě Perugia. Studia ukončil patrně v roce 1409. Svou právní kariéru zahájil jako radní Královského soudního dvora v Neapoli, v roce 1412 jej jmenoval vládce Neapole, král Ladislav I. Neapolský (1376–1414), podestou (úředníkem s výkonnou a soudní pravomocí) v Perugii, ve městě, kterému tento král vládl.

Osudovým se stal v jeho životě rok 1415. Patrně v tomto roce se oženil s dcerou hraběte ze San Valentino. Ve stejném roce vypukl konfliktu mezi městem Perugií a městem Rimini, kterému vládl Carlo Malatesta (1368–1429). Jan Kapistrán odjíždí jako vyslanec města Perugia jednat o míru, ale je zajat a uvězněn. Během svého věznění měl několik vidění, ve kterých ho sv. František z Assisi (Giovanni Battista Bernard sv. František Serafinský, 1182–1226) vyzval, aby následoval jeho cestu. Jan

Kapistrán se rozhodl změnit svůj život a vstoupit do františkánského řádu. Z vězení byl propuštěn v roce 1416. Po návratu do Perugia zrušil své manželství (podle jeho vyjádření nebylo naplněno), odpustil všem, kteří mu ublížili, včetně těch, kteří měli podíl na zabití jeho příbuzných. Na znamení své pokory veřejně projel ulicemi Perugia obráceně sedící na oslu (takto byli vedeni zločinci na místo své popravě). Takto „odešel“ ze starého života. Vstoupil do kláštera františkánů-observantů (latinské slovo observantia lze přeložit jako kázeň, dodržování pravidel).

Tato větev řádu se hlásila k prvotním myšlenkám sv. Františka z Assisi, kterými byly především láska ke Kristu a jeho následování vlastním životem, láska ke všem bližním a život v chudobě, spojeným s odmítáním jakékoliv formy vlastnictví majetku. V klášteře se Jan Kapistrán podrobil asketickému způsobu života. Prohloubil své znalosti teologie, jeho učitelem a vzorem se stal sv. Bernardin Sienský (San Bernardino da Siena, 1380–1444). V roce 1517 byl vysvěcen na kněze. V aktivitách řádu začal velmi brzy sehrávat důležitou roli. Několikrát se stal

generálním vikářem řádu. Občas podnikal smířčí mise při urovnávání sporů mezi italskými městy či jednotlivými františkánskými kláštery. V roce 1427 byl pověřen hájit sv. Bernardina Sienského předvolaného před inkviziční soud v Římě za užívání nově zaváděného symbolu „bernardinského slunce“ (písmena JHS obklopená sluncem s dvanácti paprsky, písmena JHS nebo také IHS, protože písmena J a I se v té době v latině nerozlišovala, jsou prvními třemi písmeny jména Ježíš v řečtině, ale také zkratkou výrazu Ježíš, lidí spasitel). Sv. Bernardin byl v souvislosti s používáním tohoto nového symbolu spojeného s hlásáním úcty ke Jménu Ježíš obviňován z modlářství, či dokonce z hereze. Jan Kapistrán svůj úkol splnil a přednesenou řečí přispěl k tomu, že jeho učitel byl zbaven těchto obvinění.

Měl nesporný vliv i rámci celé tehdejší římskokatolické církve. Papež Martin V. (1368–1431) jej v roce 1426 jmenoval inkvizitorem, to je osobou pověřenou vyšetřováním ve věci dodržování víry a mravů. Jeho inkvizitorské pověření se vztahovalo k potlačení názorů hlásaných jednou odštěpeneckou františkánskou komunitou Fraticelli (především zdůrazňovali absolutní chudobu nejen osob, ale i církevních institucí). Ve stejném roce, jen o něco později, byl pověřen stejným úkolem sv. Jakub z Marky (latinsky Jacobus de Marchia, italsky Giacomo della Marca; kolem 1391–1476). Konečným výsledkem jejich společné inkviziční činnosti byl soud v roce 1449 s příslušníky této komunity a odsouzení a upálení 36 jejich příslušníků. Kapistrán se znal s papeži Evženem IV. (1383–1447), Mikulášem V. (1397–1455) i Kalixtem III. (1378–1458) ještě před tím, než usedli na papežský stolec, a měl k nim důvěrný vztah. Papeži byl často využíván k plnění různých misí

jako papežský vyslanec navštívil např. Milán a Burgundsko (1439) či francouzského krále (1446).

Kazatelská činnost

Největší část jeho života je spojena s kazatelskou činností. Celých třicet let (1420–1450) putoval po Itálii a kázal, později přenesl svou kazatelskou činnost i do jiných zemí. Jeho kázání lze přirovnat k velké show, jejich formální podobu i obsahovou náplň převzal od sv. Bernardina Sienského. Kázal pod širým nebem, aby jeho vystoupení mohlo zhlédnout co nejvíce diváků, dobové zprávy hovoří až o desítkách tisíců přítomných. Vystoupení trvalo dvě až tři hodiny. Kázání bylo obvykle pronášeno v latině a často bylo mnichy či církevními hodnostáři tlumočeno do mateřského jazyka přítomných. Za jeho misijní návštěvy Brna v roce 1451 působil po 40 dnů ve funkci překladatele dokonce olomoucký pomocný biskup Vilém z Kolína. Předmětem kázání bylo odsouzení různých herezí, to je odchylek od oficiálně uznávaného učení tehdejší římskokatolické církve, lichvy včetně jakéhokoliv směňování peněz (zde můžeme patrně vysledovat jeden z pramenů jeho antisemitismu), hříšného přepychu, světských radovánek atd. Jan Kapistrán byl velmi přesvědčivým řečníkem. Jeho způsob řeči (často měnil hlasitost i rytmus svého slovního projevu), gesta, pohyby rukou i nohou a celková „režie“ vystoupení činily jeho kázání divákům a posluchačům často srozumitelná i bez tlumočení. Součástí sugestivní atmosféry jeho vystoupení bylo uzdravování nemocných lidí. Uvádí se, že během všech kázání uzdravil dva tisíce lidí, z jeho působení v Brně se dochovala zpráva Kryštofa z Varese (Christophorus a Varisio pseudonymem Teofil, † 1491) přímého svědka vystoupení Jana Kapistrána a jeho životopisce, o zázracích,

kteřé Kapistrán vykonal během svém kázání, kdy uzdravil řadu hluchých, němých, chromých, a dokonce vzkřísil z mrtvých Gabriela, obyvatele Starého Brna. Reakce na kázání byly ze strany posluchačů často velmi rychlé, např. na místě opouštějí svou původní víru, z kacířů se stávají římští katolíci (počet takových případů se celkem pohybuje v řádu desetitisíců) nebo ještě během kázání, jak tomu bylo např. v roce 1453 ve Vratislavi, jsou účastníky kázání páleny předměty spojené s hříšným přepychem, za které byly považovány zrcadla, masky kostky, karty či šachy.

Jan Kapistrán byl silně protizidovskly zaměřen. Využíval svého vlivu na mocné tehdejšího světa k vydávání nařízení podstatně omezující život židovské komunity a neváhal se přímo podílet na její perzekuci. Např. v roce 1453 ve Vratislavi předsedal soudu nad 318 zatčenými Židy. Soud nechal popravit 41 z nich, zbytek byl vyhnán z města a veškerý jejich majetek zabaven. Nedílnou součástí jeho kázání byly proto i ostré výpady proti židovské víře a Židům vůbec. Utvrzovaly protizidovské nálady a ve svém důsledku podporovaly pogromy, projevy násilí vůči Židům.

Jan Kapistrán na Moravě

Kazatelská činnost jej také přivedla v roce 1451 na Moravu. Kapistrán podniká svou první cestu na Moravu v době, kdy jsou Čechy a Morava bez krále a v zemi je nejmocnějším mužem kališník Jiřík z Poděbrad (1420–1471), který získal postavení zemského správce. Jan Kapistrán přichází na Moravu z pověření papeže Mikuláše V., který zde ale omezuje jeho aktivity na kazatelskou a pastorační činnost a omezuje tak jeho pravomoci inkvizitora. Působení Kapistránovy mise bylo zaměřeno proti

husitům a jejich odlišností od závazného způsobu vyznávání víry v tehdejší římskokatolické církvi. Tyto odlišnosti souvisely s křesťanským obrádem, při kterém je připomínána Poslední večeře Krista (eucharistie, důkuvzdání). Její podstatou je přijímání chleba a vína, ve kterých jsou přítomny tělo a krev Krista. Hlavní rozdíl mezi praxí husitů a římskokatolické církve spočíval v tom, že husitské přijímání pod obojí (to je posvěcené hostie a posvěceného mešního vína z kalicha) bylo pro všechny, tedy věřící i duchovní. Římskokatolické přijímání pro věřící osoby bylo uskutečňováno pod jednou (to je přijetím posvěcené hostie) a přijímání i z kalicha bylo vyhrazeno jen duchovním osobám. Z pohledu dnešního, zvláště nevěřícího, člověka se může jevit popisná odlišnost jako méně podstatná, je nutné vzít na vědomí, že středověký člověk prožíval otázky víry podstatně silněji než většina dnešních lidí a také skutečnost, že se zde jedná o jednu z klíčových svátostí křesťanů.

I když bylo přijímání pod obojí tolerováno usnesením Basilejského koncilu (dokument Basilejská kompaktáta byl vyhlášen v roce 1436), tato odchylka od katolické ortodoxie nebyla nikdy schválena papežem. V roce 1462 nakonec papež Pius II. (1405–1464), až po Kapistránově smrti, prohlásil kompaktáta za neplatná. Jan Kapistrán navštívil postupně Jemnici, Znojmo, Brno a také Olomouc.

V Olomouci se kázání odehrálo kousek za městskými hradbami v prostoru tehdejšího Bělidla (přibližně v místech dnešní Sokolské a Slovenské ulice), kam muselo být přesunuto z jiných míst pro velký počet zájemců. V historii města se nejednalo o první střetnutí husitství a katolické víry. Již v létě roku 1415 byli olomouckými měšťany zajati dva laici šířící Husovy myšlenky (jeden z nich, Jan,

byl bývalým studentem vysokého učení pražského), kteří byli v procesu trvajícím půl dne prohlášeni za kacíře a odsouzeni k smrti upálením. Kapistrán se ještě do Olomouce vrátil a kázal zde v roce 1454. I když jeho mise nesplnila všechna očekávání, která s ní spojoval, nebylo mu umožněno působit v Čechách ani v Praze, nelze ji hodnotit pouze počtem napravených „hříšníků“. Ve městech, kde kázal, došlo v důsledku jeho působení k zakládání nových klášterů františkánů-observantů. Olomouc nebyla výjimkou. Na místech, kde se odehrávala jeho kázání, byl založený klášter františkánů-observantů „U svatého Bernardina“.

Bitva o Bělehrad

Několik let po svém olomouckém pobytu dovršil Jan Kapistrán věku sedmdesáti let. A právě tehdy zasahuje jako „boží voják“, tak se sám nazval, výrazně

Bitva o Bělehrad, kresba, freska, Olomouc, presbytář kostela Neposkvrněného početí Panny Marie, vyobrazení Jana Kapistrána povzbuzujícího křesťanské bojovníky. Ve své levé ruce drží obraz Krista ukazujícího dlaně se stopami ukřížování. Jedná se o typ obrazu Imago pietatis (obraz zbožnosti). Zdroj: Wikimedia Commons.

do evropských dějin. Křesťanská Evropa byla stále více ohrožována islámským náporem. V listopadu roku 1444 porazila osmanská vojska pod velením sultána Murada II. (1404–1451) křesťanskou křížáckou armádu složenou převážně z polských a uherských vojsk. V bitvě padl polský a uherský král Vladislav III. (Władysław Warneńczyk, 1424–1444) a podle jedné z verzí mu byla v boji sfata hlava a předána sultánovi Muradu II., který ji dal naložit do medu. V roce 1453 dobyla osmanská vojska pod vedením sultána Mehmeda II. (1432–1481), syna Murada II., hlavní město Byzantské říše Konstantinopol (dnešní Istanbul). Jan Kapistrán začal po vyhlášení křížové výpravy proti Turkům papežem Mikulášem V. získávat svými kázáními pro výpravu dobrovolníky. Ti, které získal, neměli ale v drtivé většině válečné zkušenosti a nebyli dobře vyzbrojeni. S touto armádou se zapojil do obrany Bělehradu (maďarsky Nándorfehérvár), kdy společně s vojskem pod vedením Jánose Hunyadiho (kolem 1400–1456) odolávali osmanské přesile. Kapistrán podporoval morálku křesťanských bojovníků svými kázáními a nakonec se osobně zúčastnil rozhodujícího riskantního útoku, který ve svém důsledku způsobil porážku osmanského vojska. Na památku tohoto vítězství se podle nařízení papeže (Kalixt III.) měly v katolických chrámech vždy v poledne rozeznít zvony. Jak Jan Kapistrán, tak i János Hunyadi zemřeli několik měsíců po vítězné bitvě na mor.

Olomoucké portréty Jana Kapistrána

Součástí areálu nově založeného olomouckého kláštera observantů byl i vzniklý kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie. Na zdi jeho kněžiště se dochovala kresba *Obléhání Bělehradu*, na které vstupují ze změní bojujících postav tři ústřední

osobnosti. První z nich je Jan Kapistrán. Je zde vyobrazen jako mnich, který drží ve své pravé ruce knihu (pravděpodobně *Bibli*) a ve své zdvižené pravé ruce drží obraz Krista. Současně s ním je na kresbě zachycena postava rytíře v brnění držícího praporec s křížem, a to Jana Hunyadiho, a dále postava sv. Bernardina Sienského, který se

Portrét sultána Mehmeda II., zvaného Dobyvateľ, který v roce 1453 dobyl Konstantinopol a v roce 1456 neúspěšně obléhal Bělehrad. Autorem portrétu je benátský malíř Gentile Bellini (1426/29–1509), který namaloval portrét přímo na žádost sultána. Obraz je nyní uložen v londýnském Albert Museum. Zdroj: Wikimedia Commons.

fyzicky bitvy nezúčastnil, a dokonce byl v době jejího konání již mrtvý. Jeho přítomnost na zobrazeném výjevu má symbolický význam, vztahuje se k jeho odkazu, ke kterému se Kapistrán i obhájci obleženého města jeho prostřednictvím hlásili. Je pochopitelné, že ve františkánském kostele stojícím na místě, na kterém kázal před několika

Socha Jana Kapistrána na olomouckém sloupu Nejsvětější Trojice. Autorem sochy je olomoucký sochař je Anndreas Zahner, socha vznikla v období 1745–52. Velikost tonzury, místa na temeni hlavy nepokrytého vlasů, může souviset souviset se ztrátou jeho dlouhých vlasů, na které byl hrdý a které mu téměř všechny vypadaly během krutého věznění n roce 1416. Foto: Jindřich Garčic.

lety Jan Kapistrán, je znázorněna snad nejslavnější epizoda jeho života i osoba patrona, jehož jméno klášter nesl.

Ovšem vznik kresby má i své politické pozadí. Vysvěcení celého klášterního areálu v roce 1468 byl přítomný syn Jánose Hunyadyho, uherský král Matyáš Korvín (Hunyadi Mátyás, 1443–1490). Český králem byl sice v té době ještě Jiřík z Poděbrad, a to od roku 1458. Ale v roce 1466 jej papež Pavel II. (1417–1471) exkomunikoval z katolické církve pro neochotu zakročit proti českým kališníkům. Papež vyhlásil nad českým králem kletbu a vyhlásil proti němu křížovou výpravu. Tu nakonec uskutečnil v roce 1468 Matyáš Korvín a ovládl většinu Moravy včetně Olomouce, ve které se také zúčastnil vysvěcení uvedeného kláštera. Matyáš Korvín byl nakonec v Olomouci roku 1469 katolickou šlechtou zvolen českým králem a vláda Jiřího z Poděbrad se tak prakticky omezila pouze na část Čech.

S dalším výtvarným znázorněním postavy sv. Jana Kapistrána se setkáváme v souboru 18 soch osazených na olomouckém čestném sloupu Nejsvětější Trojice. Kapistrán zde má podobu kazatele a božího bojovníka jak v obecném, tak i v konkrétním významu. Je oblečen v řádovém františkánském oděvu, ve kterém je zastrčený krucifix. Oděv má v pase převázaný šňůrou, na které visí růženec.

Jeho hlava s velkou tonzурou a bezvousou tváří je nakloněná k pravé ruce, kterou žehná, levou rukou přidržuje válečný praporec a knihu. Svatořečení Jana Kapistrána, na rozdíl od jeho vzorů sv. Františka z Assisi (byl svatořečen po dva roky po své smrti) a sv. Bernardina Sienského (by svatořečen šest let po své smrti), se protáhlo na několik století. I když se krátce po jeho úmrtí ozývaly hlasy požadující jeho svatořečení, nebyly v katolické komunitě přijímány jednoznačně. Proces svatořečení byl ukončen až 234 let po Kapistránově smrti. Ukončil jej papež Alexandr VIII. (1610–1691) v roce 1690 a oficiálně byl Jan Kapistrán prohlášen za svatého papežem Benediktem XIII. (1649–1730) v roce 1724.

Čestný sloup byl slavnostně odhalen v roce 1754 a s jeho výstavbou bylo započato již v roce 1716. Vybudováním sloupu město Olomouc demonstrovalo svou dlouholetou příslušnost ke katolickému křesťanskému světu. Je přirozené, že relativně nový svatý, „boží bojovník“, který působil i v Olomouci, nemohl v souboru 18 svatých osazených na sloupu a představující vítězí křesťanské vojsko chybět.

Sv. Jan Kapistrán je dnes považován za patrona právníků a od roku 1984 také za patrona všech vojenských kaplanů. Jeho svátek se od roku 1969 slaví v den jeho úmrtí, to je 23. října.

Jindřich Garčic (* 1950) vystudoval obory teorie a dějiny výtvarného umění a pedagogiku dospělých na FF UP v Olomouci. V popředí jeho odborného zájmu je především problematika kulturních tradic a kulturní změny. Je autorem či spoluautorem několika publikací.

» Jin.Gar@seznam.cz

Olomouc a první „vzlety sokolí“

aneb hanácké stopy v počátcích Sokola – ke 160. výročí

JAROSLAVA ČAJOVÁ

Čilý spolkový ruch, který podnítl rozvoj českého společenského a kulturního života, jehož jsme svědky od r. 1861, je umožněn novou politickou situací, kdy je v Rakouském císařství r. 1860 završeno dlouhodobé úsilí o uvolnění politických poměrů. Plody tohoto uvolnění na sebe nenechávají dlouho čekat.

Dochází k zakládání prvních českých spolků, nejdříve v hlavním městě tehdejšího Království českého – v Praze, a to kulturních (Hlahol), podpůrných (Svatobor), ale i prvního tělocvičného (Sokol – prvotní název Tělocvičná jednota pražská).

Jak k počátkům Sokola přispěla moravská Olomouc, když zrod její první sokolské jednoty se udal o osm let později (20. února 1870), než tomu bylo v Praze (16. února 1862)?

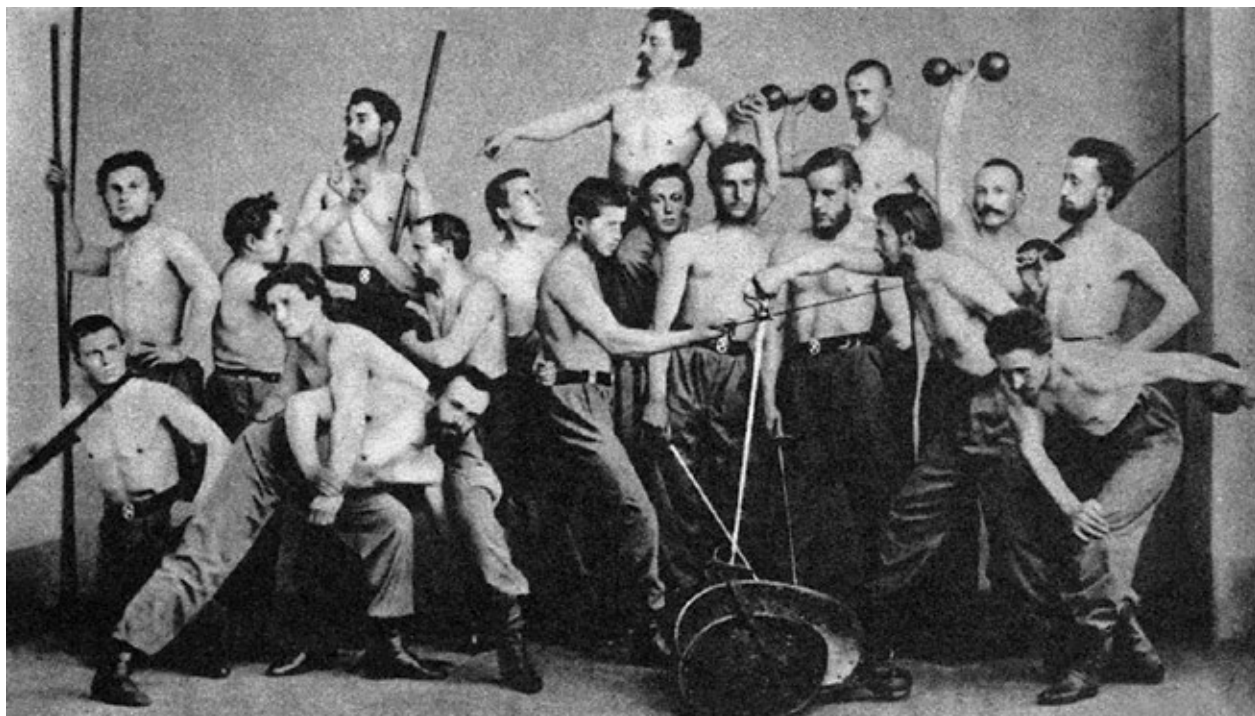
K těm, kdo zanechali stopy a byli bezpochyby přínosem prvním „vzletům sokolím“ v jejich samotných počátcích, patřili i studenti, absolventi tehdejšího jediného olomouckého gymnázia, odchovanci vlasteneckého profesora Františka Vaňka. Setkáváme se s nimi v samém středu pražského vlasteneckého dění hned v letech 1860–1862.

Sledujme osudy tří z těchto mladých Hanáků: Alše Balcárka (* 1840 Šumvald u Uničova – † 1862 Praha), Josefa Ošťádala (* 1839 Odrlice u Litovle – † 1915 Klatovy) a Františka Vinklera (* 1839 Bílovice u Prostějova – † 1899 Plzeň).

Kde a jak se mladíci napojují na vznikající, posléze nově vzniklý Sokol?

Jako první přichází do Prahy na studia filologie na podzim r. 1860 Josef Ošťádal. Na jaře 1861, po zhruba půlročním pobytu ve Vídni, přesídlili do Prahy i František Vinkler s Alšem Balcárkem. Vinkler pokračuje v právnických studiích, Balcárek je okolnostmi donucen vydělávat si na živobytí a nastupuje jako korektor v knihtiskárně Kateřiny Jeřábkové.

Aleš Balcárek, který se věnuje stále inzenzivněji básnické tvorbě, pracuje nejprve v knihtiskárně, v níž se tisknou i *Národní listy*, vydávané Juliem a Eduardem Grégrovými. Později se zapisuje na pražskou polytechniku, kde vyučuje profesor Rudolf Skuherský. Jako výborný zpěvák vstupuje do zpěváckého spolku Hlahol, jehož

Cvičitel'ský sbor Sokola Pražského z roku 1864. Zdroj: archiv Jaroslavy Čajové.

předsedou je vlastenecký kníže Rudolf Thurn-Taxis.

Při bližším pohledu snadno zjistíme, že vydavatelé *Národních listů* bratři Grégrové, Skuherský i Thurn-Taxis jsou přímými spolupracovníky Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera při zakládání Tělocvičné jednoty pražské – jsou členy přípravného výboru, posléze i prvního výboru jednoty.

Balcárek k založení Sokola zasílá článek do moravských a slezských tiskovin. Píše báseň *Píseň pražských turněřův*, jejíž verše se hlásí k sokolské myšlence: „*Hoj, vzhůru letem sokolím, / peruti k slávě zdújme; a jarým duchem zmlazeni / na právu vlasti stůjme!*“ Básni obesílá literární soutěž

vyhlášenou na podnět Jindřicha Fügnera novým spolkem. Spolu s četnými druhy z Hlaholu a Sokola vyráží na památnou první národní pouť na Říp 27. dubna 1862.

Čtyři dny na to, ještě v euforii z nových zážitků, umírá po tragickém pádu z Koňské brány v Praze, odkud pravděpodobně deklamuje. Protože se ví, že je sledován tajnou policií, stane se jeho pohřeb manifestací moravského studentstva v Praze. Dle zprávy v *Národních listech* je na pohřbu hojná účast Sokolů a členů Hlahola.

František Vinkler se pohyboval ve stejném prostředí jako spolužák Balcárek, zúčastnil se též svatojiřské poutě na Říp. Již během studií si i on

přivydělával perem pro noviny *Pozor, Pravda*, později psal pro týdeník mladočeské orientace knížete Thurn-Taxisa *Boleslavan*, dále pro *Svobodu*. Některé z nich úřady zakázaly. Osvědčil se jako novinářský a organizační talent. Pro svou kritickou a vlasteneckou činnost byl odsouzen na 9 měsíců v těžkém žaláři, díky amnestii si jich odpykal 6.

Roku 1865 se přestěhoval do Mělníka, kde poté dlouhodobě významně působil v hospodářském a společenském životě města. Roku 1868 spoluzakládá Sokol Mělník a je jeho prvním starostou – zůstává jím 29 let. V téže roce je spoluorganizátorem protestního shromáždění – prvního tábora lidu – na Řípu, jehož součástí je i vyzvednutí základního kamene pro stavbu Národního divadla v Praze. Od roku 1871 byl šéfredaktorem čtrnáctideníků *Mělničan* a *Pšovan*. Vinkler psal také básně, divadelní texty a překládal.

Josef Ošťádal měl z těchto tří studujících nejblíže k vlastním tělocvičným aktivitám. Chodil do Malypetrova ústavu, do tělocvičny české reálky v Panské ulici a po vzniku Tělocvičné jednoty pražské se brzy stává jedním z cvičitelů jejího cvičitelského sboru, po čase dokonce Tyršovým náměstkem. Po dokončení studií zůstává v Praze a vyučuje.

Když byla 12. července 1868 založena sokolská jednota v Písku, je Miroslavem Tyršem doporučen na místo cvičitele píseckého Sokola, k jehož budoucímu zdatu pak velkou měrou přispěl. Vybu- doval cvičitelský sbor a byl zvolen prvním náčelníkem. vzdal se měsíčního platu pro zakoupení tělocvičného náradí. Za Ošťádal se Sokol Písek zúčastnil řady výletů na historická místa a slavností (např. do Husince k 500. výročí narození mistra Jana Husa).

Josef Ošťádal byl také historicky prvním učitelem tělocviku na písecké reálce, kde začal vyučovat r. 1869. Posléze vedl a cvičil i písecký hasičský sbor. Dokázal, aby se v Písku přes těžkosti doby oba spolky udržely a dále rozvíjely. Na podzim r. 1871 se pokusil propojením jihočeských jednot založit sokolskou župu se sídlem v Písku, pokus však nevyšel.

V roce 1871 odchází Ošťádal do Klatov, kde se stává profesorem tamního gymnázia. Pro svoje mimořádné zásluhy o písecký Sokol je ještě r. 1882 jmenován čestným členem.

Není málo toho, čím mladí Moravané svým nadšením a nasazením přispěli Sokolu do jeho počátků – vždyť „*bez vojska není generála...*“ – a jistě nebyli jediní! Zaslouží si proto, aby památka na ně v rodném kraji nevyhasla.

PhDr. Jaroslava Čajová (* nar. 1952) navštěvovala SVVŠ v Uničově; absolvovala studium francouzštiny, španělštiny a rumunštiny na MUNI (tehdy UJEP) v Brně. Profesionálně se věnovala překladatelství a tlumočnickví a managementu těchto činností. Založila soukromé nakladatelství JANUA.

» cajova.janua@seznam.cz

Musíme vnímat naše čtenáře a jejich požadavky, na Jesenicku se čte hodně

Jesenická knihovna byla další zastávkou na naší obhlídce pověřených knihoven Olomouckého kraje. Sídlí v moderní budově, kterou si nemohou vynachválit. Náš rozhovor s vedoucí knihovny, paní Evou Pavlíčkovou, se ale točil i kolem toho, co se na Jesenicku čte nebo kam zmizeli nejmenší čtenáři.

Jak jste se vlastně dostala do jesenické knihovny?

Já jsem knihovnice celý život. Vystudovala jsem knihovnictví a začínala jsem v knihovně v Šumperku. Byla jsem tam dva roky, pak jsem se přestěhovala do Jeseníku za manželem a po mateřské jsem nastoupila do zdejší knihovny. Jsem tu už 27 let. Jsem s touto knihovnou skutečně hodně spjatá.

Jste už několik let v nové budově, řekněte nám o ní něco...

Jsou to přesně tři roky, co jsme v této budově. Předtím jsme působili v ulici Lipovská, knihovna byla v centru města, přímo u parkoviště, takže měla výbornou strategickou polohu. Musím říct, že jsme tam byli velmi spokojeni, ale byla to stará budova a nevyhovovala požadavkům na moderní knihovnu. Měli jsme tam problém se skladem,

který byl jinde, muselo se to řešit. Teď máme sklad přímo v budově ve sklepě. To je pro nás velká výhoda. Pořád jsme hledali prostory pro novou knihovnu, až se v rámci projektu Česko-polské spolupráce opravil tento dům na knihovnu.

V čem vám nová budova více vyhovuje?

My jsme tím získali například velice pěkný hudební sál, kde máme možnost dělat přednášky. Máme zde i počítačovou učebnu a také, což je velice důležité, bezbariérový výtah. Rozjeli jsme tu spoustu akcí, kterých se účastní i vozíčkáři. Velmi si to tu pochvalujeme. Napřed jsme byli trochu v obavách z té nové lokality, že není v centru města, jak jsme byli zvyklí, ale ty klady jednoznačně převažují.

Jak se vám dařilo fungovat v dobách covidových?

V době covidu jsme se s tím poprali, myslím, výborně. Dole je recepce, takže výdejní okénko bylo tam a také jsme dělali i tzv. balíčky na přání. Výpůjčky byly nachystané a všechno fungovalo. Covid nám bohužel sebral dětské čtenáře. Postupně se vracíme na ta původní čísla, ale rozhodně se covid nejvíce projevil na úbytku dětských čtenářů.

Dětské oddělení dostalo dost na frak, abych tak řekla. V Jeseníku se hodně čte, ale jsou to hlavně dospělí. Když je dobrý den, přijde i sto čtenářů. Máme velmi šikovnou kolegyni, která se dětskému oddělení intenzivně věnuje, a doufáme, že od září se to zase rozjede. Pořídili jsme také bibliobox, takže lidé mohli vrátet knížky do biblioboxu, což se nám rovněž velmi osvědčilo.

Takže nejvíce vám ubyli dětští čtenáři?

Také nám ubýlo hodně těch úplně nejstarších čtenářů. V době covidu se dá bohužel předpokládat, že to možná nezvládli. Teď tu máme silně zastoupenou skupinu aktivních seniorů. Jiná kapitola je mládež. Ti samozřejmě moc nechodí, možná ve čtvrtém ročníku pro maturitní četbu. Přijdou spíš pro Zaklínače, mangy, nějaké komiksy, ale rozhodně to není nějaký masový jev. Takže tak je to se čtenáři. Třeba teď nám skončil *Literární festival* a tam už jsme měli velmi dobrou návštěvnost.

Jaké akce se vám osvědčily?

Velmi oblíbené jsou cestovatelské přednášky. Tam bez problémů naplníme sál s kapacitou padesát míst. Měli jsme tu Tomáše Kubeše, který povídal o návštěvě Černobylu, a to jsme měli plný sál. Proběhly přednášky o zdravém životním stylu a zdravé výživě, to funguje také velmi dobře a lidi to zajímá. Menší návštěvnosti bývají u autorských čtení, ale s tím se musí počítat. Jeseník není univerzitní město.

Jaké jsou vaše cíle a přání do budoucna?

Rozjeli jsme e-výpůjčky a chtěli bychom, aby se postupně i díky nim návštěvnost zvyšovala. Také doufáme, že budeme mít dostatek finančních prostředků na nákup knih, jejichž ceny poslední dobou hodně stoupají, a nebudeme ho tak muset omezit. Pokračovat bychom chtěli i v pořádání oblíbených akcí. Důležité je poslouchat čtenáře a vnímat jejich požadavky.

Co vlastně tady na Jesenícku čtenáři nejvíce čtou? Tipl bych severské detektivky?

Severské detektivky už mají podle mě ten největší boom za sebou. Čtenářům u nás také vadí, že tam jsou hodně cizí jména, těžko se jim v tom někdy orientuje. Nejvíce se čte *Bílá voda* od Tučkové, Mornštajnová, dobíhá Patrik Hartl, zapadá nám už Viewegh. Romány pro ženy jedou pořád, české detektivky jsou také velmi oblíbené. Osobně se těším, až se taky konečně dostanu k té *Bílé Vodě*.

Tomáš Chalupa

Vedoucí knihovny Eva Pavličková. Foto: Tomáš Chalupa.

Nikdy to nevzdám!

LUBOMÍR NOVOTNÝ

V září letošního roku uplyne 50 let od smrti osobnosti, jež je v obecném povědomí zcela zapomenuta. Osobnost Františka Doležela (1900–1972), prostějovského rodáka, jehož profesní život byl spjatý s Olomoucí, zůstává v paměti jen nemnohých zájemců o moderní dějiny a historiků. Doležel je v dějinném povědomí spojen s vyšetřováním pokusu o atentát na tři nekomunistické ministry. Tato kauza vešla do dějin pod názvem tzv. krčmaňská aféra. Tento případ spojený se střední Moravou rozvířil na podzim roku 1947 v celostátním i regionálním měřítku politickou atmosféru. Tehdejší olomoucký státní zástupce František Doležel byl pověřen vyšetřováním tohoto kriminálního činu. Po únoru 1948 jej čekalo sedm let ve vězení a až do své smrti v roce 1972 žil jako „bývalý člověk“. V rodném Prostějově připomíná jeho životní osudy pamětní deska.

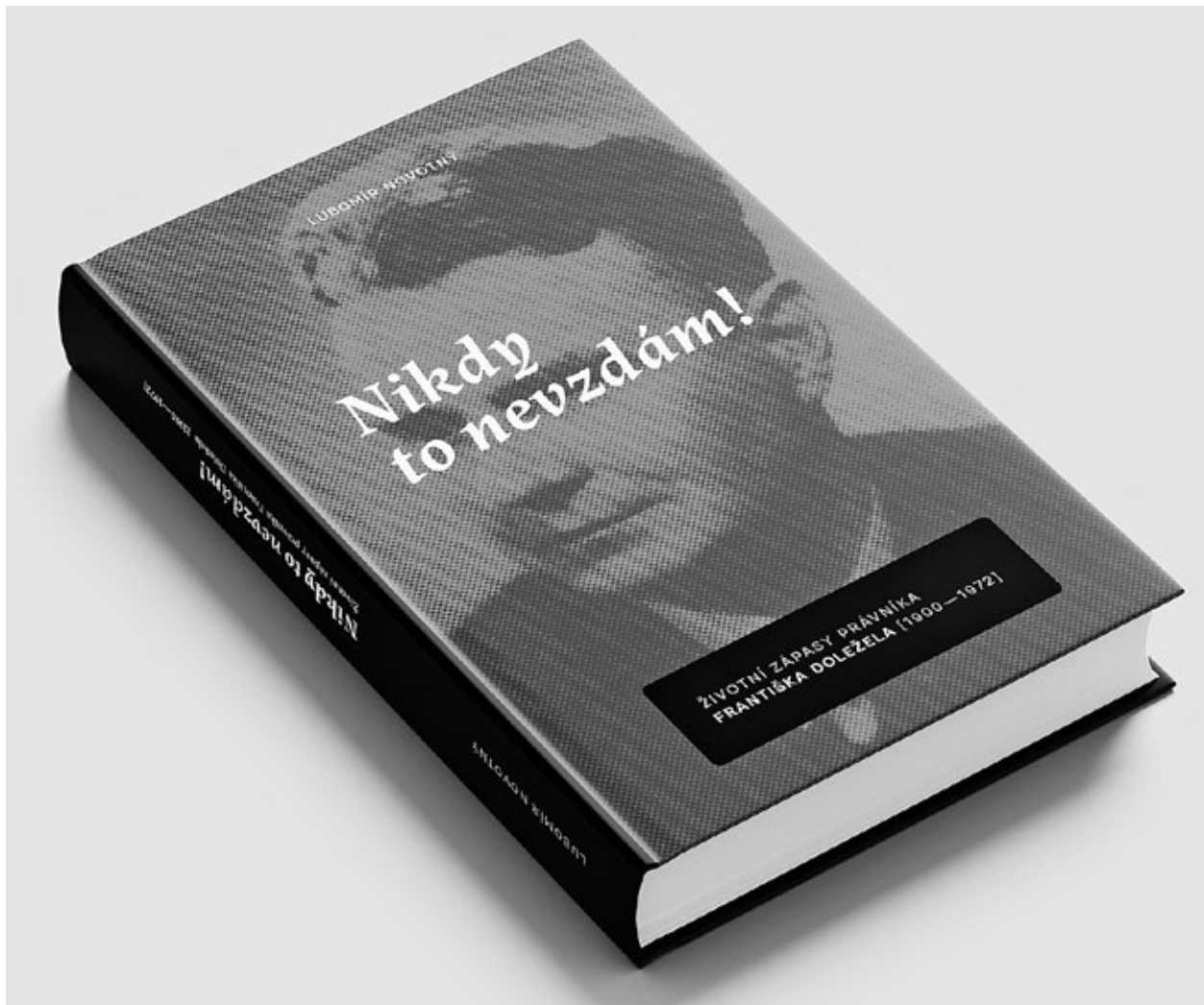
Nejen na základě výše uvedených důvodů se Vědecká knihovna v Olomouci (VKOL) rozhodla, že do svého edičního plánu pojme, v návaznosti na publikaci *Krčmaňská aféra: tajemný pokus o atentát na československé ministry* z roku 2017, knihu mapující život tohoto člověka. František Doležel vyrostl v největším česko-jazyčném městě na Moravě, jímž

Prostějov za monarchie byl. Studoval na tehdejším c. k. státním gymnáziu ve stejné třídě např. s Jiřím Wolkrem, poté bojoval v c. a k. uniformě na italské frontě a v uniformě československé branné moci na severní Moravě, na Těšínsku, Slovensku či Podkarpatské Rusi. Čtenář se dozví o době jeho dětství a mládí, Doleželově prvorepublikové justiční kariéře, jeho působení v odboji za druhé světové války, jeho odvaze, hrdinství, o každodennosti na střední Moravě. Doleželova postava, ač je ve veřejnosti dosud téměř neznámá, náleží k důležitým středomoravským osobnostem poválečného období. V době třetí republiky prokázal nevšední odvahu a kuráž a střetával se s nastupující komunistickou mocí v řadě drobných i větších zápasů. Doleželův zápas v době třetí republiky je zasazen do olomoucko-prostějovského městského i regionálního kontextu, v němž jsou osvětleny všechny složité momenty poválečného vývoje v mikrohistorické skice. Chystaná kniha s názvem *Nikdy to nevzdám! Životní zápasy právníka Františka Doležela (1900–1972)* nevynechává období vazby a výkonu trestu, jež Doležel v otřesných podmínkách strávil v letech 1948–1955 na Pankráci, Ruzyni, na Bartolomějské „čtyřce“ či Bohnicích. Publikace se zaměřuje i na jeho nelehký

život v letech 1955–1972 a též na „život po životě“ týkající se jeho rodiny až do rehabilitace na počátku 90. let 20. století.

Současně se zářijovým vydáním knihy *Nikdy to nevzdám! Životní zápasy právníka Františka*

Doležela (1900–1972) se bude konat v Galerii Biblio ve VKOL ve dnech 7.–29. 9. 2022 stejnojmenná výstava. Na ni pak naváže výstava v Galerii Špalíček v Muzeu a galerii města Prostějova (MGP) ve dnech 11. 11. 2022 – 2. 2. 2023.

Richard Fischer

KRISTÝNA BAŘINOVÁ

Kdo byl Richard Fischer a proč se knihovna rozhodla připomenout jeho osobnost?

Shrnout jednou větou, kým vším byl Richard Fischer, by bylo poměrně problematické. Pro Olomouc byl prvním Čechem, který stanul v čele místní radnice jako vládní komisař, který převzal správu nad městem v roce 1918. Současně byl jejím dlouholetým starostou, tuto funkci zastával 16 let a nebýt událostí roku 1939, byl by jím určitě mnohem déle. Jako hlavní představený města se těšil velké oblibě. Byl symbolem stability, morálky a nadstranickosti, kterou ve své funkci propagoval. I proto si dokázal naklonit i ty členy zastupitelstva, již se angažovali v jiných politických stranách. Samozřejmě ne vždy všechny. Zároveň byl uznávaným a vyhledávaným advokátem, předsedou celé řady národního spolků a později zasedal v předsednictvech mnoha organizací a institucí. Letos uběhne přesně 150 let od jeho narození a VKOL se tudíž rozhodla připomenout si tuto významnou osobnost olomouckých dějin výstavou, která bude k vidění v Galerii Biblio během října tohoto roku. Součástí připomínky bude i vydání přehledové biografie R. Fischera, v níž bude kladen důraz především na jeho životní období

do převzetí starostenské funkce v roce 1923. Tato publikace by měla představovat jaký „úvod do problematiky“, jelikož osobnost R. Fischera si zaslouhuje komplexní, vyčerpávající a ve všech kontextech podrobnou analýzu. To ale není práce pro jednoho člověka.

Uvádí se, že byl prvním českým starostou, jak významný moment to pro město byl?

Pro Olomouc zcela zásadní. Po staletí německé město, jehož vedení bylo dlouhá léta zakonzervováno ve spletitych podnikatelsko-příbuzenských vztazích a kde český občan měl jen mizivé šance proniknout tímto nepropustným krunýřem, mělo najednou české vedení. Právě R. Fischer se zasloužil o poklidný průběh převzetí správy od Němců a ještě v roce 1919 z pozice vládního komisaře pověřeného vedením města před prvními obecními volbami v novém státě realizoval projekt vytvoření Velké Olomouce, kdy došlo k připojení 13 okolních obcí a měst. Od roku 1923, kdy stanul v čele radnice, se poté zasloužil o stabilizaci tamějších poměrů a samosprávy obecně. Velmi aktivní byl též v otázkách sociálních.

Richard Fischer je v historické paměti uchován jako dlouholetý starosta Olomouce v meziválečném období, nicméně veřejně činný byl již dávno před Velkou válkou. V jakých oblastech vyvíjel aktivitu?

Již v této době je těžké vymezit pouze jeden okruh jeho působnosti. Dnešní terminologií by bylo možné jej označit za workoholika a renesančního člověka. Působil jako advokát, a to velmi uznávaný. Zároveň byl aktivním členem celé řady spolků, zpravidla těch osvětových propagujících důležitost národnostního uvědomění. Od spolkové činnosti, které propadl již na studiích v Praze, poté nebylo daleko k politické scéně. Poprvé se začal politicky angažovat v Moravské straně pokrokové. Od počátku sympatizoval s politikou mladočechů, nebylo tudíž nijak překvapivé, že se později přidal i ke Kramářově státoprávní demokracii, později národní demokracii či Národnímu sjednocení. Současně se zabýval i otázkami hospodářství a složitými mechanismy organizace a fungování obecní samosprávy, v nichž spatřoval klíč na cestě v boji za prosazení českých nároků. Neopominutelnou součástí jeho veřejných aktivit byla také žurnalistická a publikační činnost. Všechny tyto okruhy zájmu mají před rokem 1918 společného jmenovatele, boj za česká práva z hlediska národních a kulturních nároků.

Fischer přišel do Olomouce v roce 1896. Jak vlastně v té době město vypadalo?

Olomouc zrovna procházela procesem postupného odstraňování pevnostního opevnění. Tudíž se prakticky jednalo o jedno velké staveniště, kde se zjednodušeně řečeno na jedné straně bouralo a na druhé stavělo. Vlivem homogenního německého vedení olomoucké radnice, která si tento

stav přirozeně přála udržet, se o odprodej uvolňovaných pozemků po někdejších hradebním pásu strhává otevřený národnostní boj. Fischer se tak vrací do města téměř nezměněného jak místními poměry, tak jeho podobou, jako když jej před lety po absolvování c. k. Slovanského gymnázia opouštěl. Původně ani neměl v úmyslu se do nehostinného prostředí Olomouce vracet.

Kdo byli Fischerovi hlavní protivníci?

Závěrečná léta 19. století jsou obecně charakterizována všeobecně vypjatou atmosférou ve společnosti zapříčiněnou národnostním soupeřením. Fischer tak svého největšího protivníka spatřoval především v ryze německém vedení olomoucké samosprávy, stejně jako její struktury a organizace. Od toho se také odvíjí jeho postoj k jejím představitelům, a to nejen v Olomouci, kde byl jeho největším rivalem starosta Karl Brandhuber a rodina významných podnikatelů Primavesi. Fischer nevedl jednostranný boj na jednom místě. Se svými osvětovými přednáškami objížděl moravská města, kde zároveň sledoval vývoj místních poměrů a aktivně se angažoval například i v nedaleké Litovli, kde, jen aby pomohl k posílení tamní české voličské základny, kupuje pozemek, aby se mohl účastnit místních voleb a podpořit tak český tábor.

Byly tehdejší vztahy v politice vypjaté tak jako dnes?

To se těžko porovnává, rivalita byla značná, současně ale platí, že R. Fischer uměl ocenit své soupeře. Svědčí o tom i jeho pozdější nekrolog o Brandhuberovi, v němž mu přiznává nepopíratelné zásluhy, stejně jako fakt, že mu na městě záleželo, byť malém, ale hlavně že německém.

Jaké bylo postavení Richarda Fischera na české scéně? Byl osobností pouze olomouckou nebo měl přesah na celostátní (celozemskou) úroveň?

R. Fischer již před převratovými událostmi roku 1918 představoval významnou a uznávanou

Richard Fischer v kostýmu krále Vladislava ve Smetanově opeře Dalibor. FISCHER, Richard. *Cesta mého života*. III. díl, *Olomouc od r. 1896–1918. Část první*. V Olomouci: [R. Fischer], 1936. Zdroj: VKOL, sign. 79.283/ 3(1).

osobnost na Moravě. Populární byly jeho přednáškové akce na témata národní osvěty, na nichž zúročoval svou řečnickou obratnost. Po zvolení na půdu Moravského zemského sněmu se také plně projevuje jeho politická zdatnost, stejně jako neúnavná vytrvalost v prosazování vytyčených cílů. Po převratu byl poté exponovaným členem státoprávní, později národní demokracie, kde zastával vysoké posty. Je tedy patrné, že se jeho vliv neomezoval pouze na oblast regionu.

Už před rokem 1918 byl také v pravidelném kontaktu s Tomášem Garrigueem Masarykem, kterého zval na přednášky a besedy do Olomouce. Při svých návštěvách Moravy se také Masaryk s Fischerem opakovaně setkával a například při první oficiální prezidentské návštěvě Olomouce v roce 1921 byl mezi vítajícími i Richard Fischer, přestože v té době starostou nebyl.

Richard Fischer náležel v meziválečném období k předním postavám Kramářovy národní demokracie, již dokonce ve 30. letech krátce předsedal. Nicméně ve velké, „pražské“ či „vídeňské“ politice nikdy nefiguroval. Proč tomu tak bylo? Vždyť post ministra by jistě zvládl.

Po dlouhých měsících, které jsem trávila s osobou R. Fischera, pročítala jeho poznámky a paměti, jsem v tomto směru došla k závěru, že ačkoliv byl velmi ambiciózním člověkem, zůstával věrný svým předsevzatým cílům a zásadám, především snaze o naplnění nároků a úkolů, po kterých v dobách habsburského mocnářství soustavně volal. Často kritizoval své české kolegy, kteří svým vstupem do vyšších politických sfér opomíjeli skutečné hmatatelné problémy obcí a měst, případně o nich pouze hovořili, ale v jejich reálném řešení se již

Starosta Fischer se vítá s prezidentem T. G. Masarykem v Náměšti na Hané v roce 1929. Zdroj: SOkA, fond M8-34, inv.č. 1374, sign. XII/ 69.

neangažovali. Fischer si byl vědom náročnosti dílčí práce na samosprávné úrovni obcí a rozhodl se soustředit svůj zájem především sem. Ačkoliv je aktivním a významným členem Čsl. národní demokracie, kde v meziválečném období zastává funkce předsedy jejího zemského výkonného výboru na Moravě a zároveň i místopředsedy ústředního výkonného výboru, účastní se důležitých jednání i sjezdů na celostátní úrovni, prioritou je pro Fischera Olomouc a její problémy. To dokládá i skutečnost, že již v roce 1918 vystoupil z Revolučního národního shromáždění, jelikož si plně uvědomoval náročnost práce, která jej v Olomouci čeká v čele správní komise, jež zastávala funkci dočasného vedoucího správního orgánu obce v letech 1918–1919.

Zjistila jste, co způsobilo u Fischera tak zásadní zaujetí pro národnostní otázku?

Fischer pocházel z prostředí, kde bylo ztotožnění se s českou kulturou, národním cítěním a smyslem pro vlastenectví zcela přirozené. Dá se říct, že mu kolovalo v krvi. Ačkoliv vyrůstal v době, kdy se národností konflikty stávaly součástí každodenního života, Loštice, odkud pocházel, byly již od roku 1889 městem s českým vedením místní správy, přičemž jeho otec, pivovarnický sládek a místní sedlák Gustav Fischer, zároveň dlouhá léta působil v městském zastupitelstvu. Jako přesvědčený Čech angažující se v podpoře a boji za české nároky takto přirozeně působil i na své děti a pro mladého Fischera byl vzorem. Mladý Richard však zpočátku neměl nijak vzletné cíle, jeho

Sázení lípy Svobody na Horním náměstí v Olomouci v roce 1919. Slavnostní řeč pronáší Richard Fischer. Zdroj: SOkA Olomouc, fond M 8-34, inv. č. 2050, sign. XVI/ 93/ 1.

prvotním snem bylo stát nákupčím nebo malířem pokojů. Teprve vlivem místních učitelů jej rodiče poslali na studia do Olomouce, kde čelí doposud pro něj neznámému prostředí národnostních potyček, které také definovaly jeho jasný postoj k českému národnímu uvědomění, stejně jako německé svrchovanosti. Na studiích v Praze je již jeho profilace v bojovného národního pracovníka reálně doložitelná. Zařadil se k vlastenecky uvědomělé moravské mládeži studující v Praze, jejímž cílem bylo iniciovat a obnovit národně obranné organizace na Moravě. Současně figuruje v celé řadě studentských spolků, referuje o stávajících poměrech na Moravě a během prázdninových dnů naopak pořádá přednášky a besedy v Lošticích. Současně začíná pravidelně publikovat, prostřednictvím svých prvních žurnalistických počínů udržuje kontakty s rodným krajem, a to především pravidelnými příspěvky do regionálního olomouckého periodika *Pozor*, ale například také do *Litovelských novin*, které v tu dobu sváděly otevřený boj s tamější německou radnicí. Je tedy

více než patrné, že zaujetí národnostní otázkou Fischera provázelo celý život a determinovalo také jeho veškeré životní kroky.

Fischer byl starostou Olomouce po většinu první republiky, jak lze tuto dobu ve vztahu k jeho osobě charakterizovat?

Je důležité si uvědomit, že Fischer prakticky nikdy nepolevil ve své práci. Do roku 1918 byla naplněna bojem za prosazování českých nároků v německé Olomouci, po převratu poté ve smyslu konsolidace místních poměrů jak v oblasti českoněmeckých vztahů, tak z hlediska organizace a fungování místní samosprávy. Zároveň stále provozoval svou advokátní praxi. Funkci starosty města zastával nepřetržitě od roku 1923 a snažil se ji vykonávat nadstranicky s ohledem na potřeby města. Jeho vliv ve městě tak byl opravdu značný, o čemž svědčí i jeho dlouholetá éra ve starostenském křesle. Jeho pozice byla stabilní navzdory jeho stranické příslušnosti k národní demokracii, která v Olomouci již tak úspěšná nebyla. Postupně se však Fischerovo pracovní tempo odrazí na jeho zdraví. Ve 30. letech se tak začínají stále více projevovat jeho zdravotní problémy a je nucen často dlít mimo úřad kvůli operacím či následné rekonvalescenci. Přesto vždy zůstává v kontaktu se svými zástupci. Je možné konstatovat, že R. Fischer práci pro Olomouc doslova obětoval celý svůj život a ta mu až do osudného roku 1939 oplácela důvěrou a znovupotvrzováním ve funkci hlavního představeného města.

Čím vás jeho osoba zaujala?

Především pracovitostí a smyslem pro morálku. Ve svém nabitém pracovním životě si našel čas i na koníčky. Byl například nadšeným

ochotníkem, hrál v řadě divadelních rolí, svůj hlas a hudební sluch mnohokrát zužitkoval i v operních představeních či v pěveckém sboru. Platil za společenského člověka, který se rád účastnil všech druhů akcí, zejména když se konaly za účelem povznesení a propagace české kultury. Vždy zůstával věrný svým demokratickým zásadám a nepřestával jednat v duchu těchto svých ideálů. Během života čelil celé řadě politických i hospodářsko-ekonomických krizí, byl svědkem několika dějinných převratů a u mnohých z nich byl i přímým účastníkem. Setkával se s vrcholnými představiteli státu v době první republiky a v době druhé světové války, kterou přečkal v rodných v Lošticích, kdy rozdával zdarma právnícké rady místním obyvatelům, ačkoliv i jeho finanční prostředky se značně tenčily. Byl „nadstranickým“ i v běžném životě a nikdy nezahořkl, i přesto jak se k jeho osobě postavil rok 1939 a jeho odkazu poté nastoupivší komunistický režim. Fischer je dodnes velmi inspirativní osobností, která by obstála i na současné politické scéně, pro níž by mohl být tolik potřebným vzorem, kterých se stále méně dostává.

Existuje něco, co lze nazvat odkazem Richarda Fischera? Co po Fischerovi ve městě zbylo?

Hmatatelným odkazem jeho pracovního nasazení je především jeho bohatá publikační činnost, přičemž kompletní sbírku jeho autorských prací vyšlých tiskem uchovává ve svém fondu VKOL. Bohatý fotografický fond k jeho osobě poté vlastní jak Vlastivědné muzeum v Olomouci, tak Státní okresní archiv Olomouc a Vlastivědné muzeum v Šumperku. Všechny zmíněné instituce poskytl pro účely připravované výstavy dostupné

materiály, čímž dopomohly k dotvoření reálného obrazu osobnosti Richarda Fischera. Ve městě samotném poté Fischerův odkaz připomíná však již jen málo.

Pouze pamětní deska na jeho někdejší domě na třídě Svobody, který je mezi místními znám zejména díky restauraci Drápal, upozorňuje na zasloužilého starostu. Vzhledem k nepopiratelným zásluhám Richarda Fischera má tedy v tomto směru město stále velký dluh vůči odkazu jeho osobnosti. VKOL se tudíž v rámci připravované výstavy ke 150. výročí od jeho narození pokusí obnovit u veřejnosti povědomí o jeho osobnosti a práci, jež pro Olomouc vykonal.

Byla jste při psaní své knihy v kontaktu s Fischerovými potomky? Kde žijí? Udržují nějakým způsobem památku na svého významného předka?

Knihovně se podařilo kontaktovat právničky Richarda Fischera z linie Fischerova syna Lubomíra, kteří dnes žijí na Ostravsku a hrdě se k odkazu svého pradědečka hlásí. Shodou šťastných náhod jsme se spojili také s potomkem ze strany Fischerovy dcery Dagmar, panem Nevěřilem, jenž uchovává celou řadu osobních upomínek na život svého slavného předka, mezi nimiž se nachází i rodinná kronika, kterou ochotně pro účely výstavy zapůjčil. Připravovaná výstava i publikace tak přinesou zcela autentický pohled do života a práce někdejšího starosty města. VKOL zároveň Fischerovy potomky pozvala na vernisáž k zahájení výstavy a návštěvník tak bude mít unikátní příležitost se setkat s potomstvem této významné osobnosti olomouckých dějin.

Tomáš Chalupa

Olomouc je nádherná,

restaurátorská dílna Vědecké knihovny nás fascinovala,
říká Kathrin Häffnerová

Nördlingen je partnerské město Olomouce, spolupráce se rozvíjí na mnoha úrovních a jednou z nich je i oblast knihoven. Ze Stadtbibliothek Nördlingen do Olomouce v červnu zavítaly na knihovnickou stáž čtyři knihovnice včetně ředitelky Kathrin Häffnerové. Právě jí jsme se zeptali na to, co si z návštěvy odnáší a co jí na olomouckých knihovnách nejvíce zaujalo.

Jaké výzvy a problémy musela vaše knihovna řešit během covidové pandemie?

Stejně jako ostatní veřejné instituce ve městě jsme se museli v knihovně přizpůsobit a hledat kreativní řešení. Navzdory zavření knihovny jsme zajistili zásobování čtenářů knihami a dalšími médii, a to formou rozvozu na kole pro čtenáře z Nördlingenu, který zajišťovaly samy knihovnice. Mimo to bylo možno média také objednat telefonicky nebo emailem a vyzvednout si je u dveří knihovny.

Akce v knihovně jsme uskutečnili v online prostoru, např. akce pro děti byly streamovány přes FB profil knihovny a později přes YouTube.

Nördlingen má hodně zkušeností s uprchlíky z asijských zemí. Je možno aplikovat

nabídku služeb v knihovně také pro aktuálně přicházející uprchlíky z Ukrajiny?

V knihovně máme stálou nabídku pro uprchlíky, dobrovolníci se sami hlásí s nabídkou pomoci při výuce německého jazyka, počítačové gramotnosti nebo užívání smart zařízení. Tuto nabídku mohou samozřejmě využít i ukrajinští uprchlíci, ale zatím nebyl z jejich strany zájem. Knihovna je ale stále ideálním místem, kde se lidé mohou setkat a diskutovat či si navzájem pomoci. V případě poptávky by v úvahu přicházela také dvojjazyčná předčítání pro malé děti, k tomu je nutno mít ovšem takto jazykově vybavené dobrovolníky.

Děti v celé Evropě čtou stále méně. Jaké konkrétní kroky podniká knihovna, aby si čtenáře udržela a získala nové?

Naše knihovna nabízí pravidelné hodiny předčítání v knihovně, trpaslíky pro děti od 3–5 let a darebáčky pro děti od 5–7 let. Tyto skupiny se scházejí 1× měsíčně a knihovnice jim předčítají, zpívají, také se kreativně tvoří výrobek k dané postavě z knížky. Děti si tak zvykají na prostor knihovny a rodiče si mohou zároveň půjčit knihy či využít dalších služeb knihovny. Knihovna zve samozřejmě

všechny mateřské školy a nabízí program „obrázkové kino“, kde se předčítá příběh a k tomu se promítají obrázky z dané knihy. Na konci programu dostanou knižní dárek a informační brožuru pro rodiče s odkazy na předčítání doma. Všichni žáci 2. tříd jsou pozváni do knihovny na exkurzi zaměřenou na piráty a dostanou zdarma roční průkaz do knihovny. Abychom si děti na knihovnu více navázali, nabízíme také projekt *Polykač slov*, skupina dětí v rámci družiny přijde jednou do měsíce do knihovny na speciální program na dané písmeno (např. S Sommer) a opět se čte, zpívá, tancuje, experimentuje nebo něco kreativně tvoří. Během

zimních měsíců nabízí knihovna také kreativní dílničku pro školní děti. Během letních prázdnin organizujeme letní klub čtenářů, kde mohou děti získat skvělé ceny darované místním knihkupcem.

Co se vám líbilo v olomouckých knihovnách a které inspirativní podněty si odvezete do Nördlingenu?

Nejvíce nás fascinovala restaurátorská dílna Vědecké knihovny. Bylo velmi napínavé sledovat možnosti opravy poškozených knih takto detailně. Některé metody, např. ty k odstranění škod způsobených vodou nebo opravy natržených listů v knize pomocí

Ukázky restaurátorských technik restaurátorky VKOL Marie Strnadové. Foto: Kristýna Bařinová, VKOL.

japonského papíru a minižehličky. Tuto techniku bychom rádi využili i v naší dílně. V německé knihovně bylo velmi originální ekokolo k propagaci knih na téma ekologie a udržitelnost. Čtenář může nasednout a šlapáním aktivovat promítnutí dokumentárního filmu o ekologii. Aktivně jsme se účastnily také *Kinderklubu v parku*, kde si malé děti hrají v němčině a plní různé úkoly, větší děti hrají deskové hry. Je skvělé nabídnout programy knihovny venku, budeme se také snažit jednou opustit budovu knihovny a zorganizovat akci pro děti venku. Velmi nás překvapila pestrá nabídka a množství akcí, které pořádají knihovnice dětského oddělení Knihovny města Olomouce. Účastnily jsme se programu pro 1. stupeň na téma Večerníček. Jednotlivě

Stadbibliothek Nördlingen je městská knihovna s knihovním fondem cca 30 000 médií. Sídlí v nově rekonstruované budově bývalé školy a je prostorově velmi dobře vybavená. Počet aktivních čtenářů je 1 800, z toho 451 je dětských čtenářů, počet výpůjček za rok je 99 000 jednotek.

Knihovna města Olomouce

nám. Republiky 1

Prvotiny

Knihovna města Olomouce pořádá 14. ročník literární soutěže pro každého. Zapojit se se svou dosud nezveřejněnou prací na libovolné téma může autor jakékoli věkové kategorie.

Poezie: 5 básní, případně výběr ze sbírky.

Próza: 20 stran A4 textu, případně výběr z delšího textu.

Soutěžní práce je třeba zaslat buď elektronicky na adresu prvotiny@kmol.cz, nebo zanechat v tištěné podobě na kterékoli pobočce knihovny do 31. 8. 2022. Práce musí být opatřena autorovým jménem, datem narození a v případě tištěné verze také kontaktem.

Jednu z cen letos udělí také revue KROK.

fáze programu a motivační techniky pro zapojení dětí ve skupinách byly velmi úspěšné. Děti reagovaly velmi dobře a bylo vidět, že je program velmi baví. Univerzitní knihovna nám učarovala krásným nádvořím a vzdušným vnitřním prostorem bývalé zbrojnice. Zde jsme obdivovaly podium pro relax a speciální protihlukové sedací boxy.

Jak vnímáte Olomouc jako turistky? Nördlingen je také velmi významné historické město v rámci celého Německa, bylo zde v Olomouci něco jedinečného?

Olomouc nás naprosto nadchla! Centrum města s krásnými kašnami a historickými budovami je nádherné. Velmi zajímavé je spojení domovních znamení s legendami a historickými postavami. Výhled z radniční věže na město a jeho okolí až k Jeseníkům byl také velmi úchvatný. Co považujeme za turisticky obzvláště skvělé, je velký počet kaváren, restaurací, letních zahrádek. Hotel v centru přímo naproti Sarkanderově kapli měl krásnou atmosféru a velmi milý personál.

Miroslava Dvorská

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 2

Výstavy

Nikdy to nevzdám! Životní zápasy právníka Františka Doležela

7. –29. 9. 2022 / Galerie Biblio

Výstava je doprovodnou akcí k nové publikaci historika VKOL Lubomíra Novotného *Nikdy to nevzdám! Životní zápasy právníka Františka Doležela* (více o publikaci na str. 78). Slavnostní zahájení výstavy proběhne 6. 9. 2022 v 17 hodin v Galerii Biblio. Výstavu uvede PhDr. Karel Podolský a její kurátor Lubomír Novotný.

150. výročí narození JUDr. Richarda Fischera (1872–1954)

říjen 2022 / Galerie Biblio

V roce 2022 uplynulo 150 let od narození loštického rodáka, olomouckého starosty v letech 1923 až 1939, advokáta, politika, žurnalisty, literáta a především zapáleného českého vlastence Richarda Fischera. K této příležitosti připravila VKOL výstavu, která bude slavnostně zahájena v pondělí 3. 10. 2022 v 17 hodin v Galerii Biblio (více o R. Fischerovi na str. 80).

Další akce

Beseda se slavnostním představením knihy

Nikdy to nevzdám!

7. 9. 2022 / 18 hodin / kaple Božího Těla, Univerzitní 3

Vědecká knihovna v Olomouci a Archiv Univerzity Palackého v Olomouci zvou na besedu se

slavnostním představením publikace *Nikdy to nevzdám! Životní zápasy Františka Doležela (1900–1972)*. Pozvání k besedě přijali prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (AV ČR), doc. PhDr. Jiří Pernes, Dr. (AV ČR) a autor publikace Mgr. Lubomír Novotný (VKOL). Večerem provede MgA. Vladimír Hrabal. Možnost rezervace na www.vkol.cz

Den otevřených dveří v depozitáři VKOL

10. 9. 2022 / 9–16 hodin / depozitář VKOL, Tomkova 44

V rámci *Dnů evropského dědictví* se v sobotu 10. 9. otevřou dveře depozitáře Vědecké knihovny v Olomouci. Návštěvníci budou moci nahlédnout do knihařské a restaurátorské dílny a vidět „v akci“ skenovacího robota na digitalizační jednotce.

Letos se návštěvníci mohou těšit hned na dva knihařské workshopy. Součástí *Dnů otevřených dveří* v depozitáři v Hejčíně bude také ukázka z kartografického fondu VKOL, který patří mezi přední mapové sbírky v České republice. Vzhledem k předsednictví ČR v Radě EU budou vystaveny historické mapy Evropy.

Noc literatury

21. 9. 2022 / 18 hodin / ZŠ Komenium, 8. května 501

Další ročník oblíbeného literárního happeningu *Noc literatury* se uskuteční v krásném prostředí freskového sálu ZŠ Komenium. Návštěvníci se mohou kromě ukázek ze soudobé evropské literatury v podání známých osobností těšit na hudební doprovod a komentovanou prohlídku freskového sálu. Po skončení oficiální části bude večer

pokračovat neformálně na Olodvorku. Informace budou postupně aktualizovány na www.vkol.cz.

Festival Olmützer Kulturtage

1.–11. 11. 2022 / různá místa

Již osmý ročník festivalu proběhne tentokrát v listopadovém termínu. Festival pořádá VKOL ve spolupráci s katedrou germanistiky FF UP, Rakouským centrem Univerzity Palackého a sekcí německého jazyka ÚCJ Pedagogické fakulty Univerzity Palackého. V rámci festivalu letos proběhne první ročník *FILMFEST 2022* v Olomouci, který pořádá Muzeum umění Olomouc – SEFO. Letos se festival zaměří na regionální historii a prezentaci znovu objevených sudetských autorů. České překlady těchto děl přispívají k prohlubování vztahu občanů k místu, v němž žijí. Pochopení našich kořenů je nedílnou součástí naší kultury a je cestou ke zlepšení česko-německých vztahů na obou stranách. Hlavními hvězdami budou spisovatel Jaroslav Rudiš a překladatelka Michaela Škultéty, kteří představí knihu *Winterbergova poslední cesta*.

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Zám. náměstí 1

XXII. svatováclavské setkání v Jeseníku

Na sklonku září v Jeseníku proběhne tradiční svatováclavské setkání. Letos si připomínáme 200 let od chvíle, co mladý chalupník Vincenz Priessnitz přestavěl rodný dům na vodoléčebný ústav, první svého druhu na světě. Tématem je tedy „Zdraví z kraje Vincenze Priessnitz“. Akce bude zahájena 28. září v Bílé Vodě, kde proběhne mše svatá a pietní akt na místním hřbitově k uctění památky

řádových sester, internovaných zde komunistickým režimem. Druhého dne 29. září pak v Zimní zahradě Priessnitzových léčebných lázní započne hlavní část setkání v podobě odborného sympozia, na němž vystoupí vlastivědní badatelé z Jesenicka i mimo region. Výstupem konference se opět stane sborník. Odpoledne se pak zájemci budou moci přidat ke komentované prohlídce výstavy o dějinách nemocniční a lázeňské péče Jesenicka. Jednotlivé časy a bližší informace budou včas zveřejněny na stránkách muzea, jesenického archivu, lázní či města Jeseník.

Výstava Dějiny zdravotní péče na Jesenicku

13. 9. 2022 – 1. 1. 2023

Ačkoliv se Jesenicko mohlo od 19. století pyšnit vysokou koncentrací lázeňských zařízení, vývoj zdravotní péče prošel i zde běžným zdlouhavým vývojem, korunovaným až koncem století vznikem institucionalizovaných nemocnic. Lokální specifika tohoto rozvoje představí návštěvníkům textová část výstavy, doplněná o rozličné dobové předměty sloužící k lékařským a chirurgickým zákrokům. Hlavní výstavní sál Vodní tvrze v Jeseníku.

Autor: Mgr. Jan Petrásek

Muzeum a galerie v Prostějově

Hlavní budova

nám. T. G. Masaryka 2

70 let VÚ 8280 – 601. skupina speciálních sil generála Moravce

do 16. 10. 2022

Město Prostějov je dlouhodobě spojeno s posádkou Armády České republiky. V současné době zde sídlí

elitní útvar Armády ČR – 601. skupina speciálních sil generála Moravce. Výstava přibližuje sedmdesátiletou historii vojenského útvaru s označením VÚ 8280 a je pořádána s odkazem na výročí, které letos tento útvar slaví. Při této příležitosti výstavu zapůjčil předseda Klubu vojenské historie Výsadekáři 8280, z. s., z Mladé Boleslavi pan Tomáš Mišlan. Návštěvník zde může vidět průřez historií uniforem tohoto útvaru, ukázkou některých zbraní, seznámit se s výcvikem vojáků, s různými vojenskými operacemi, kam byli vojáci speciálních sil nasazeni, a se spoustou fotografického a jiného materiálu. Výstava také připomíná 75 let od vzniku výsadkového vojska a 80 let od uskutečnění operace Anthropoid, při které byl spáchán atentát na říšského zastupujícího protektora Reinharda Heydricha.

Parohatí a dutorozí

do 9. 10. 2022

vernisáž 1. 9. 2022

V letních měsících letošního roku najde návštěvník prostějovského muzea ve dvou výstavních sálech hlavní budovy několik desítek netradičních exponátů. Exoticky znějící názvy jako sambar, axis, barasinga, vidloroh, sajga nebo kudu patří parohaté a dutorohé zvěři. Svou unikátní sbírku lebek zvěře převážně z Afriky a Asie představuje Ing. Jaroslav Šmíd. Majitel sbírky, který není lovec, ani myslivec, chce přispět především k poznání života zvířat v různých částech světa a také k jejich ochraně. Kolekce, která dokumentuje jeho celoživotní zájem o přírodu a snahu přiblížit ji lidem, vznikala již od roku 2004. Parohatá zvěř, která se vyznačuje každoročním shozem parohů, je veřejnosti známější. Všichni jistě znají jelena, daňka nebo nejběžnější lovenou zvěř u nás, kterou

je srnec obecný. I tady se ale najdou naprosté rarity. Jedním z posledních přírůstků sbírky je trofej srnčíka čínského, který jako jediný z jelenovitých nemá parohy, ale tesáky dlouhé až 8 cm. Mnohem méně už lidé znají exotickou dutorohou zvěř. Tito sudokopytníci, na rozdíl od parohatých, svoje rohy neshazují, ale naopak jim během života dorůstají. Ve vystavené sbírce najdeme vzácné exempláře antilop, gazel, impal, buvolů, turů, ovcí a koz a také kozorožců, přímorožců, vodušek a pižmoňů. „Hříčkou přírody“ je vidloroh americký jako jediný zástupce dutorohých, který svoje rohy shazuje.

Obývací Karla Nováka v rámci Festivalu současného umění

15. 9. – 23. 10. 2022

Výstava prezentující současné umění s názvem *Obývací Karla Nováka* je věnována uctění památky prostějovského fotografa. Její součástí je rekonstrukce umělceva obývacího a její pojetí má formu živého organismu, který se bude v průběhu svého uskutečnění vyvíjet. Ve výstavním prostoru budou postupně přibývat předměty z umělcovy tvorby, který se věnoval především fotografii aktů. Výstavu můžete tedy během její realizace navštívit několikrát a uvidíte vždy její rozšířenou podobu. Dne 6. 10. se na vernisáži můžete těšit na performance umělkyně Kateřiny Olivové se studentským ateliérem Nová média 2 z Brna. Zároveň se uskuteční i dražba pohovky z pozůstalosti umělce, jejíž výtěžek bude použit na zajištění pozůstalosti autorovy tvorby. *Festival současného umění* v Prostějově proběhne ve třech dnech od 5. 10. do 7. 10., a bude pro návštěvníky zdarma.

Švankmajerova Kunstkamera

21. 10. 2022 – 16. 1. 2023

vernisáž 20. 10. 2022

Výstava představuje tajemný svět kabinetu kuriozit, který vytvořil filmový režisér Jan Švankmajer. Michal Zajíček ve spolupráci s Milošem Karáskem pořídil z tohoto jedinečného prostoru soubor fotografií, které přibližují kunstkameru v Horním Staňkově, která se nachází v barokní sýpce a vznikla jako variace na dobové předchůdce muzeí tzv. kabinetu kuriozit. Výstavu doplňují originální sochy afrického a tichomořského umění a umělecké artefakty Švankmajerovy tvorby.

Nikdy to nevzdám! Životní zápasy právníka Františka Doležela (1900–1972)

12. 11. 2022 – 2. 2. 2023

vernisáž 11. 11. 2022

V září 2022 uplyne padesáté výročí od úmrtí právníka Františka Doležela. Tento prostějovský rodák, jehož profesní kariéra byla po drtivou část života spojena s Olomoucí, je v dějinném povědomí spojen s vyšetřováním tzv. krčmaňské aféry. Tato kauza rozvířila na podzim roku 1947 v celostátním i regionálním měřítku politickou atmosféru. Olomoucký státní zástupce František Doležel byl pověřen vyšetřováním tohoto pokusu o atentát na nekomunistické ministry v listopadu 1947. Po únoru 1948 jej čekalo sedm let ve vězení a až do své smrti v roce 1972 žil jako „bývalý člověk“. Výstava vznikla při příležitosti vydání knihy Lubomíra Novotného se stejnojmenným názvem. Návštěvníky seznamuje se zapomenutým osudem člověka, který byl spojen nejen s městem Prostějov, ale také poznamenán zásadními historickými událostmi té doby.

Galerie Špalíček

Uprkova 18

Návrat domů nežádoucí / Bruno Winter

do 30. 10. 2022

Výstava připomene 80 let od prvních hromadných transportů prostějovských Židů do koncentračních táborů. Zároveň přiblíží osud místního židovského podnikatele a mecenáše, který věnoval v roce 1939 svou hodnotnou kolekci hodin prostějovskému muzeu. Na výstavě se také dozvíte, jaký byl příběh prostějovského židovského ghetta a zmizelých sousedů. V rámci doprovodného programu se uskuteční dne 13. 9. od 16.00 hodin komentovaná prohlídka.

Muzeum Komenského v Přerově

Horní náměstí 1, Přerov (přerovský zámek)

Čtvero ročních období – PODZIM

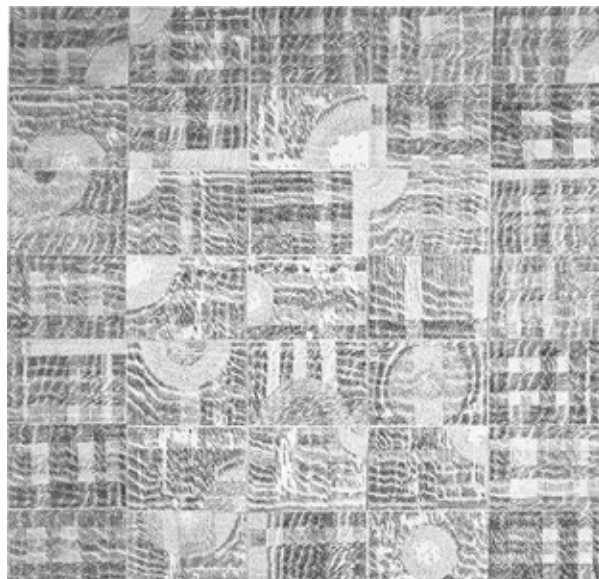
1. 9. – 24. 11. 2022 / chodba v 2. patře přerovského zámku

Instalace výstavy školních obrazů na téma *Čtvero ročních období* ve 2. patře přerovského zámku je obměňována každý čtvrtrok tak, aby ukázala reálnou roční dobu. V prosinci roku 2021 jsme začali zimou, v březnu 2022 pokračujeme jarem, v červnu létem a skončíme v září podzimem. Můžete tak vždy porovnat obrazy zvoleného ročního období v časovém rozmezí více než sta let.

V prvních ročnících školní docházky si žáci vytvářejí představu koloběhu ročních období na základě pozorování změn v přírodě a v činnosti lidí. K tomu byly účinnou pomůckou soubory většinou čtyř nástěnných tabulí od jednoho výtvarníka, často s podobnou krajinou, zachycenou od jara do zimy. Nejstarší vystavené školní obrazy vznikly v osmdesátých letech 19. století, nejnovější tabule pak patří k současné produkci z nakladatelství Alter, Scientia a NovaDida.

Dagmar Havlíčková – Modlitby

12. 8. – 6. 11. 2022 / Kaple přerovského zámku
Zveme vás na výstavu současné olomoucké umělkyně Dagmar Havlíčkové s názvem *Modlitby*. Autorka vystudovala střeni umělecko-průmyslovou školu a následně pravoslavnou bohosloveckou fakultu – právě tato kombinace z velké části předurčila výtvarný směr, kterým se výtvarnice ubírá. V jejich dílech, která mají formu tzv. psaných obrazů, vzniká zvláštní syntéza výtvarného citění a náboženské spirituality.

KDO? JAK! Aneb Komenský kam se podíváš

9. 9. – 30. 10. 2022 / Kruhový sál s předsálím
Výstava výtvarných prací studentů Střední průmyslové školy stavební v Lipníku nad Bečvou na motivy života a díla učitele národů. Vstupné dobrovolné / součástí vstupného do stálých expozic Muzea Komenského v Přerově.

HRAD HELFŠTÝN

Týn nad Bečvou 333
1. 5. do 31. 8. 2022 – otevřeno denně kromě pondělí, 9–18 hodin.

40 let Hefaistonu

1. 5. – 9. 10. 2022 / Hradní galerie na druhém nádvoří
Ohlédnutí za čtyřmi dekadami pořádání mezinárodních setkání uměleckých kovářů na hradě

Helfštýn. Výstava nejzdařilejších exponátů, plakátů, publikací, pamětních triček a mnoho dalšího.

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Muzeum Šumperk / Výstavní síň

Lubomír Bartoš: Výstava k 85. narozeninám umělce

22. 9. 2022 (vernisaž v 17 hodin) – 30. 10. 2022

Šumperský malíř Lubomír Bartoš (nar. 22. 9. 1937 v Klopíně) oslaví životní jubileum se svými příznivci již tradiční výstavou v šumperském muzeu.

Ve Výstavní síni představí především recentní práce z posledních pěti let, ohlédne se však rovněž za svou starší tvorbou. Návštěvníci se tak mohou těšit na autorovy charakteristické malby krajín, portrétů a zátiší. Chybět nebudou ani abstrakce – téma, ke kterému se umělec s určitým odstupem vrací a v němž nachází nové cesty k výtvarnému vyjádření.

Kam nechodí slunce, tam chodí lékař

10. 11. 2022 (vernisaž v 17 hodin) – únor 2023

Regionálně zaměřená výstava přiblíží vývoj poskytování zdravotní péče v časovém rozmezí od 19. století až téměř po současnost. Soustředí se především na tři větší tematické celky. Největší z nich bude věnován historii a stavebním proměnám nemocničních areálů (Šumperk, Zábřeh, Libina, Červená Voda aj.), poliklinik a dalších vybraných zdravotnických zařízení včetně vývoje záchranné služby. Další část výstavy umožní návštěvníkům nahlédnout do světa starých lékáren. Třetí velké téma představuje lázeňská péče, která má v regionu svou dlouhodobou tradici. Textové panely budou doprovázeny nejen bohatým obrazovým materiálem, ale i mnoha zajímavými trojrozměrnými exponáty dokládajícími minulost zdravotní péče. Regionálně pojatý obsah výstavy vhodně doplní i mnohé všeobecné zajímavosti ze světa zdraví.

Slavnostní zahájení výstavy je plánováno na 10. listopad 2022 v 17 hodin. Po dobu jejího konání budou pro veřejnost připravovány komentované prohlídky či přednášky, jejichž termíny budou blíže upřesněny v programu muzea, na jeho webových stránkách nebo sociálních sítích.

Muzeum Šumperk / Hollarova galerie Panství Kolštejn

14. 9. 2022 (vernisaž v 17 hodin) – 13. 11. 2022

Podzim v Hollarově galerii bude patřit dějinám panství Kolštejn od nejstarší písemné zmínky v roce 1313 do převzetí dominia Lichtenštejn po bitvě na Bílé hoře. Centrem panství byl hrad Kolštejn v Branné, důležité postavení mělo i nedaleké Staré Město. Výstava představí

nejvýznamnější majitele panství, vývoj osídlení i hospodářství, náboženské poměry a dochované stavební památky. V centru pozornosti budou sochařské práce sakrálního umění, mezi které patří dřevorezba sv. Linharta z Vysokých Žibřidovic, Madona z Branné či manýristické dřevorezby proroků z kazatelny ve Vikanticích. Výstavu zapůjčením exponátů laskavě podpořily Arcibiskupství olomoucké a Státní okresní archiv v Šumperku.

Muzeum Šumperk / Rytířský sál **Město čte knihu – Vladimír Renčín**

11. 10. 2022 (vernisaž v 17 hodin) – 4. 12. 2022
Letošní, již osmnáctý ročník literárního a filmového festivalu *Město čte knihu* je věnován tvorbě spisovatele, scenáristy a vypravěče Františka Nepila (1929–1995), který proslul svými rozhlasovými fejetony pronášenými s nezapomenutelnou dikcí a laskavým humorem. Nepil se kdysi vyznal, že něco jako „věrozvěst v knížectví kresleného humoru“ pro něj byl jeho kamarád Vladimír Renčín. Vlastivědné muzeum v Šumperku proto festivalový program obohatí výstavou kreslíře a karikaturisty Vladimíra Renčina (1941–2017), který ilustracemi doprovodil Nepilovu populární sbírku fejetonů *Jak se dělá chalupa* a řadu dalších knih. Své kresby začal publikovat v časopisech od konce padesátých let, vypracoval se mezi legendy českého kresleného humoru. Tisícovky jeho kreseb s charakteristickými postavičkami přinášely komentář dění a problémů ve společnosti. Své práce představil na mnoha úspěšných výstavách. Počet titulů, které za svůj život ilustroval, překročil stovku. Vedle humoristických knih a beletrie mezi nimi nechybí ani odborné publikace. Je

autorem dvou večerníčků. Jeho karikatury znají chirurgové i popeláři, matematici i uklízečky, egyptologové i bezdomovci. Díky laskavosti rodin obou autorů se návštěvníci výstavy mohou těšit na Renčinovy originální kresby, reprodukce i soubor osobních předmětů z pozůstalosti Františka Nepila.

Město Šumperk / Galerie mladých **Jan Barančík. Jeseníky z nebe**

14. 7. 2022 – 25. 9. 2022

Autorská výstava fotografií Jana Barančíka, jesenického srdcaře, filmaře a fotografa, který vedle působivých videí vytváří i jedinečné fotografické pohledy pořízené z dronu.

Natáčení a fotografování se věnuje už řadu let. Během nich si vydobyl renomé a stal se vyhledávaným a žádaným tvůrcem profesionálních videí nejen v exteriéru, ale i v interiéru. Průlomovým se mu stal rok 2019, kdy jeho klip Norway – majestic fjordland získal několik zahraničních ocenění včetně uznání v největší dronové soutěži Drone Awards. Toto ocenění obhájil i v následujícím roce s videem Autumn Feelings – Jeseníky. A právě obdivuhodné záběry jesenických hor si můžete na výstavě prohlédnout prostřednictvím vybraných velkoformátových fotografií.

Barevný svět Markéty Bajgarové

28. 9. 2022 – 11. 12. 2022

Amatérská výtvarnice Markéta Bajgarová z Českého Těšína, žijící v Šumperku, představí na podzim letošního roku v Galerii mladých své stylizované kresby, ve kterých velkou roli hrají barvy a přírodní motivy. V roce 2013 absolvovala kurz kreslení pravou mozkovou hemisférou a od té doby se

věnuje kreslení olejovými pastely. Touto výstavou se snaží upozornit na skutečnost, že kreslit může opravdu každý.

Muzeum Zábřeh

Václav Hollar – Krajiny a města II.

17. 8. 2022 – prosinec

Výstava Václav Hollar. Krajina a města II. naváže na předchozí výstavní projekt a představí další Hollarovy veduty, pohledy do krajiny i detailní práce významných staveb. Jádrem výstavy tvoří známý cyklus Pohledy na Tanger, k vidění budou i tisky ze série Římské ruiny či lepty vytvořené pro známý trojdílný knižní titul Monasticon Anglicanum.

Marie Němečková – Moje tvorba

24. 8. 2022 – 23. 10. 2022

Výstava obrazů malířky Marie Němečkové, členky spolku amatérského klubu malířů Benart v Praze. Průřez její desetiletou tvorbou, která je velmi různorodá a jedinečná, co se techniky týče. Autorka tvoří například provázkem nebo používá speciální široké orámování ručním papírem (decoupage). Dále kreslí akrylem, pastelem, akvarelem, olejem, tužkou a uhlem na papír, plátno či sklo. Tímto způsobem vytváří například zátiší, krajiny a abstraktní obrazy.

Muzeum Mohelnice

Militaria ze sbírky mohelnického muzea

15. 7. 2022 – 25. 9. 2022

Výstava bude prezentovat militaria ze sbírky mohelnického muzea – chladné a palné zbraně (zejména vojenské), střelivo a výstroj převážně z 19. století, pocházející především z rakouské (rakousko-uherské) monarchie, a další předměty (knihy, písemnosti, obrazy, medaile, stuhy, upomínkové předměty). V rámci výstavy bude pojednáno o vybraných otázkách z historie vojenství v regionu Mohelnicka, zejména válečných událostech, a budou představeny významné vojenské osobnosti, které navštívily Mohelnici. Pozornost bude věnována i nedalekému hradu Mírovu, někdejší pevnosti, a dvěma někdejšími mohelnickým spolkům – střeleckému spolku a spolku vojenských vysloužilců. Připomenuti budou i dva významní mohelničtí rodáci – důstojníci rakouské (rakousko-uherské) armády: Josef svobodný pán von Fiedler, generál, a Otmar Kovařík-Kleinschmied, důstojník, spisovatel a básník, autor prací o rakouském a rakousko-uherském vojenství. Výstava bude mít samostatnou archeologickou sekci, která bude tvořena archeologickými nálezy ze sbírky mohelnického muzea (zbraně z pravěkých a protohistorických období a zbraně ze středověku).

Muzeum a galerie
v Prostějově

MGP

Návrat domů nežádoucí Mecenáš Bruno Winter

vernisáž ve čtvrtek 4. 8. 2022

Galerie Špalíček, Uprkova 18

5. 8. ————— 30. 10. 22

HEFAISTON | HRAD HELFŠTÝN

**40. MEZINÁRODNÍ SETKÁNÍ
UMĚLECKÝCH KOVÁŘŮ**

26.–28. 8. 2022

více informací na
www.hefaiston-helfstyn.cz

Pořádá a srdečně zve Muzeum Komenského v Přerově, příspěvková organizace zřízená a financovaná Olomouckým krajem.

